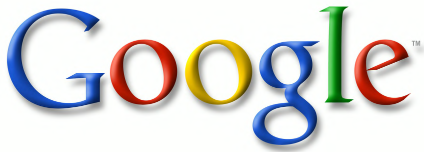
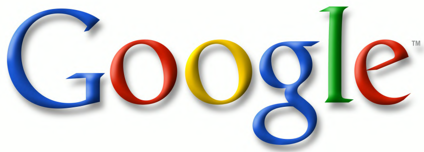

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
·LIBRARIES·
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
ARTES · SCIENTIA · VERITAS
1817

ETHNOGRAPHISCHE BESCHRIJVING

DER

DAJAKS.

C. Bos lith.

Steendr. v. P. W. M. Trap.

DAJAK DER KAPOEAS-LANDEN IN OORLOGS-TENUE.

K.

XI 253

ETHNOGRAPHISCHE BESCHRIJVING

DER

DAJAKS,

DOOR

M[ichael] T. H. PERELAER,

Ridder der Militaire Willems-Orde 4e kl., 1e Luitenant der Infanterie,
Gewezen Civielen Gezaghebber der afdeeling Groote en Kleine Dajak in de Zuid- en
Ooster-afdeeling van Borneo.

Met vier platen.

ZALT-BOMMEL,

UITGAVE VAN JOH. NOMAN & ZOON.

1870.

DEN GENERAAL-MAJOOR G. M. VERSPYCK,

Ridder der Militaire Willemsorde 3e klasse,
Adjudant van Z. M. den Koning in buitengewonen dienst,
gewezen Kommandant der troepen, tevens Resident in de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo,

WORDT DEZE

ETHNOGRAPHISCHE BESCHRIJVING DER DAJAKS

eerbiedig opgedragen

DOOR

DEN SCHRIJVER.

INHOUD.

INLEIDING	. . . .	Blz.	1
HOOFDSTUK I.	De godsdienst der Dajaks. Hunne priesters en priesteressen	»	4
» II.	Plechtigheden bij de geboorten en huwelijken der Dajaks	»	37
» III.	De wapenen en het oorlogvoeren der Dajaks	»	62
» IV.	Kleeding der Dajaks; Balanga's, Brahan's en Halamaoeng's, enz. .	»	92
» V.	De woningen der Dajaks. Hunne hoofden. Rechtspleging. Wijze van zweren	»	121
» VI.	Pandelingschap en koppensnellen bij de Dajaks	»	153
» VII.	Landbouw, handel en nijverheid der Dajaks	»	174
» VIII.	Het Tiwah of Doodenfeest. . . .	»	218

PLAATSING DER PLATEN.

Dajak der Kapoeas-landen in oorlogstenue . . . . tegenover den titel.

Dajak der Doeson-landen in oorlogstenue » blz. 62.

Dajaks, man en vrouw, in hunne dagelijksche kleeding. . . . . » » 95.

Dajak in zijne tenue bij veldarbeid . . » » 174.

VOORREDE.

Gedurende volle vijf jaren, van 1859—1864, heeft de bevolking der Zuid- en Oostkust van Borneo een bitteren krijg gevoerd tegen het Nederlandsch Gouvernement.

Die oorlog kenmerkte zich door afwisselend geluk. Moesten in de Nederlandsche geschiedrollen rampen opgeteekend worden, als het bemachtigen van het Stoomschip Onrust, het afloopen der Kruisboot N°. 42, het overvallen van den Kraton te Martapoera, van onze sterkten te Poeloe Petak en Schans van Thuyll, het vernietigen eener geheele patrouille in de Soengei Bankinangin; taande de ster onzer wapenen bij Goenong Madang, aan de oevers van de Ajoe; alras werden die rampen, die wederwaardigheden, door gelukkiger krijgsbedrijven opgewogen.

Waande men daarentegen een oogenblik dat een duur gekochte vrede de doorgestane gevaren en vermoeienissen zou beloonen, dan brak het steeds smeulende vuur weêr in lichte laaie uit; het geweer dat even bij den voet rustte, werd wederom opgenomen, en, onweêrstaanbaar als het noodlot, drong de kleine Nederlandsche schaar Borneo's wouden in en spoorde den vijand tot in zijne laatste schuilplaatsen op.

Maar ook die vijand gedroeg zich dapper. Niettegenstaande de nederlagen welke hij ondervond in het Martapoerasche, in Moening, in de Tanah laoet, in de Kapoeas-

streken, in het Amoenthaische, in Allei enz. enz., bleef hij moedig en onversaagd voor zijne onafhankelijkheid strijden, en de kreten van wanhoop van weduwen en weezen werden verdoofd door het gejubel dat opging, wanneer de mare van het een of andere succes werd verbreid. Die vijand zag zijne kampongs, zijne bezittingen in vlammen opgaan; hij zag zijne velden verwoesten; de toevoer van zout, die eerste benoodigdheid des levens, werd hem afgesneden, waardoor de afzichtelijkste ziekten [1]) geboren werden. Maar dat alles kon hem niet doen buigen. Hij bleef jaren lang pal staan, en het was niet dan toen de honger, die wreedste aller vijanden, vrouwen en kinderen aangreep; toen mannen en jongelingen, van gebrek als geraamten uitgeteerd, niet meer in staat waren de wapenen te voeren, dat die vijand, onmachtig en uitgeput, aan de voeten viel der Nederlandsche maagd en . . . . . . neen! zelfs toen geene genade smeekte. De bevolking keerde schoorvoetend en met gebukten hoofde uit de wildernissen terug, maar van genade vragen of van onderwerping was geene sprake.

Die strijd is in al zijne schakeeringen keurig beschreven door den Majoor van Rees in zijn „Bandjermasinsche krijg van 1859—1863"; maar het kader van dat werk liet niet toe, dat de schrijver uitvoerige bijzonderheden te boek stelde over de onderscheidene stammen van Borneo die tegen ons kampten.

De doodvijand dien wij te bestrijden hadden, was de

---

[1]) Bij het eindigen des oorlogs waren er geheele kampongs wier bewoners met elephantiasis behept waren; terwijl zich, in vergelijking met vroeger, vele gevallen van melaatschheid voordeden. Ik heb onderscheidene geneeskundigen hooren beweren, dat gebrek in het algemeen, maar vooral langdurig gebrek aan zout hiervan de oorzaak was.

Maleier; maar deze had de meeste Dajaksche stammen van de Zuid- en Oostkust van Borneo in den opstand weten mede te sleepen, en het waren dezen die de hechtste steunpilaren van het heilloos verzet bleken te zijn.

Het Beratip-Baämal[1]) mocht de dweepzieke Maleisehe bevolking tot eene krachtige inspanning vervoeren; handel en nijverheid, waaraan die bevolking zich bij voorkeur overgeeft, kwijnden alras en deden die inspanningen verflauwen.

Niet alzoo bij den Dajak! Deze, met nijverheid of handel schier onbekend, wijdde zich, eenmaal tot den opstand toegetreden, geheel en al aan den oorlog; in hem dus vonden wij onzen geduchtsten, althans onzen hardnekkigsten vijand.

De Mandoors[2]) Dasso en Doeta, die beruchte booswichten bij den moord van Kalangan, waren Dajaks van Poeloe Petak.

De eerste vijanden welke van Oyen bij het oprukken tot ontzet naar Pengaron bij Soengei-Raja ontmoette, waren Dajaks.

Het waren Dajaks, die de zendelingen met hunne familiën in de Kapoeas- en Kahajan-streken vermoordden.

De eerste versterking die in de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo tegen ons verrees, was door Dajaks te Soengei Besarang gebouwd, werd door Dajaks verdedigd.

De kotta-mara's (versterkte vlotten) waren gewrochten der Dajaks.

Het waren uitsluitend Dajaks die het stoomschip Onrust en de kruisboot N° 42 afliepen.

---

[1]) Beratip-Baämal. Zie hierover, gelijk over de vervolgens vermelde krijgsbedrijven, „de Bandjermasinsche krijg" door W. O. van Rees.

[2]) *Mandoor* beteekent *opzichter*.

Dajaks waren het die Lahei en Tongka bouwden en verdedigden, die eerstgenoemde versterking tien dagen lang tegen eene overmachtige vloot wisten te houden.

Door Dajaks werd de kolonne Schuak aan de Ajoe zoo zeer in het nauw gebracht.

Wij treffen Dajaks aan bij schier alle gevechten; en de Maleische bevolking was reeds lang bedwongen, had reeds lang den rug gekromd, toen de fiere Dajaksche stammen in de binnenlanden van Borneo nog kreten van uittarting deden hooren.

Antasari was reeds gestorven, Hidajat en Aminoe'llah waren reeds naar Java verbannen, Demang Lehman opgehangen, toen de Dajaksche Tommonggongs Soerapati en Toendan de oproervlag nog omhoog hielden en van geene onderwerping wilden weten.

Het is met die Dajaks, die ons soms zoo wreed, steeds zoo moedig bestreden hebben, dat ik mijne lezers kennis wil laten maken; ik zal trachten hunne godsvereering, zeden en gewoonten zoo nauwkeurig mogelijk te beschrijven.

Volle vier jaren, van November 1859 tot November 1863, heb ik in de landen der Dajaks doorgebracht, en ben ik daar, behalve met het militair kommando, ook met de waarneming van het civiele gezag belast geweest. Ik heb dus gelegenheid genoeg gehad, dat volkje van zeer nabij te bestudeeren.

In 1863 werd mij door den Resident der Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo de taak opgedragen, eene ethnographische beschrijving der Dajaks samen te stellen. Maar toen ik nog slechts met een klein gedeelte van dien arbeid gereed was, werd ik ter beschikking van het Militair Departement naar Java teruggezonden.

Het zijn echter de toen verzamelde aanteekeningen, die mij thans in staat stellen, iets bij te dragen tot de

kennis van een gedeelte der bewoners van onze zoo schoone overzeesche bezittingen.

Maar buiten mijne eigene waarnemingen — iedereen die onze Koloniën kent, weet hoe moeilijk het voor ons westerlingen is in het innerlijke leven van de bewoners dier Koloniën te dringen — heb ik eene eerste en wel de voornaamste hulp gevonden bij het districtshoofd van Kwala-Kapoeas in de Afdeeling Kleine Dajak, den wakkeren Tommonggong Nikodemus Djaja Nagara. Gul uit beken ik, dat zonder hem van mijn arbeid niets ware gekomen. Hij is mijne vraagbaak geweest; hij gaf mij steeds den draad weêr in handen wanneer ik mij in den doolhof van legenden en overleveringen verloren waande. Hij was daartoe te eerder in staat, dewijl hij een groot gedeelte van Borneo bezocht heeft, en aan een fijnen opmerkingsgeest gezonde verstandelijke vermogens paart.

Maar ook onschatbare aanteekeningen heb ik geput uit Hardeland's „Versuch einer Dayackschen Grammatik" en zijn „Dayacksch-Deutsches Wörterbuch"; terwijl ook mijn opvolger de 1e Luitenant L. J. F. E. von Ende, Ridder der Militaire Willems Orde 4e klasse, mij kostbare bijdragen verstrekt heeft.

Mijn dank aan allen die mij hielpen! En dat nu dit pogen om het Nederlandsche publiek met een nog onbekend volk van onzen Indischen Archipel in kennis te brengen, geen al te ongunstig onthaal moge vinden, is de wensch van

DEN SCHRIJVER.

Salatiga, 28 Maart 1868.

INLEIDING.

De bewoners van de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo kunnen in drie groote stammen verdeeld worden:

1°. De Maleiers, die als vreemde volkplanters gedeeltelijk de kusten van dit groote eiland bezet, zich allengs uitgebreid en de oorspronkelijke bewoners naar de binnenlanden teruggedrongen hebben.

2°. De Olo-Ot, die eigenlijk als de Aborigenen kunnen aangemerkt worden, en in de binnenlanden van Borneo in de uitgestrekte wouden, waarin nog geen Europeaan den voet gezet heeft, leven. Weinig is van dezen stam bekend, nimmer is een Europeaan met een van hen in aanraking gekomen, en zeer weinigen der overige bewoners van Borneo kunnen er op bogen de Olo-Ot ontmoet te hebben. De verhalen omtrent dien stam zijn dan ook zoo uiteenloopend, dat in dien doolhof geen weg te vinden is.

Men zal eerst nauwkeurige ethnographische kennis omtrent de Olo-Ot verkrijgen, wanneer de Europeaan Borneo diep zal zijn binnengetrokken. Het weinige dat wij thans van deze menschen weten, komt hierop neder, dat zij zeer schuw zijn, als dieren in de binnenlanden leven, geene huizen bouwen, maar, even als de vogelen, zich van wat bladeren een nest tusschen de groote takken van

een boom maken, hoegenaamd niets aan den landbouw doen en zich met de bladeren en vruchten des wouds voeden. De voorname bezigheden der Olo-Ot zijn: het zoeken van stofgoud en het verzamelen van edele damar-soorten en bezoar-steenen, welke artikelen door hen tegen de onontbeerlijkste benoodigdheden, als: ijzer, tabak en zout, ook soms tegen rijst, geruild worden. Hoe die handel gedreven wordt, zullen wij later zien.

3°. De Dajaks of, beter gezegd, de Ngadjoe's, die men zoude kunnen houden voor den overgang tusschen de Olo-Ot en de Maleiers. Hoe wij Europeanen aan het woord *Dajak* komen, is mij niet mogelijk geweest op te sporen. Nergens op Borneo, althans in dat gedeelte van het eiland hetwelk tot onze bezittingen behoort, is dat woord te huis; het is alleen bekend in die streken welke met ons Europeanen in aanraking gekomen zijn. De algemeene naam van den stam hier bedoeld is Olo Ngadjoe.

Deze Olo Ngadjoe of Dajaks, die het onderwerp van onze beschrijving uitmaken, zijn ter Zuid- en Oostkust van Borneo verdeeld in:

a. de Dajaks Biadjoe,

b. de Ot-Danom, en

c. de Dajaks Paré.

De Dajaks Biadjoe zijn de bewoners van de Zuiderkustlanden van Borneo, begrepen tusschen de monding der Barito-rivier en het gebergte van Kota-Waringin.

Naar gelang der rivieren waarlangs zij hunne woonplaatsen hebben opgeslagen, heeten zij: Olo Poeloe Petak, Olo Mengkatip, Olo Kapoeas, Olo Kahajan, Olo Sampit, enz. enz.

De Ot-Danom of Stroombewoners wonen meer binnenwaarts, langs de groote rivieren van het eiland, en ontleenen mede hunnen bijzonderen naam aan den stroom

waarlangs zij wonen, zooals: Ot-Danom Doeson, Ot-Danom Moerong (de Kapoeas wordt in de bovenlanden Moerong genaamd), Ot-Danom Miri, Ot-Danom Roengan enz. enz., terwijl de bewoners van het landschap Siang, tusschen de Kapoeas en Doeson gelegen, tot de Ot-Danom behooren, en eveneens naar die landstreek genaamd worden.

De Dajak-Paré bewonen de bovenlanden van de rijken op de Oostkust van Borneo.

Zooals bij volken die geen letterschrift hebben, te verwachten was, bemerkt men bij de onderscheidene stammen eenig verschil in godsvereering en in de overige gebruiken. Het zijn voornamelijk de godsdienst, zeden en gebruiken der Dajak-Biadjoe, die ik te boek heb gesteld, maar deze Dajak-Biadjoe zijn zoo nauw verwant met de aangrenzende Ot-Danom, dat de ethnographische beschrijving van eerstgenoemden, op kleine onbeduidende uitzonderingen na, volkomen op laatstgenoemden toepasselijk is.

In de hooftrekken komen godsdienst en zeden der Dajak-Paré ook met het beschrevene overeen; alleen zijn deze stammen nog woester, nog minder beschaafd.

I[e] HOOFDSTUK.

De godsdienst der Dajaks. — Hunne priesters en priesteressen.

Langen tijd zijn de Dajaks als afgodendienaren beschouwd geworden. Daar zij bij iedere feestelijke gelegenheid een houten beeld vervaardigden, en daar om dansen en springen, verkeeren velen in den waan dat die beelden door hen aangebeden worden.

De reizigers welke vóór het uitbreken des opstands in 1859 de Dajaklanden bezocht hebben, deden dit slechts ter loops, hielden zich op de plaatsen waar zij aankwamen, slechts weinige uren op, en die weinige uren werden dan doorgaans besteed aan eene kleine wandeling om de beenen wat los te maken van het afmattende liggen of met gekruiste beenen zitten in eene prauw, het eenige vervoermiddel in die streken; aan het nemen van een bad in de kristalheldere rivieren welke allerwege in de bovenlanden der Dajaks aangetroffen worden; en aan het voeden van den stoffelijken mensch. Is het nu te verwonderen, dat de reizigers, wanneer zij in en om de kampongs, op de voorpleinen der bentings, aan de ingangen der huizen, in één woord overal eene menigte

beelden zagen, waarvan de meesten vervaarlijke monsters voorstelden; is het te verwonderen, vraag ik, dat die reizigers, welke bovendien de taal niet machtig waren, die beelden voor afgodsbeelden aanzagen?

De Dajak is monotheïst. Hij gelooft aan een eenig Opperwezen, dat den naam van Mahatara [1]) draagt. Mahatara is Heer van het heelal en is alomtegenwoordig. Om dit begrip van alomtegenwoordigheid uit te drukken, zegt de Dajak van het verblijf van Mahatara:

„Boekit ajoen singang
„Kirèn oemban klawit."

Eene vertaling, eene woordelijke althans, hiervan te geven, is moeilijk, maar de zin is nagenoeg, dat die plaats (het verblijf van Mahatara) als een berg is die wandelt en zich heen en weêr beweegt als een Rhinoceros-vogel [2]).

Aan Mahatara worden niet dan in den uitersten nood offers gebracht, die steeds uit rijst bestaan. Wanneer de Dajak aan Mahatara offeren wil, gaat hij in het bosch, roept daar luide om zijne hulp en strooit zeven malen eenige korrels rijst, welke hij met den duim en de twee voorste vingeren heeft gegrepen. Vervolgens verzoekt hij den Drahen tato Antang of den koning der Antangs [3])

---

[1]) Na de invoering van den Islam op Borneo wordt voor Mahatara door sommigen de naam Attallah, als verbastering van het woord Allah, gebezigd.

[2]) De Dajak beschouwt den Rhinoceros-vogel, vooral den zwarten met hoogrooden hoorn op den bek, als den bewegelijksten aller vogels. Hij is in alle geval een der levendigste.

[3]) De Antang is een roofvogel van het valkengeslacht; men ziet ze in Oost-Indië veel boven de reeden zweven, waar ze op de onreinheden azen, die van de schepen afkomstig zijn.

de ziel van het offer aan Mahatara aan te bieden. De Dajak kent aan ieder voorwerp, zoowel bewerktuigd als onbewerktuigd, eene ziel toe, en ziet hij nu dat de rijst die hij gestrooid heeft, is blijven liggen, dan is hij toch overtuigd dat Mahatara zijn offer aangenomen heeft, daar de Antang de zielen van de korrels bij hem gebracht heeft.

Mahatara heeft één zoon en zeven dochters. De zoon wordt Oembang en de dochters Poetier-Santang genoemd.

Van Mahatara heeft echter de Dajak een zeer gering begrip. Hem zich voorstellen kan hij niet; hij weet ook niet of hij van het mannelijk of vrouwelijk geslacht is. Er zijn echter eenige Dajaks, de geleerden des lands, die beweren dat Mahatara eene vrouw is, want, zeggen zij, van de vrouw komt alle goed en alle kwaad. Dat is nog zoo dwaas niet! Maar hoe gebrekkig het begrip van het Opperwezen ook is, toch beweert de Dajak, dat Mahatara nooit een begin gehad heeft en nooit een einde zal hebben.

Mahatara is echter te hoog verheven om zich veel om de menschen te bekreunen; maar zijne dochters, de zeven Poetier-Santang, besturen het lot en worden daarom veelvuldig door spelers aangeroepen. Wanneer zij een speler bijzonder gunstig willen zijn, dan dalen zij in zijne nabijheid op aarde neder, gezeten op eene horde van gouden bamboe, die hun broeder Oembang aan een gouden kabel uit de hemelsche dreven nederlaat. Door hare tegenwoordigheid verdrijven zij van haren gunsteling alle kwade kansen.

Tot wakilans (plaatsvervangers) heeft Mahatara zijn' broeder Djata en zijne zuster Kloweh.

Djata is de Dajaksche Neptunus en voert het gebied over de wateren. Hij heeft de gedaante van eene vervaarlijke krokodil met rooden kop, en is de vader van alle

krokodillen, die in hunne hoedanigheid van neven van Mahatara als machtige wezens vereerd worden. Daarom zal een Dajak nooit een krokodil dooden. Slechts wanneer een zijner bloedverwanten door zoo'n monster verorberd is, eischt de bloedwraak dat zooveel mogelijk krokodillen gedood worden. Zelf echter velt hij er geen, maar in dit bijzonder geval wendt hij zich tot een Pangareran.

Een Pangareran is iemand, gewoonlijk een Maleier, die er een beroep van maakt krokodillen te vangen. Voor de eerste krokodil die hij vangt, krijgt hij van hem, die zich over de vraatzucht dier monsters te beklagen heeft, eene premie van *f* 2.50, voor de tweede *f* 2.—, voor de derde *f* 1.50 en voor ieder volgende *f* 1.—, totdat er een krokodil gevangen wordt in wiens ingewanden men overblijfselen van menschen, als haren, braceletten enz., aantreft. Alsdan is de wraak voldaan, en neemt de jacht een einde.

Buiten dit ééne geval, zijn de krokodillen in de Dajaklanden zeer geëerd, en worden hun veelvuldige offers van honden, kippen, eenden, maar vooral van apen- en hertenvleesch gebracht, welke praktijken de pogingen van het Nederlandsche Gouvernement, om die monsters uit te roeien [1]), niet in de hand werken. Dat echter andere menschen, als Maleiers, Javanen of blanken, krokodillen dooden, daarom bekreunt de Dajak zich in het geheel niet; „dat moeten zij maar bij den Djata verantwoorden," zegt hij.

---

[1]) Van gouvernementswege worden voor het dooden van een krokodil boven de zes voet *f* 3.00, voor een beneden die maat *f* 1.—; voor het aanbrengen van krokodillen *f* 0.10 per stuk betaald. Wanneer echter een Dajak een nest met krokodillen-eieren vindt, omheint hij dit, laat die eieren, gewoonlijk 30 à 40 in getal, uitbroeien en komt dan de kleine krokodillen aanbrengen, waarvoor hij nu per stuk een gulden in stede van 10 centen ontvangt.

Kloweh, de zuster van Mahatara, heeft hare woonplaats onder den grond in het middenpunt der aarde. Zij heeft eene menschelijke gedaante, doch heeft maar ééne borst, die midden vóór het lijf zit. Zij is moeder van eene menigte spoken, afschuwelijke gedrochten, die ook allen maar ééne borst midden voor het lijf hebben. Zij verzinnelijken voor den Dajak wat wij de nachtmerrie noemen.

Hoe het heelal geschapen is en wie er de schepper van is, daarvan zegt de overlevering niets. Alleen nadat de aarde, die de Dajak zich, even als de ouden, als eene schijf voorstelt, geschapen was, riep Mahatara eene groote slang in het leven, Naga gallang Petak of de Slang die de wereld draagt, geheeten, en gaf haar die schijf te dragen. Die Naga is het eerste levend schepsel door de godheid gemaakt, en van haar stammen alle slangensoorten af.

Beweegt zich die Naga gallang Petak onder den last die op haar rust, dan ontstaat er aardbeving. De landen waarheen zij haren kop draait, zijn met vruchtbaarheid en overvloed gezegend; en die landouwen waarnaar haar staart gekeerd is, zijn onvruchtbaar en worden door allerlei onheilen als stormen, brand, besmettelijke ziekten enz. geteisterd.

Onder Mahatara, en als diens voornaamste agenten, vereert de Dajak de Sanggiangs. Deze zijn goedaardige en hulpvaardige wezens. Zij zijn van beiderlei kunne en hebben in vroegere tijden op aarde geleefd. De legende omtrent het ontstaan der Sanggiangs en der menschen is de volgende:

Lang nadat het heelal geschapen was, schiep Mahatara twee jongelingen, Sambaja Sangir en Sambaja Sanggiang genaamd, welke vele jaren in de grootste eendracht en onder de grootste genietingen met elkander doorbrachten.

Eens te zamen in een helder meer badende, ontdekten zij twee stukken ijzer, waarvan het ééne op de oppervlakte des waters dreef, en het andere op den bodem lag. Beiden grepen naar dat ijzer; hij wien het drijvende ijzer ten deel viel, werd stamvader der Sanggiangs; de andere, die het gezonken stuk ijzer verwierf, werd de stamvader der menschen.

Beide jongelingen trouwden; vanwaar echter hunne vrouwen kwamen, zegt de legende niet. Daar echter de vrouwen het al spoedig niet met elkander eens konden worden en ook omdat, volgens het advies der dames, de beide broeders te dikwijls bij elkaâr kwamen, ontstond er twist. Deze twist plantte zich onder de nakomelingen voort; men begon van het gevonden ijzer wapenen te maken, en het kwam eindelijk tot een hevig gevecht, waarin van beide zijden velen gedood werden. Maar hoewel de Sanggiangs veel machtiger en sterker waren, hadden zij echter een aanmerkelijk nadeel, daar de menschen welke zij met hunne wapenen, van het drijvend ijzer gemaakt, doodden, eenige uren later weder verrezen en vol woede deel aan het gevecht namen. Toen de Sanggiangs dit bemerkten, haastten zij zich vrede te maken; doch toen de raadslieden van beide partijen inzagen, dat die vrede van korten duur zou zijn, en bij slot van rekening de Sanggiangs uitgeroeid zouden worden, namen deze laatsten het besluit de aarde te verlaten en naar het Poelau of Lewoe Sanggiang (Sanggiang-eiland), een eiland in de Wolkenzee, te verhuizen.

Dat Sanggiang-eiland is in zeven groote deelen verdeeld; ieder deel is de verblijfplaats van een der zeven hoofdstammen waarin de Sanggiangs gesplitst zijn. Het eiland wordt door 160 groote stroomen doorsneden. Voor het overige komen die verblijfplaatsen der Sanggiangs

nagenoeg met het ondermaansche overeen; slechts is daar alles fraaier en meer volmaakt.

Sedert hun vertrek van de aarde zijn de Sanggiangs, uit erkentelijkheid voor de genoegens welke zij daar gesmaakt hebben, de beschermgeesten der menschen geworden en worden dan ook bij alle gelegenheden om hulp aangeroepen.

Alvorens van deze legende af te stappen, moet ik nog aanhalen, dat de bewoners der binnenlanden, de Ot-Danom of Stroombewoners, beweren, dat tijdens de Sanggiangs naar de Wolkenzee verhuisden, een Sanggiang, met name Boengai, op de aarde achterbleef. Deze werd de stamvader der Olo Boengai, d. w. z. menschen moedig als een rhinoceros-vogel. Deze dappere stam ontvolkte geheel Borneo, en toen er schier geene koppen meer te snellen waren, trok een gedeelte hunner naar Batang-Petak — naam welken de Dajaks aan Europa geven — en vermoordde aldaar al de inboorlingen. Volgens hen zouden de tegenwoordige Europeanen hunnen moed daaraan te danken hebben, dat zij een zijtak der Olo Boengai zijn. Een fijn compliment, voorwaar! dat ons tot blanke Dajaks maakt.

Zoo als wij boven zagen, zijn de Sanggiangs in zeven stammen verdeeld, welke hun oorsprong ontleenden van de zeven zonen en zeven dochters van Sambaja Sanggiang, den stamvader der Sanggiangs. De eene stam is natuurlijk machtiger dan de andere. Onder dezen zijn de Panjaraman-Katingan, de Pampoelah-Hawoen en de Sanggoemans de machtigsten en worden het meest aangeroepen. De machtigste van alle Sanggiangs is Tempon-Telon, uit den stam der Panjaraman-Katingan.

Deze Tempon-Telon werd veel te vroeg geboren en verscheen slechts als eene walgelijke bloedmassa. Zijne

moeder wierp hem in het water en door den Batang Danom Djailehan (Djailehan-stroom) voortgesleept, dreef hij bij het Lenkihong-gebergte in Poelau Sanggiang aan wal. Hier werd hij door Poesoen Baloesa, de vrouw van Sanggiang Ilirai, welke juist aan het baden was, gevonden. Deze nam die bloedmassa mede naar huis, rolde haar in linnen, verwarmde haar, in één woord, door velerlei zorgen verwekte zij er leven in, en er kwam een mannelijke Sanggiang uit voort, welke den naam kreeg van Koempang boelau panaroesan langgit of de gouden mandauw-scheede [1]) welke onder den hemel dreef. Toen hij de jongelingsjaren bereikt had, maakte Poesoen Baloesa hem met zijne afkomst bekend, en Koempang boelau panaroesan langit, die al aanleg had om trotsch te worden, werd nu nog onhandelbaarder. Op avonturen rondreizende, bevrijdde hij eene vrouwelijke Sanggiang, Tempon Hawoen genaamd, die tot zijne bloedverwantschap behoorde, en door den machtigen Sanggiang Mandjamai werd gevangen gehouden. Door die bevrijding geraakte hij in twist met Mandjamai en doodde dezen na een allerhardnekkigst gevecht. Daarna trouwde hij met Tempon Hawoen, keerde met zijne vrouw naar hare geboorteplaats terug en werd aldaar, als overwinnaar van den gevreesden Mandjamai, met onderscheiding ontvangen.

Op den dag zijner aankomst huwden zes zijner broeders met de zes dochters van het stamhoofd Telon, welke laatste zich tevens tot den slaaf van Koempang boelau panaroesan langit verklaarde. Van dat oogenblik veranderde onze held zijn ellenlangen naam in dien van Tempon-Telon.

---

[1]) *Mandauw* = koppensneller. Zie hierover hoofdstuk III.

Behalve dat Tempon-Telon de machtigste der Sanggiangs is, is hij ook de Charon des Dajaks. Hij is het die de zielen der afgestorvene menschen naar het Lewoe Liau of Zielenland voert. Tot belooning voor dien overvoer zijn al de zielen der dieren, welke op aarde sterven, zijn eigendom. Daardoor neemt hij zeer in rijkdom en aanzien toe.

De zielen der overledene menschen komen niet in het verblijf der Sanggiangs, maar verhuizen naar een ander eiland in de Wolkenzee.

Om daarheen te vertrekken, stijgt de ziel in eene ijzeren prauw, welke door Tempon-Telon en zijne beide slaven, Telon en Hampawang, gevoerd wordt. Voor op de plecht der prauw zit de machtige Sanggiang Assei, wiens haren vurig en wiens scheenbeenen zoo scherp als scheermessen zijn. Het vurige haar moet het drijfhout op de rivier verbranden, en wanneer dit te zwaar is, moeten de scherpe scheenbeenen het doorsnijden: een zinnebeeld, hetwelk beteekent dat niets den dood kan tegenhouden. Sanggiang Assei draagt als herkenningsteeken zeven Handiong-boomen (eene palmsoort) op zijn hoofdtooisel.

Slechts éénmaal in de 24 uren wordt de reis naar Lewoe Liau door Tempon-Telon ondernomen, zoodat dan de zielen van al de afgestorvenen gedurende dat tijdvak te gelijker tijd overgevoerd worden. Eerst vaart de prauw, door den machtigen wil van Tempon-Telon in beweging gebracht, een' helderen breeden stroom op. Langzamerhand wordt echter de stroom smaller, meer woest, tot men eindelijk, te halverwege, aan een' Kiham [1]) apoei

---

[1]) Door Kiham, in de Maleische streken Riam genaamd, worden op Borneo zulke plaatsen in de rivier bedoeld, waar de bedding, over rotsen voerende, zeer vernauwd wordt, waardoor

of waterval van vuur komt. Deze moeten de reizigers door; aan ontwijken valt niet te denken. Hier is ook de wilskracht van Tempon-Telon alleen niet voldoende om de prauw voort te drijven, maar is hij verplicht met zijne beide slaven haar met kracht door middel van lange bamboezen voort te duwen. Verbrandt de bamboe, dan grijpt men snel een' anderen; grijpt het vuur de atappen [1]) dakbedekking aan, dan bluscht men het met water, dat daartoe medegenomen wordt.

Bij dien tocht drinken de zielen ook overvloedig water om zich te verkoelen. Aan de booze zielen is het echter verboden water te drinken; kleine misdrijven worden door dat dorst lijden gelouterd, terwijl misdadigers, wanneer zij hunnen dorst willen lesschen, gesmolten lood in hunne gendi [2]) vinden.

Zou die Kiham Apoei niet eene herinnering der prediking van pater Ventimiglia zijn, die tijdens Valentijn zich met het bekeeren der Dajak Biadjoe heeft bezig gehouden? Althans die louterende vuurproef heeft veel overeenkomst met het vagevuur der Roomschen.

Zoodra de reizigers de Kiham Apoei zijn doorgeworsteld, komen zij aan de kampong der dieren. Zij die in hun leven gestolen hebben, stappen hier af en het gestolene wordt hun op den rug vastgeklonken. Men ziet er daar, die met eene prauw, een karbouw, een visch enz. op den rug rondkuieren. Hunne kampong bestaat slechts uit onoverdekte huizen; want het is hun verboden de wonin-

---

eene sterke stroomsnelheid ontstaat. De Franschen noemen zulke plaatsen „*rapides*."

[1]) *Atap* is gevlochten hordenwerk, vervaardigd van de bladeren van den Nipah-palm.

[2]) *Gendi* beteekent waterkruik.

gen te voltooien, dewijl hunne straf daarin bestaat, dat zij steeds aan weêr en wind blootgesteld zijn.

Eene tweede kampong, waar de doodenschuit aanlegt, is die der onechte kinderen. Daar worden de zielen afgezet van hen die buiten het huwelijk verwekt zijn. In die kampong bestaan geene huizen en wandelen de zielen slechts op den oever rond. Het klimaat is er echter zeer zacht en hun lot derhalve dragelijk.

Eene derde kampong, waar halt gemaakt wordt, is die der zelfmoordenaars, die zich met vergift om het leven brachten. Het houtwerk der huizen van deze kampong bestaat slechts uit Tobah- en Siren-hout, terwijl rondom hunne huizen Ipoh [1]) en eene menigte andere vergiftige gewassen groeien. Dagelijks komt Tempon-Telon en maakt insnijdingen in den bast der boomen en planten, opdat zich de walgelijke en verpestende uitwasemingen zouden verspreiden, om zoodoende de zielen der zelfmoordenaars door het reukorgaan te doen lijden.

Dicht bij deze bevindt zich eene vierde kampong, waar zij de schuit verlaten, die zich door verdrinking het leven benamen. De straf dezer zelfmoordenaars bestaat daarin, dat zij steeds ten halven lijve in het water moeten staan.

Bij de Dajaks worden dus alleen de dieven, de bastaarden en de zelfmoordenaars na dit leven gestraft.

Eindelijk komt de zielenprauw aan de Kawah-wohanboelau, d. i. goudklomp of goudmassa. Hier is het verblijf van de zielen dergenen die door hunnen wandel op aarde zich waardig gemaakt hebben, om na dit leven

---

[1]) Tobah, Siren en Ipoh zijn vergiftige gewassen. Zie verder hoofdstuk III „Wapens der Dajaks," waar de pijlvergiften en hunne vervaardiging beschreven zijn.

eene belooning te erlangen; in één woord de Dajaksche Elyseesche velden.

Alles is daar zoo schoon, zoo genoegelijk, dat ieder die dat oord eens heeft mogen aanschouwen, het nimmermeer wenscht te verlaten. Het woord Kawah-wohan-boelau, goudklomp, strekt niet om aanteduiden dat daar alles van goud is; maar wel dat alles daar zoo wonderschoon is, dat men geen woord heeft om het uit te drukken, waarom men slechts den naam van het edelste der metalen daarvoor genomen heeft.

Al wat de ziel begeert is er terstond, en vooral zijn er de vleeschelijke genoegens uiterst verfijnd. Hier geen huwelijksband, geen banden van bloedverwantschap, geene knellende wetten of adats; de zielen van beiderlei kunne geven zich ongestoord aan alle genietingen over. Balians en Basirs — waarover later — zijn in de Kawah-wohan-boelau in overvloed voorhanden.

Het zielenverblijf, dat uit eene uiterst groote kampong bestaat, is aan eenen prachtigen stroom gelegen. Van de midden-rantau [1]) strekt die kampong zich zeven rantau's bovenwaarts en zeven rantau's benedenwaarts uit, en wordt aan iedere zijde door eene rij van zeven heuvelen ingesloten. In het midden der kampong, te midden van een zeer groot meer, staat een verbazend groote boom, Batang [2]) Garing genaamd. Het is deze

---

[1]) *Rantau* is eigenlijk de afstand van de ééne stroombuiging tot de andere, en wordt ook wel genomen voor het Mal. *Tandjong* = rivierhoek.

[2]) *Batang* beteekent boomstam. In figuurlijken zin beteekent *Batang* rivier, daar eene rivier, vooral op Borneo, met hare menigvuldige zij- en nevenrivieren, veel op een boomstam met zijne takken gelijkt.

boom, die in alle stoffelijke behoeften voorziet. Uit diens bladeren komen de fijnste met goud doorweven kahins [1]) voort. Zijne vruchten zijn lamiangs of geslepen agaatsteenen, de zaadkorrels der vruchten worden goudklompjes, welke de Dajaks gewoonlijk als bijsieraad aan de agaatsteenen snoeren dragen. De uiteinden der takken van den Batang Garing zijn lansvormig en dragen den naam van Bataloetjoek Boenoeh, d. i. Lans met citroensap van roest gezuiverd. Op den stam van dien wonderboom bevinden zich uitwassen, Boenking genaamd. Deze Boenking zijn met water gevuld; wanneer nu eene ziel voelt dat zij sterven zal, drinkt zij van dat water; dan verjongt zij weder. Wanneer men deze Boenking rijp laat worden, worden zij Balanga's [2]), Halamaoengs [2]) en Brahans [2]). Een paar vademen boven den grond vertoonen zich reeds de wortels als breede en platte uitwassen langs den stam, even als zulks bij sommige soorten van Waringin-boomen het geval is. Wanneer men op deze wortels slaat, klinken zij als uiterst welluidende gongs [3]). De uiteinden der wortels van den Batang Garing, welke, even als die van den Rambei-boom [4]), rondom den boomstam als voetangels

---

[1]) *Kahin* = *sarong*, een algemeen bekend kleedingstuk in Indië.

[2]) *Balanga's*, *Halamaoengs* en *Brahans*, koelpotten van groote waarde. Zie daarover Hoofdstuk IV.

[3]) *Gong*, metalen bekken.

[4]) De *Rambei*-boom is een boom die in de Zuid- en Oosterafdeeling van Borneo overvloedig gevonden wordt. Hij groeit bij voorkeur langs de rivieren en heeft een klein, glinsterend, fraai gevormd blad, van een lichtgroene kleur. De vrucht, die veel overeenkomst met een groenen appel heeft, is om haren rinschzoeten smaak, even als ook de bladeren, door de apen zeer gewild. Op eigenaardige wijze groeien rondom den Rambei, soms op een afstand van drie ellen, de uiteinden zijner wortels uit den bodem omhoog. Door het groot aantal dier spitse worteltoppen is het of men rondom den boom randjoe's geplant zag.

boven den grond uitsteken, worden als mandauws [1]) gebezigd. Deze dienen echter meer tot sieraad, daar in den Kawah-wohan-boelau, geen twisten, geen vechten, geen moorden bestaat.

Zoo even verhaalde ik, dat wanneer de ziel gevoelt dat zij sterven zal, zij slechts het water uit de uitwassen des Garing-booms behoeft te drinken, om weêr te verjongen. Wanneer echter de ziel zeven maal zeven keeren den tijd welken zij op aarde doorbracht, in den Kawah-wohan-boelau vertoefd heeft, dan sterft zij, of beter, dan gaat zij in dit ondermaansche in den bast, bloesem, blad of vrucht van eenen vruchtboom over. Wordt nu die vrucht, die bloesem, dat blad of die bast door eenig schepsel gegeten, dan is dit wezen in staat om tot de voortteling des menschengeslachts mede te werken. De ziel wordt zoodoende herboren. Het kan echter gebeuren, dat eenig dier van dien bast enz. eet, waarin eene Liau of ziel is overgegaan. Alsdan gaat die ziel in het lichaam van dat dier over, en wordt dan na de eerste paring als dier herboren. Maar wordt in dit geval dat dier door een mensch gevangen en gegeten, dan gaat de Liau in dien mensch over en wordt alzoo, na diens samenkomst met eene persoon van het andere geslacht, als mensch herboren. Wil het toeval nu dat het blad, de bast, de bloesem of de vrucht, waarin de Liau, na het verlaten van den Kawah-wohan-boelau, haren intrek genomen heeft, afsterft zonder door eenig wezen genuttigd te zijn, of dat het dier dat daarvan mocht gegeten hebben, niet door den mensch verorberd wordt en omkomt; in beide gevallen gaat de ziel te niet. Bij voorkeur

---

[1]) *Mandauw* beteekent koppensneller. Zie Hoofdstuk III.

vestigen de Liau's zich dan ook, na het verlaten van het verblijf in de Wolkenzee, op de vruchtboomen in de nabijheid der kampongs, en de Dajaks eten gaarne buffel-, herten- en apenvleesch, wijl deze dieren uitsluitend plantaardig voedsel nuttigen, en daarom groote kans hebben eene menschen-ziel in zich te herbergen.

In het meer, in welks midden de Garing-boom op een cirkelvormig eiland staat, gaan de Liau 's baden en dartelen. Het water van dit meer heeft ook de eigenschap om te verjongen. Maar niet alleen dat, het maakt ook schoon hem die leelijk, en rijk hem die arm is. Wanneer men derhalve de menigte oude en vooral leelijke bestjes die zich in de Dajaklanden bevinden, in aanmerking neemt, komt men tot de overtuiging, dat dit verjongende, schoon- en rijkmakende water niet op het aardrijk te verkrijgen is.

Ieder is in de Kawah-wohan-boelau niet even gelukkig. Er bevinden zich toch ook pandelingen [1]). Is de afgestorvene hier op aarde een rijk man geweest, dan worden in de bovenlanden bij het Tiwah [2]) een aantal pandelingen geslacht. Hoe dat slachten toegaat zal ik in het voorlaatste hoofdstuk dezer ethnographie behandelen; genoeg zij het voor het oogenblik te weten, dat het lot dezer pandelingen in het zielenverblijf tamelijk dragelijk is. Daar er alles wat maar denkbaar is, te verkrijgen is, hebben zij het gevraagde hunnen meesters slechts aan te reiken.

In de Lewoe Liau spreken de zielen der afgestorvenen de Dajaksche taal, met dit onderscheid echter, dat men daar alles verkeerd zegt. Willen zij *wit* zeggen, dan

---

[1]) Pandelingen. Zie hierover Hoofdstuk VI.

[2]) *Tiwah* beteekend doodenfeest. Zie hierover Hoofdstuk VII.

zeggen de bewoners van den Kowah-wohan-boelau, *zwart*; voor *bitter* zeggen zij *zoet*, voor *arbeiden*, *rusten*; in één woord, zij gebruiken steeds het tegenovergestelde woord om hunne gedachte uit te drukken. Dat hebben die Dajaksche zielen met eene menigte Europeanen gemeen. Maar eigenaardig is het, dat, ten gevolge van dat verkeerde spreken, de Dajak van het woord Liau het woord huichelen afgeleid heeft. *Liau* beteekent ziel, *haliau* huichelaar, *kaliau* huichelarij, *baliau* twee zielen hebben, d. i. *clairvoyant* of, misschien juister, met *second-sight* begaafd zijn.

Ik heb nu de Dajaksche onderwereld — bovenwereld ware beter gezegd — afgehandeld, en moet nu tot de Sanggiangs, die beschermgeesten der Dajaks, terugkeeren.

In de Lewoe Sanggiang, even als in de Lewoe Liau, heerscht de meest verfijnde wellust. Wel is waar zijn de meeste Sanggiangs gehuwd — *mais l'un n'empêche pas l'autre* — zoodat het dan ook in het Sanggiang-verblijf van Balians en Bassirs wemelt.

Aan Mahatara worden steeds onbloedige offers, als rijst, tabak, soms ook wel stofgoud, aangeboden. Aan de Sanggiangs echter worden ook wel onbloedige offers, maar meestal dieren, zooals kippen en buffels, steeds in een oneven getal, geofferd. Evene getallen zijn bij de Dajaks altijd een kwaad voorteeken.

Het offeren geschiedt bijna bij iedere handeling, bij iedere schakeering des levens. Gaat een Dajak op reis, trouwt hij of onderneemt hij eene handelsspeculatie, wat bijna hetzelfde is zoowel bij den Dajak als bij menig Europeaan, ook bij ziekten en bij sterfgevallen, steeds wordt geofferd, steeds wordt de hulp van Mahatara of der Sanggiangs ingeroepen.

Als offeraars worden de Balians of Bassirs, of wel iemand anders die er verstand van heeft, gebezigd.

Bij het offeren van rijst werpt de offeraar zeven maal zooveel korrels rijst in de hoogte, als hij met den duim en de beide voorste vingers heeft kunnen grijpen.

Worden kippen geofferd, dan bestrijkt de offeraar, na de kippen den hals te hebben afgesneden, de borst, de handen en het voorhoofd van hem die het offer brengt, met het bloed, en bezweert daarbij den Drahen tato Antang (Koning der Antangs) om de zielen der kippen bij den Sanggiang, voor wien het offer bestemd is, te brengen.

Wordt echter aan den Sanggiang Radja-ontong geofferd, dan wordt er een groot feest gehouden en draagt dit den naam van Blako-ontong (hulp vragen). Dit feest moet ten minste twee volle dagen duren, en daarbij mogen niet minder dan zeven Balians als priesteressen of als offeraarsters gebezigd worden. Op den laatsten dag van het feest worden de offers gebracht, bestaande uit gebak ten getale van minstens zeven stuks, zeven gantangs [1]) rijst, zeven kippen, één ei en zeven bladeren vol gekookte rijst met toespijs [2]). Onder vervaarlijk gehuil der Balians wordt de Antang-koning bezworen de zielen der offers bij Sanggiang Radja-ontong te brengen. Om den Antang voor zijne moeite te betalen, wordt aan de Balians, naarmate van de welgesteldheid van den offerbrengende, eenig stofgoud gegeven. Deze Balians vermengen dit stofgoud met wat rijstebrij en besmeren daarmede een stuk rotan, alles natuurlijk onder het uitgillen van gezangen. Is nu dat stuk rotan den volgenden morgen iets langer geworden dan het oorspronkelijk bij het

---

[1]) De gantang is eene maat die vijf katti's rijst inhoudt; een katti is gelijk aan $1^1/_4$ Amst. pond.

[2]) In Oost-Indië wordt bij de Inlanders de rijst, gekookt en al, en met toespijs er op, in een groot blad gewikkeld, te koop aangeboden.

besmeren was, dan is dit een onfeilbaar teeken van geluk, en draagt hij, die het offer gebracht heeft, dit stuk rotan, dat zelden langer dan één of twee palm is, steeds bij zich.

Wordt er eene karbouw geofferd, dan worden alle vrienden en familie-betrekkingen uitgenoodigd het feest bij te wonen. De buffel wordt dan aan een paal gebonden en door den offerbrengende en zijne bloedverwanten met lanssteken gedood. Middelerwijl huilen de Balians hunne bezweringen en houdt een troep jongelingen zich onledig met door hunne blaasroeren [1]) in den rook van een groot houtvuur [2]) pijltjes te blazen, om de onreine en ongeluk aanbrengende geesten te verdrijven; terwijl de overige genoodigden in eenen kring, hand aan hand, dansen rondom den paal, waaraan de buffel gebonden is. Denkt echter niet dat deze dans een vroolijk „Patertje langs den kant" is. Dit dansen bestaat alleen daarin, dat de dansers dan beurtelings op de knieën doorbuigen, zoodat de *partes posteriores* schier den grond raken, elkander even met de wijsvingers aanraken en daarbij een gezicht zetten zoo ernstig als eene doodkist.

Na het doodsteken van den buffel, worden den feestgever door de Balians het voorhoofd, de borst en de handen met bloed van den karbouw bestreken; terwijl het nog lillend vleesch, in aller ijl gekookt, gebraden en gepoft, aan de nederhurkende menigte rondgedeeld wordt. Bij dergelijke gelegenheden worden genoodigden waargenomen,

---

[1]) Blaasroeren in het Dajaksch *sipet;* zie hieromtrent Hoofdstuk II.

[2]) In de bovenlanden der afdeelingen Groote en Kleine Dajak, zijn aan de oevers van de rivieren Kapoeas, Moeroi, Kahajan, Roengan en Manohin overvloedig steenkolen te vinden. Ze worden echter als onrein beschouwd en het gebruik daarvan is, althans bij godsdienstige plechtigheden, verboden.

die zich een buikje vullen zóó rond en zóó zwaar, dat zij na den maaltijd moeite hebben om het weg te dragen, en dan ook maar gemoedelijk ter plaatse, waar zij gegeten hebben, blijven liggen.

Aan den Djata wordt voornamelijk door onvruchtbare vrouwen en impotente mannen geofferd. De Djata met zijn verbazend groot mannelijk teeldeel, dat trouwens aan alle mannelijke krokodillen gemeen is, kan de Priapus der Dajaks genoemd worden.

Kloweh is hunne Lucina en aan haar wordt vooral door zwangere vrouwen geofferd.

Bij al deze feesten en offeranden wordt de toewak niet vergeten. Toewak is een gegiste drank, uit rijst, suiker en betelnoot bereid. Die drank heeft op den Europeaan een bijzonderen invloed; hij maakt niet dronken, maar stapelgek. Wanneer bij godsdienstige feesten de genoodigden niet dronken geweest zijn, dan is het feest onvolkomen geweest; dan zijn de genoodigden ontevreden en heeft de feestgever, die zoo aan de gastvrijheid te kort deed, van de Sanggiangs niet veel goeds te verwachten. Overigens zijn de Dajaks de lustigste drinkers, die men zich denken kan; nimmer zullen zij, wanneer zij aangeschoten zijn, twist met elkander krijgen. Maar luidruchtig zijn zij, daar kan men zich geen denkbeeld van maken. Schreeuwen, zingen, dansen, springen, dat alles geschiedt te gelijker tijd, en men mag wel eene ijzeren hersenkast en stalen gehoorvliezen hebben, om het een kwartier lang tusschen een paar honderd feestvierende Dajaks te kunnen uithouden.

De Dajak is even als alle natuurmenschen uiterst bijgeloovig. Wij hebben hierboven gezien, dat hij niets in het leven onderneemt, of hij tracht zich door offers Mahatara of de Sanggiangs gunstig te maken. Maar dit

is hem niet genoeg. Steeds tracht hij op de eene of andere wijze te ontdekken, of hetgeen hij onderneemt gunstig zal uitvallen.

Daarom raadpleegt hij het lot. Zijn het weinig gewichtige zaken, waarvan hij den uitslag wenscht te weten, dan geschiedt dit met twee duiten, waarvan de ééne glad en blinkend geschuurd en de andere met lampzwart dof gemaakt is. Deze twee duiten werpt de Dajak in een bakje met troebel water, gewoonlijk aschwater, en gaat dan zoolang met de hand visschen, totdat hij driemaal achter elkander denzelfden duit te voorschijn heeft gehaald. Haalt hij zoo den gladden duit te voorschijn dan beteekent dit voorspoed; de andere wijst natuurlijk het tegendeel aan.

Bij het ter jacht gaan, of ter vischvangst varen, wanneer men onzeker is waar het meeste visch te vangen is, wordt eene lans met kracht in de hoogte geworpen; men wordt daardoor gewezen naar de richting, waarheen de punt na den val gekeerd is

In meer gewichtige gevallen, b. v. als men een vijandelijken inval ducht, wordt op den grond met een puntigen stok een groote kring getrokken, in wiens midden een brandend stuk houtskool gelegd wordt. Van dien kant waar de houtskool het hevigst brandt en glimt, heeft men stellig den vijand te verwachten.

In sommige gevallen wordt midden in dien kring een groote gladde kokosnoot, van de buitenbast ontdaan, nedergelegd. Hij die het lot wil raadplegen, zet zich op die noot en mag daarbij den grond noch met de armen noch met de beenen aanraken. Het wordt al als een bijzonder gunstig voorteeken beschouwd, wanneer de belanghebbende eenigen tijd, zonder zijn evenwicht te verliezen, op die noot kan blijven zitten; maar begint de noot

met den daarop zittende van zelve te draaien, dan is dit eene uiterst gunstige uitspraak van het lot. Doet dit den lezer niet aan den tafeldans denken?

Bij uiterst gewichtige ondernemingen, b. v. wanneer de Dajaks ten strijde willen trekken, sneltochten willen uitvoeren of groote handelsreizen willen ondernemen, wordt de vlucht van den Antang (valk) geraadpleegd. De lezer verbeeldt zich wellicht dat ik hem een stukje uit de Romeinsche geschiedenis opdreun. Maar is het mijne schuld, dat menschen uit verschillende streken, die in verschillende tijdperken leven of geleefd hebben, en omtrent elkanders bestaan onkundig zijn, elkander in bijgeloovigheid evenaren?

Het raadplegen van den Antang geschiedt op volgende wijze. Op een duizend voeten van elkander worden twee palen rechtstandig in den grond geplant. Daarna roept de Dajak gedurende drie dagen den Antang, belooft hem eenig stofgoud, een offer van kippen en varkens, enz. Verschijnt nu de Antang tegenover den rechter paal, dan is dit een zeer gunstig teeken. Verschijnt hij tegenover den linker paal of vliegt hij over beide palen heen, dan beduidt dit ongeluk. Het is ook een ongunstig voorteeken als de Antang niet verschijnt.

Bij iedere raadpleging van het lot worden de dochters van Mahatara aangeroepen, en dalen, naar men meent, de Poetier-Santang, door haar broeder Oembang geholpen, op de wijze als vroeger verhaald is, op aarde neder, om, onzichtbaar, den menschen het noodlot kenbaar te maken.

Zal eene handelsreis, eene jacht- of vischpartij ondernomen worden, dan moet steeds het lot worden geraadpleegd, om het gunstige oogenblik voor het vertrek of voor den aanvang der onderneming te weten. Dit geldt

echter slechts voor de weekdagen. Wil men iets op een Zondag, bij de Dajaks Andau Ahat genaamd, ondernemen, dan is het raadplegen van het lot onnoodig, daar die dag in gelukkige en ongelukkige tijdvakken verdeeld is.

Zoo is het eene uiterst gunstige omstandigheid, wanneer men op Zondag van 6 tot 9 uren des morgens eene basara (proces) begint. Hij die echter in die uren op jacht ging of ter vischvangst uittrok, zou niets vangen. Zij die in dat tijdperk ter wereld komen, zijn geluks-kinderen.

Van 9 uur tot den middag is een ongelukstijd en wordt niets van alles wat men onderneemt met goeden uitslag bekroond.

Van 12 tot 3 uur des namiddags wordt Badjagi-Hai genoemd en wordt als een zeer gunstig tijdperk beschouwd om handelsreizen aan te vangen, den veldarbeid te beginnen, bijenwas, rotan of damar te gaan zoeken.

Van 3 uur tot zonsondergang is het geschiktste oogenblik om ten strijde of om op eene snelpartij[1]) uit te gaan, om te jagen en te visschen, in één woord, om die ondernemingen te aanvaarden, waarbij scherp, als wapenen, vischhaken enz., gebezigd moet worden. Dat het ook het gunstige oogenblik is voor hen, die ten rivierroof (bigal) uittrekken, spreekt van zelf, daar deze gewoonlijk gewapenderhand gedreven wordt.

Een ander uitvloeisel van de bijgeloovigheid der Dajaks is hun onwrikbaar vertrouwen in toovermiddelen. Ieder individu heeft zoowat zijn eigen toovermiddeltje, aan welks onfeilbaarheid hij ten stelligste gelooft. Zoo heeft

---

[1]) Sneltochten, in het Dajaksch *kajau*. Zie hierover Hoofdstuk VI.

de een een stukje hout, dat bij maansverduisrering uit een ver en eenzaam bosch gehaald is; een ander heeft een steentje, dat hem in den droom door een Sanggiang is aangewezen, enz. enz. Overal neemt de Dajak zijn toovermiddel mede.

Natuurlijk gelooft de Dajak ook aan spoken. Ziet hij des avonds een nachtvogel vliegen, dan zal hij u met den meesten ernst verhalen, dat hij eene geestverschijning gezien heeft. Hij gelooft ook dat spoken in bosschen huizen en er zijn plaatsen waar de Dajak voor niets ter wereld een boom zoude vellen; dit is vooral bij Nipah- en Nibong-bosschen [1]) het geval.

Verder verdient nog vermeld te worden, dat ziekten door de Dajaks als individuën aangemerkt worden. Deze zijn de boden van den Radja Antoeën (Antoeën-koning), ook Radja Haramaoeng batoelang dohong, of Tijgerkoning met beenderen als messen, geheeten. Deze boden voeren de ziel der zieken weg en die ziel kan niet dan door tusschenkomst der Balians terug verkregen worden. De boden van den Antoeën-koning zijn ook allen Antoeën, d. w. z. booze geesten, die de zielen uit de lichamen der menschen trachten te rooven of hun vreemde voorwerpen, als houtsplinters, vischgraten enz., in het vleesch trachten te steken, om hen zoodoende ziek te maken.

Een Dajak, alleen in een bosch gaande, zal bij het verlaten daarvan nooit vergeten, zijne ziel aan den Antoeën hoetang terug te vragen, daar het zeer wel zijn kan, dat die boschduivel haar ontvoerd heeft. Dat ontvoeren der ziel gebeurt zonder dat de lijder er iets van bespeurt, en kan zoowel terwijl hij waakt, als gedurende den slaap

---

[1]) *Nibong*, eene palmsoort, heeft heel veel overeenkomst met den Pinangpalm, doch heeft meer duurzaam hout.

geschieden. Eene loomheid en lusteloosheid begint zich eerst eenige dagen na de ontvoering te openbaren en eindigt met eene zware ziekte. Gelukt het de Balians niet de ontvoerde ziel in het lichaam terug te brengen, dan sterft de patiënt.

Onder de boden van den Radja Haramaoeng batoelang dohong is de vrouwelijke Antoeën Kankamiak eene der meest gevreesde, wijl zij tot taak heeft bij de zwangere vrouwen de vrucht te verderven.

De Antoeëns zijn, volgens de legende, op volgende wijs ontstaan. Eene Dajaksche familie te Poeloe Petak [1]) wilde een huis bouwen. Bij het graven der gaten in den grond om de stijlen te plaatsen, werd eene groote roode waterslang, Lendong genaamd, gevonden. Die slang werd gedood en de bewuste familie deed zieh eens recht te goed [2]) aan het gebraad dat zij verschafte. Maar daar die slang eene bevoorrechte van Mahatara was, werden allen die er van gegeten hadden Antoeën, of menschen die zich in booze geesten kunnen veranderen, en was het de huisvader van dat gezin die Radja Antoeën werd,

---

[1]) Poeloe-Petak was vóór het uitbreken van den opstand in 1859 eene groote Dajaksche negorij, met eene bevolking van eene groote 12,000 zielen. Deze negorij was aan den oever der Kleine Dajak-rivier gelegen. De Doeson-rivier splitst zich bij Moeara Poelau (eilandpunt) in twee takken, waarvan de oostelijke *Barito* en de westelijke *Kleine Dajak* of ook wel de *Poeloe-Petak-rivier* geheeten wordt. Deze beide armen vormen met de Java-zee de delta Bekoempai. Bij het uitbreken van den opstand is de negorij nagenoeg geheel verloopen. In 1860 verzamelde de bevolking zich weêr, doch vestigde zich nu een paal of acht meer zuidwaarts, tegenover het Nederlandsche fort, aan de monding der Kapoeas.

[2]) Slangen worden door de Dajaks met graagte gegeten; zonderling genoeg echter worden palingen, die overvloedig in de moerassen van Borneo aanwezig zijn, verafschuwd.

met den vreeselijken titel van Tijgerkoning met beenderen als messen.

De kinderen van menschen die Antoeën zijn, worden Antoeën geboren. De geesten der gestorvene Antoeën doen niemand meer kwaad, maar daarentegen zijn de levenden uiterst boosaardig. Wordt iemand in de Dajaklanden verdacht een Antoeën te zijn, dan is hij geen oogenblik van zijn leven zeker. Niet alleen wordt het in het belang geacht van de openbare veiligheid, hem van kant te maken, maar zijn moordenaar wordt bovendien als een held beschouwd en kan zich van de bescherming van den Radja-ontong verzekerd houden. In de bovenlanden gaat het dooden van een Antoeën met de grootste martelingen gepaard.

Wil een Antoeën een mensch onheil berokkenen, of zijne ziel stelen, dan rijt hij (de Antoeën) zich zelven des nachts het hoofd van den romp. Deze handeling noemen de Dajaks: Baroewoet takoeloke, of, woordelijk vertaald: kop afscheuren Met de daaraan hangende spieren en ingewanden vliegt die afgescheurde kop weg naar het huis van hem dien hij kwellen wil. Daar verandert hij zich in een vogel, rat of muis en dringt zoo de woning binnen. Zoodra zijn slachtoffer slaapt, ontfutselt hij hem zijn ziel of steekt hem een houtsplinter of een vischgraat in het vleesch. De Antoeën moet echter zorgen dat dit alles geschied is vóór het aanbreken van den dag; want wordt het licht, vóórdat de kop zijn lichaam weêr opgezocht heeft, dan moet hij tot den volgenden nacht wachten alvorens hij er zich weêr meê kan vereenigen; maar middelerwijl is het lichaam reeds begonnen tot ontbinding over te gaan, zoodat de Antoeën dan ook sterven moet. Komt de kop echter bij tijds bij zijn lichaam terug, dan zet de Antoeën zich dien

eenvoudig weder op den romp en herneemt alzoo zijne menschelijke natuur.

Alvorens van den Dajakschen godsdienst af te stappen, moet ik mijne lezers nog met Sanggiang Njaro of den Geest des onweders bekend maken. Sanggiang Njaro is de zoon van Sanggiang Sangoeman en is zelf de vader van zeven zonen. Deze zoons zijn zijne boden en voeren op zijn bevel de onweders door het luchtruim. Njaro en zijne zoons zijn steeds van top tot teen gewapend en gepantserd. Zij hebben stalen kuiten en dragen boven op de kruin drie dikke gouden haren. Hun gelach als ook hunne stem is het geluid des donders. Voeren zij ergens een onweder aan, dan schieten de gouden stiften [1]) welke zij tusschen de tanden hebben, als bliksemschichten door de lucht, terwijl zij met hunne strijdbijlen rondslingeren, en de menschen in steen veranderen.

De jongste zoon van Njaro kwetste zich eens zwaar bij het aanraken van taweang, eene soort van bamboe, en stierf ten gevolge der bekomen wonden. Sedert zijn zijne broeders doodbang voor die bamboesoort en willen er zelfs in hunne nabijheid niet over hooren spreken. Als voorbehoedmiddel plant dan ook de Dajak rondom zijn huis veel taweang. Met enkele zeer hooge spitsen schiet de taweang uit den dikken bamboestoel op en is daardoor een goede afleider van de electriciteit, aan welke onstandigheid waarschijnlijk de bovenstaande „sage" haar ontstaan te danken heeft.

In de bosschen huizen de afstammelingen van Sanggiang Pampahilep, of, in onze taal, boschduivels. Zij hebben

---

[1]) De rijke Dajaks in de bovenlanden dragen tusschen de hoek- en snijtanden gouden stiften met gouden knopjes er op. Zie hierover Hoofdstuk IV.

eene menschelijke gedaante, zijn zeer schoon en van beiderlei kunne. Zij wonen in de Panhawangs of heilige bosschen, aan de uitwatering van kleine rivieren. Wanneer een welgemaakt mensch alleen het bosch ingaat, loopt hij gevaar door een Pampahilep ontvoerd te worden, om hem of haar tot verzadigens toe tot bedgenoot te dienen.

De Pampahilep hebben tot boden de Karriouws of boschspoken. Wanneer deze een welgemaakt man in het bosch ontmoeten, dan vertoonen zij zich aan dezen in de gedaante van een zijner bloedverwanten, vrienden of bekenden, en trachten den wandelaar door fraaie woorden met zich mede te tronen en zoo in de macht van den eenen of anderen Pampahilep te voeren, om aan diens wellust te voldoen. De Karriouws zijn ook geboren fratsenmakers en eene van hunne vaste aardigheden bestaat daarin, dat zij den jagers of visschers hun eten ongemerkt ontfutselen en dat verorberen.

Gerust kan ik nu van het artikel „Godsdienst" afstappen. Wel is waar, zou er nog veel meer van te vertellen zijn; want schier iedere Dajak heeft zijne eigen begrippen. Er bestaan geene twee Christenen, die volkomen hetzelfde gelooven, en toch vinden de Christenen in de boeken van het Oude en Nieuwe Testament of andere geschrevene oorkonden een leidraad. Bij de Dajaks is alles mondelinge overlevering en kan de lezer dus wel begrijpen, dat ieder hunner zoo wat een geloof op zijn eigen houtje heeft.

Ik heb echter getracht, de hoofdtrekken hunner godsvereering op te geven. Er blijft mij nu nog over tot besluit van dit hoofstuk over de priesters en priesteressen der Dajaks te spreken.

Algemeene godsdienstoefening, zoals wij Westerlingen die begrijpen, bestaat er in de Dajaklanden niet. Hunne

bewoners gevoelen daar ook volstrekt geene behoefte aan. Het is slechts in bijzondere gevallen, het particuliere leven betreffende, dat de Dajaks hulde aan Mahatara of aan cenige hem ondergeschikte groote wezens brengen, namelijk wanneer zij zijne of hunne hulp wenschen in te roepen.

In dergelijke gevallen ontbiedt de belanghebbende een troep Balians of Blians, en laat die schreeuwen, zingen en trommelen, zooveel zij verkiezen; terwijl hij er zich overigens niets meer van aantrekt en met zijne bloedverwanten en vrienden middelerwijl onder een toewakje aangenaam zit te kouten.

Deze reeds meermalen genoemde Balians zijn de priesteressen. Bij alle gelegenheden worden zij geroepen en verschijnen dan met hare trommels, terwijl haar voornaamste dienst in het zingen van gezangen bestaat. Ook zijn zij het die de offers aanbieden. De gezangen bestaan uit rijmlooze verzen, waarvan de Oepoh of oudste der Balians een volzin voorzingt, welken alle andere dan met luide en langgerekte stem en met trommel-accompagnement herhalen. Ofschoon dat eentoonige gezang op den duur uiterst vervelend wordt, is het toch veel minder onwelluidend dan het gegil der Javaansche ronggins.

De trommen der Balians, kakampong genaamd, hebben het uiterlijke ongeveer eener lilla [1], d. w. z. dat zij eene kegelvormige gedaante hebben, aan het ééne uiteinde in eene tulpsgewijze ombuiging uitloopende, terwijl over het andere uiteinde het vel gespannen is. Op dit vel zijn zeer dikwijls stukjes was geplakt om, zoo als men mij

---

[1]) *Lilla.* Alzoo worden in den Ind. archipel kleine metalen kanonnen genoemd, die een projectiel van 1 pond en daar beneden schieten.

verzekerde, de vingers bij het langdurig trommelen voor beschadiging te behoeden, en ook om de trillingen te smoren en korte doffe toonen te weeg te brengen. De Balian houdt haren trommel onder den rechter of linker arm en trommelt met de vingertoppen van beide handen.

Bij groote feestelijkheden zingt niet de Oepoh of de oudste der Balians vóór, maar de Bassir. Bassir is een mannelijke Balian en de eigenlijke opperpriester der Dajaks. Zijn loon, wanneer hij in zijn ambt van priester geroepen wordt, bedraagt *f* 2.50; eene Oepoh ontvangt slechts *f* 1.25 en iedere Balian *f* 0.75. Maar de uitoefening van het priesterambt is voor de Balians en Bassirs niet het eenige middel om geld te verdienen. De Balians in de beneden-landen zijn tevens publieke vrouwen en de Bassirs maken, de geheele Dajaklanden door, een beroep van de gruwelen die het vuur des Hemels op Sodom deden nederdalen. Ja, er zijn Bassirs in de Midden-Kahajan, welke geheel volgens de adat met een man gehuwd zijn, en als zoodanig zijne sponde deelen.

Die gruwel heeft voor de Dajaks volstrekt niets tegennatuurlijks. Wij hebben toch hierboven gezien, dat in den beginne Mahatara *niet* een man en eene vrouw schiep, maar wel twee jongelingen, die, zoo luidt de sage, met elkander in de grootste genietingen leefden; dat de Sanggiangs in de Lewoe Sanggiang er ook eene menigte Bassirs op na houden, en dat het in de Kawah-wohan-boelau of de Dajaksche Elyseesche velden van Bassirs en Blians wemelt. Die ondeugd wordt in alle standen en bij beiderlei kunne aangetroffen, en zoo weinig kwaad ziet de Dajak er in, dat wanneer zoo'n opperpriester gevraagd wordt welk beroep of handwerk hij uitoefent, hij met een onbeschrijfelijke gemeenen lach antwoordt: „ik ben Bassir.” Dat kwaad is in de zeden der Dajaks zoo in-

geworteld, dat men veilig mag aannemen, dat er zeer weinig mannen bestaan die er zich niet aan schuldig gemaakt hebben, en dat vele vrouwen zich in hunne vervoering aan de Lesbische liefde overgeven. Deze gruwelijke zedeloosheid kan gerust als eene der voornaamste redenen van de ontvolking [1]) of beter van de geringe bevolking van Borneo genoemd worden.

In de Midden-Kapoeas zijn echter ook Bassirs die alleen het priesterambt waarnemen. Deze worden Bassir-totok of Mondbassirs genoemd.

Ofschoon de Bassirs en Balians over het algemeen geëerd zijn, en eene beleediging hun aangedaan met dubbele boeten gestraft wordt, zoo ziet toch niemand gaarne dat een zijner kinderen Balian of Bassir wordt. Een der meest voorkomende geschillen tusschen ouders en kinderen bestaat daarin, dat deze Balian of Bassir willen worden en gene zulks niet willen toestaan.

Over het algemeen zijn de Balians tamelijk fraaie vrouwen [2]) en meest allen zeer jong, ofschoon er echter ook

---

[1]) Eene andere oorzaak waarom Borneo zoo weinig bevolkt is, moet in het koppensnellen gezocht worden. Men kan dagen lang de groote en kleine rivieren die in de Dajaksche districten gevonden worden, opstoomen of oproeien zonder *een hutje* te zien, zonder een spoor zelfs van een menschelijk wezen te ontwaren. En toch vestigt de Dajak zich bij voorkeur aan den oever der rivieren. In de Maleische districten, waar die ondeugden niet heerschen, wordt het tegenovergestelde waargenomen en kan men bepaald overbevolking bespeuren.

[2]) De Dajaksche vrouwen kunnen er op bogen de fraaiste van den geheelen Archipel te zijn. Over het algemeen munten de Dajaksche stammen uit door forschheid en regelmatigheid van lichaamsbouw, maar vooral door het gelaat, hetwelk zij schier aan het Kaukasische ras gelijk hebben.

afschuwelijke en tandelooze beestjes onder worden aangetroffen. Gewoonlijk worden mooie meisjes en slanke jongens van 10—12 jaren opgekocht; en wordt hun alsdan het zingen en trommelslaan geleerd. Zoodra zij daarin eenigszins geoefend zijn, begeleiden zij de Balians op het eerste feest; maar van dat oogenblik ook zijn zij, zoowel meisjes als jongens, aan iedere ontucht, aan iederen gruwel prijs gegeven.

Niet zelden ook geeft een kind, natuurlijk hiertoe door anderen opgestookt, wellicht reeds tot de afschuwelijkste ondeugd verleid, zijnen ouderen kennis, dat het Balian of Bassir wil worden. Heeft het kind den leeftijd van 16 jaren bereikt, dan kunnen de ouders volgens de Dajaksche adat er zich niet tegen verzetten.

In de bovenlanden zijn alle voorname getrouwde vrouwen Balian, dat woord in den zin van Priesteres genomen. Maar het gaat er daarom niet zedelijker toe, zoo als wij bij de behandeling van het huwelijk zullen zien.

Zoo als reeds verhaald is, bestaat de priesterdienst der Balians voornamelijk in het offeren en het zingen van gezangen; maar wordt bij ziekte hare hulp ingeroepen, dan moeten zij den zieke kneden, knijpen, wrijven enz. Bij dat werk komen steeds houtsplinters, vischgraten, vischhaken, naalden, doornen enz. enz. uit het lichaam van den patiënt te voorschijn. Een teeken dat die eerwaardige geestelijken ook de edele goochelkunst verstaan.

De kleeding der Balians bij feestelijke gelegenheden bestaat uit een hoofddoek, welken zij even als de boerinnen in Limburg en België dragen, een lange badjoe van rood katoen met halve mouwen en een lichtblauwe sarong.

Op de partes posteriores, natuurlijk onder de sarong, dragen zij een van rotan gevlochten opvulsel, zoodat zij al het air hebben een c. de Paris te dragen. Zoover mijne nasporingen hebben kunnen reiken, bestaat dat opvulsel sedert eeuwen, zoodat ik de overtuiging heb dat de Europeesche schoonen die verhevenheid van de Dajaksche lichtekooien hebben afgekeken. Verbazend zou het toch zijn, wanneer beide op hetzelfde denkbeeld gekomen waren om hare bekoorlijkheden te vermeerderen.

De Balians dragen verder aan beide armen vergulde koperen braceletten, en wel in zoo groot getal, dat de geheele arm tot aan het schoudergewricht daarmede bedekt is. Aan het polsgewricht dragen zij gewoonlijk eene twee à drie vingeren breede bracelet, Bloesau genaamd, vervaardigd van eene groote witte zeeschelp.

De kleeding van den Bassir is in allen deele aan die der Balians gelijk; alleen draagt hij geen hoofddoek. Ook in het particuliere leven gaat de Bassir als vrouw gekleed, en heeft, even als zij, het haar op het midden van het voorhoofd gescheiden.

Ziedaar de godsvereering der Dajaks en tevens eene schets van de bemiddelaars tusschen de bevolking en de Godheid. Zonder in de bijgeloovigheden van enkelen te vervallen, heb ik getracht zoo volledig mogelijk te zijn. De lezer zal moeten beslissen of ik sommige zaken, gruwelen van onzedelijkheid betreffende, kiesch genoeg heb voorgedragen. Een oogenblik heb ik er aan gedacht die monsterachtigheden onaangeroerd te laten; maar ik geloof dat eene grondige kennis der volkeren in Indië welke onder het Nederlandsche bestuur zijn, in het belang der beschaving is, en een eerste vereischte om hen die beschaving deelachtig te kunnen doen worden. In allen

gevalle is dit geen boek om aan de dames in handen te geven, maar de gedachte dat het schoone geslacht zeer zelden ethnographische beschrijvingen tot lectuur kiest, stelt mij gerust en gedoogt dat ik mijnen arbeid vervolge.

II^de HOOFDSTUK.

Plechtigheden bij de Geboorten en Huwelijken der Dajaks.

Hoe een jeugdige Dajak ter wereld komt, zal den lezer bij een zoo oorspronkelijk volk belangrijk genoeg voorkomen, om eenige oogenblikken aan de verkrijging dier kennis te wijden.

In het voorgaande hoofdstuk hebben wij bereids gezien, dat de zwangere vrouwtjes aan Kloweh, de zuster van Mahatara, offeren. Kloweh kan de vrucht gezond en sterk ter wereld doen komen, maar zij kan die ook verdrijven. Hetzij men dus de vrucht wil verdrijven, hetgeen zelfs bij getrouwde vrouwen niet zeldzaam is en ook niet zonder misdadige middelen verkregen wordt, hetzij men verlangend is een kind te zien geboren worden, in beide gevallen wordt aan Kloweh geofferd.

Ook zagen wij dat de vrouwelijke Antoeën Kankamiak de boosaardige taak heeft om de vrucht bij de zwangere vrouwen te bederven. Om dus deze Antoeën te verzoenen en tot goedertierenheid te stemmen, wordt haar veelvuldig door jonggehuwden geofferd, en die offers bestaan gewoonlijk in een zwart hoen.

Het plantenrijk van het zoo vruchtbare Borneo levert

vele middelen tot vruchtverdrijving op. Onder deze wordt er voornamelijk een gebruikt, welks aanwending naar men meent onfeilbaar en zonder gevaar voor de vrouw is. Het is de vrucht van den kaboeauw, een boom wiens stam bij volkomen wasdom zoowat de dikte van twee Ned. palmen in doorsnede en eene hoogte van 3 à 4 ellen erlangt. Zijne bladeren zijn klein en glinsterend en hebben wel eenige overeenkomst, wat den vorm betreft, met rozebladeren. De vruchten zien er uit als lemmetjes, eene kleine soort van citroenen. Het middel wordt bereid uit het sap der vrucht, gemengd met kalk, bij voorkeur schelpenkalk, en buskruit.

Gedurende de zwangerschap mag de vrouw geen visch of vruchten eten; zij mag geen vuur, vooral geen steenkolenvuur, naderen. Dit alles wordt met den naam van „pali", d. i. „verboden", bestempeld. Wanneer zij echter, ten gevolge van het eten van verbodene spijzen of het naderen tot het vuur, ziek wordt, dan heet zij „maroejan," hetgeen wil zeggen dat zij zelve om ziekte verzocht heeft; en van dat maroejan kan zij niet verlost worden, dan door eene invocatie der Balians aan Kloweh. Dit is in den regel een feest waarbij weêr duchtig gegeten en gedronken wordt.

Gedurende de laatste maand der zwangerschap moet nog veel meer nagelaten worden, en zelfs de vader van den verwacht wordenden wereldburger is gedurende dit tijdvak daartoe mede genoodzaakt. Beide ouders mogen nu volstrekt geen vuur aansteken of naderen, — het kind zou dan gevlekt ter wereld komen; zij mogen geenerlei vruchten eten, — het kind zou dan aan buikziekte lijden; zij mogen geene gaten in hout maken, — het kind zou dan blind geboren worden; zij mogen niet onder water duiken, of andere lichamen onder water houden, — het kind zou

anders in het lijf der moeder stikken, en dood ter wereld komen.

Kort vóór de geboorte wordt de vroedvrouw gehaald. Even als bij ons Europeanen de baker in de kraamkamers, voert zij ook dáár den schepter en moet het geheele huisgezin voor haar buigen. Die vroedvrouw is gewoonlijk eene oude bijgeloovige tooverkol en weet natuurlijk eene menigte middeltjes om de verlossing te bespoedigen. Tot loon voor hare diensten ontvangt zij, naar gelang van de welgesteldheid van den nieuwbakken papa, van één tot zeven gulden, zeven stuks of zeven bossen lange rotan [1]), een damarlicht [2]), van een tot zeven gantangs rijst, zeven eieren en een mes. Het geld strekt natuurlijk tot betaling voor hare bedrijvigheid; de rotan ontvangt zij opdat het kind lang moge leven; het licht opdat het verstandig moge wezen en daardoor geëerd worden; de rijst en de eieren opdat het vele nakomelingen moge verwekken, en eindelijk het mes, dat echter slechts bij de geboorte van een mannelijk kind aan de vroedvrouw gegeven wordt, opdat het kind dapper zij.

Eigenaardig is het dat de vroedvrouw, bij de eerste betasting van den buik der hoog zwangere vrouw, dadelijk zeggen kan of de daarin besloten vrucht van het mannelijke of van het vrouwelijke geslacht is. Volgens het

---

[1]) *Rotan*, in het Dajaksch *Oewai*, wordt per pikol en ook per bos van 100 of 200 stuks in den handel gebracht. Er wordt korte en lange rotan gesneden; de korte echter alleen voor plaatselijk gebruik.

[2]) *Damar*, eene harssoort in den O. I. Archipel, bij de Dajaks *Njating* genaamd. Zelden gebruiken de bewoners der Dajaklanden des avonds licht en dan nooit olie ter verlichting, maar steeds deze hars. Zie verder over deze beide artikelen, *rotan* en *njating*, hoofdstuk VIII.

beweren mijner berichtgevers heeft zich nooit een voorbeeld voorgedaan, dat de vroedvrouw zich dienaangaande vergist heeft. Zoo ver hebben het onze vroedmeesters, met al hun potjes-Latijn, naar ik vermeen, nog niet gebracht.

Bij de verlossing, die voor 't overige bij de Dajaksche dames tamelijk gemakkelijk gaat, dank zij hare onbekendheid met het gebruik van balein en staal om zich tailles als teringachtige wespen te geven, hebben volstrekt geene plechtigheden of festiviteiten plaats; ook daarna niet, omdat de kraamvrouwen in de eerste dagen na de verlossing in den regel aan sterken bloedvloed lijden, en daarenboven alles tot het later te geven feest moet worden gereed gemaakt.

Op den zevenden dag na de geboorte worden de familiebetrekkingen, vrienden en kennissen bij elkander verzocht. Naarmate van de welgesteldheid der ouders worden bij deze gelegenheid een zeker aantal Balians gehaald; maar hoe arm die ouders ook wezen mogen, toch worden er minstens zeven opgeroepen. Ik heb wel eens bij zoo een feest twaalf maal dat getal of vier en tachtig Balians bij elkander gezien.

Gedurende het geheele feest moeten de Balians hare toovergezangen zingen om de ongeluk aanbrengende geesten te bezweren, terwijl zij ook offers aan den Radja-ontong brengen.

Wanneer alle genoodigden bij elkander gekomen zijn en reeds een toewakje verorberd hebben (de lezer ziet, dat de toewak bij de Dajaks zoo wat dienst doet als bij ons de madera), worden zij eene loods binnengeleid, die daartoe opzettelijk vóór het woonhuis opgeslagen en met vlaggen en groen versierd is, en wordt het kind door de vroedvrouw naar buiten gebracht, opdat „het den hemel zou kunnen zien." Alsnu wordt midden tusschen de gasten

een kom geplaatst, met ongekookte rijst gevuld. Zeven der oudste gehuwde mannelijke bloedverwanten snijden ieder een stukje rotan van ongeveer een palm lang en planten dat recht overeind in die kom met rijst. Aan ieder dier zeven stokjes wordt door zijn eigenaar een naam gegeven. Vervolgens gaat de oudste der genoodigden — mits geen familielid zijnde — met die kom naar binnen bij de moeder van het kind; deze grijpt op goed geluk af een dier stokjes, en den zuigeling wordt de naam gegeven dien het gegrepen stokje droeg. Hij die dat stokje den naam gaf, wordt beschouwd als tweede vader van het kind; maar dit vaderschap legt hem hoegenaamd geene verplichtingen op, dan alleen dat hij later zijn petekind van tijd tot tijd op toewak moet onthalen, bij welke gelegenheid beiden zich alsdan liederlijk bedrinken.

In den regel worden aan bovenbedoelde stokjes, wanneer het een mannelijk kind geldt, namen van dieren gegeven, zoo als: Haramaoeng (tijger), Antang (valk), Singa (leeuw). Geldt het een vrouwelijk kind, dan worden meestal namen van bloemen of wel het woord „bloem" zelf gekozen. Een niet zeldzame naam voor een meisje is: Bintang (ster). Veelal worden ook aan die stokjes de namen van rijke lieden gegeven of van lieden die eenen hoogen ouderdom bereikt hebben. Namen van metalen zijn niet zeldzaam, als Boelau (goud), Sanaman (ijzer). In belangrijke tijdperken worden ook wel de titels van Europeanen gebruikt, ja zelfs de namen van stoomschepen. Zoo heb ik Dajaks gekend, die de namen droegen van Blanda (Wolanda, Hollander), Koemdan (Kommandant), Kornel (Kolonel), Operst (Overste), Celebes, Onrust enz. enz.

Zoodra de moeder door het grijpen van het stokje den naam van het kind bepaald heeft, wordt de zuigeling bij zijn tweeden vader gebracht. Deze bestrijkt dan den

buik, het voorhoofd, den rug en de teeldeelen van het naakte wurmpje met het bloed van eene kip, of, bij welgestelde Dajaks, met het bloed van een varken, die middelerwijl geslacht zijn. Die insmering met bloed heeft ten doel om het kind geluk aan te brengen. Vervolgens worden den jonggeborene braceletten van lameang (agaatsteenen) aan handen en voeten gedaan. De agaatsteen heeft de eigenschap om alle booze geesten te verjagen. Nu neemt de vroedvrouw het kind op beide armen en neigt het driemalen ter aarde; waarna zij het ook driemalen, tot boven haar hoofd, in de hoogte verheft.

Wat dat neigen en verheffen beduidt, heb ik nimmer kunnen opsporen.

Na de vroedvrouw volvoert ook de tweede vader die neiging en verheffing van het kind, waarna de plechtigheid geëindigd is.

De gasten geven zich nu aan het smullen en drinken over, en het feest eindigt niet voordat alle aanwezigen dronken zijn en velen hunner zich eene indigestie op den hals hebben gehaald.

Wanneer het kind zijn naam ontvangen heeft — doch dit alleen bij eerstgeborenen — dan veranderen de ouders hunne namen en nemen dien van het kind aan, met voorzetting van het woord Bapa (vader) en Indoe (moeder); zoodat wanneer de eerstgeborene b. v. Toendan heet, de vader Bapa-Toendan en de moeder Indoe-Toendan genoemd worden. Dit is juist het tegenovergestelde van het voormalig gebruik bij ons Nederlanders, bij wie het kind vaak den naam des vaders aannam, met achtervoeging van het woord „zoon": Willemszoon, Adriaanszoon, enz., een gebruik waaruit een zeer groot gedeelte van onze familienamen ontstaan is.

Gedurende het eerste jaar mag de nieuw geborene niet

in de rivier gebaad worden en wordt hij slechts enkele malen in huis met water begoten. Is dat tijdperk verstreken, dan wordt er weder een feest gegeven, dat te luisterrijker is, wanneer het een eerstgeborene of wel een kind van het mannelijk geslacht geldt. Dat feest wordt Pesta-Mandoi of Badfeest genoemd. Velen meenen in dit feest een verbasterd overblijfsel te zien van den doop, welken de Roomsche zendelingen hier in vroegere jaren zouden ingevoerd hebben. Bij deze feestviering worden de navolgende plechtigheden in acht genomen:

Daags vóór het feest worden zeven groote potten — bij voorkeur Balanga's [1]), indien de feestvierder ze bezit of leenen kan — met water gevuld. Daarnaast worden zeven gantangs ontbolsterde rijst geplaatst, welke goed gestampt en van alle onreinheden moet gezuiverd zijn, als ook een rotan welke een deppa, een esta, een kilang [2]) en drie breedten van den middelsten vinger lang moet wezen. Dat water, die rijst en die rotan worden gedurende den nacht door de naaste bloedverwanten van het kind bewaakt. Gedurende die nachtwaak roepen de Balians de Sanggiangs aan en verzoeken hen „danom kaharingan" (water des levens) bij Djata, broeder van Mahatara, te halen. Wanneer nu des morgens bespeurd wordt, dat het water in de potten en de rijst iets vermeerderd is, en wanneer de rotan iets langer is geworden, dan is dat, volgens de Dajaks, een onomstootelijk bewijs, dat de Sanggiangs het

---

[1]) *Balanga's*. Zie hierover Hoofdstuk IV.

[2]) *Deppa* is bij de Dajaks de naam van een vadem. De *esta* is eene maat genomen van den elleboogspunt van een volwassen mensch tot diens middelsten vingertop. *Kilang* beteekent span, en is de afstand van den middelsten vingertop tot aan den top van den duim van de plat uitgestrekte hand.

danom kaharingan gebracht hebben. Een zekerder bewijs is het, dat de Balians zeer behendig weten te goochelen.

Den volgenden morgen wordt een gedeelte van dit water in eene gong gedaan en met bloed van een zwart varken gemengd. Deze gong wordt op de oppervlakte der rivier gezet en zoodanig met stukken hout ondersteund, dat zij drijvende gehouden wordt. De Bassir of, bij ontstentenis van dezen hoogepriester, de Oepoh of oudste der Balians grijpt nu het kind en dompelt het zeven malen in dat met bloed gemengde water in de gong; en daarna wordt het in de rivier zelve gedompeld. Is deze plechtigheid afgeloopen, dan wordt het kind in eene prauw aan de overzijde der rivier gebracht. Zeven mannen uit de naaste betrekkingen, waaronder de vader, escorteeren die prauw al zwemmende, terwijl al de andere nabestaanden en feestvierenden in prauwen volgen. Deze geheele trein, die soms uit dertig of veertig vaartuigen bestaat, wordt voorafgegaan door eene met vlaggen getooide en met groen gedoste prauw, waarin de gillende en schreeuwende Balians gezeten zijn.

Aan de overzijde gekomen wordt een offer aan Djata gebracht, bestaande uit apenvleesch [1]), hertenvleesch en eenige eenden, waarna de terugtocht onder inachtneming van het zelfde ceremonieel aanvaard wordt. Zoodra het kind, van dat watertochtje teruggekeerd, in huis gebracht is, moet het met de voeten op het lijk van een varken gezet worden; men legt vervolgens eenige korrels rijst op zijn hoofdje en haalt er eene witte kip bij. Weigert deze kip die rijst van het hoofd des kinds af te pikken,

---

[1]) Apenvleesch is een lekkere beet voor de krokodillen, afstammelingen van Djata. Het is meestal met een aap tot aas aan een zeer grooten vischhaak, dat krokodillen gevangen worden.

dan is dit een voorteeken van groot ongeluk, dan is het feest gestoord en gaan de genoodigden bedroefd uit elkander. Pikt de kip echter gretig toe, dan is dit een gunstig voorteeken. Ouders en familie zijn dan recht vroolijk en opgeruimd en maken zich gereed om op de smulpartij het zich lekker te laten smaken.

Ik moet hier echter bijvoegen dat, om de schuchterheid der kip weg te nemen en ook het lot tot gunstige uitspraak te noodzaken, weken lang met die kip en een ander kind oefening gehouden wordt; zoodat het dier aan eene dergelijke praktijk gewoon is. Daarenboven wordt het daags voor het feest geheel zonder voedsel gelaten.

Alvorens echter onze Dajaks aan het eten gaan, wordt het kind nog geheel en al met het bloed van het geslachte varken bestreken; tevens doet men het een halssnoer van agaatsteenen om, welk snoer tot aan den mannelijken leeftijd niet afgelegd mag worden. In de bovenlanden worden aan dat snoer van agaatsteenen ook brokjes gedegen goud gehangen, of bestaat het snoer uit oude zilveren muntstukken, waarin men gaatjes gedrild heeft en die rondom den hals gehangen worden.

Verdere plechtigheden hebben niet plaats. Het kind groeit alsnu wild en schier onverzorgd op, en het is eerst bij het huwelijk dat er weêr eenig werk van gemaakt wordt.

Alvorens echter den jongeling of de maagd tot zoover te volgen, moet ik nog ééne bijzonderheid vermelden. Hierboven heb ik vermeld, dat het Pesta-Mandoi (Badfeest) volgens sommigen waarschijnlijk een verbasterd overblijfsel van den Christelijken doop is; maar bij eenige Dajaksche familiën is ook eene ceremonie, of althans een zweem daarvan, van het Islamismus ingeslopen. Dat is namelijk de besnijdenis. Het merkwaardigste is, dat die

besnijdenis, in de benedenlanden, waar de Dajak dagelijks met Maleiers in aanraking komt, in het geheel niet aangetroffen wordt; terwijl in de bovenlanden, waar de Islamiet zich zelden of nooit waagt, enkele huisgezinnen zich aan die pijniging onderwerpen. Hierbij komt echter geen panghoeloe of mufti te pas; de bewerking heeft volstrekt geen godsdienstig karakter en geschiedt ook zonder eenige plechtigheid. De redenen waarom zij geschiedt, heb ik niet kunnen opsporen. Gewoonlijk heeft die besnijdenis plaats, wanneer de jongeling 12 à 14 jaren oud is, en verricht hij die kunstbewerking zelf, door middel van een gespleten rotan, tusschen welks twee helften hij een klein gedeelte van de voorhuid van het schaamdeel afbindt. Dit afgebonden deel gaat na verloop van een tiental dagen in versterving over en valt af. Somtijds is het de vader die de bewerking verricht, Gedurende den geheelen tijd dat het gespleten stukje rotan de voorhuid omkneld houdt, kan de lijder door de hevige pijn geen werk verrichten en is hij verplicht te blijven liggen. Ook mag hij gedurende dien tijd niet baden.

En nu ben ik tot een onderwerp genaderd, bij welks behandeling ik weêr de grootste omzichtigheid zal moeten in acht nemen, om in staat te zijn, zonder de kieschheid te kwetsen, toch der waarheid getrouw te blijven. Bij de beschaafdste volken der wereld geeft de oplichting der gordijn van het huwelijks-bed aanleiding tot het zien van soms zeer vieze en zeer walgelijke tooneelen; de lezer zal dus begrijpen wat het zegt, die gordijn bij een zoo oorspronkelijk volk, als de Dajaks zijn, te moeten oplichten. Om der wille van de moeilijkheid der taak houd ik mij van eene milde toegevendheid verzekerd.

Volgens de Dajaksche adat zijn de meisjes op haar veertiende jaar, tijdstip waarop de menstruatie invalt,

huwbaar. Zeer dikwijls echter wordt het meisje reeds bij hare geboorte verloofd en huwt zij op haar zesde jaar. In dat geval blijft zij tot het tijdstip der huwbaarheid bij hare ouders.

De mannen trouwen eerst wanneer zij een vrij hoogen ouderdom bereikt hebben, en geven zich, alvorens tot het huwelijk over te gaan, aan eene buitensporige ontucht en andere gruwelen over.

Wanneer een Dajak wil trouwen, dan zendt hij een vriend naar de ouders van het uitverkoren meisje, om het aanzoek te doen. Zelf mag hij dit niet verrichten. De ouders raadplegen nu het meisje, en is de vrijer een vermogend man, dan wordt hij zelden geweigerd. *Tout comme chez nous.* Maar o wee! wanneer hij een arme duivel is. „Akoe batik Batawi, djaton makoe boekei amon dia real bapoeti regeh" („Ik ben Batavische batik [1]) die niet wil uitgepakt worden, wanneer er geene witte realen [2]), mijn volle prijs, aanwezig zijn"), krijgt de arme verliefde, of beter zijn vertegenwoordiger, dan van het meisje ten antwoord. Met andere woorden is dit, "ik wil dien man niet trouwen, indien hij niet rijk is." Wie durft nu nog beweren dat de Dajaks een onbeschaafd volk zijn? Zijn zij niet volkomen op de hoogte van onze Europeesche zeden? Merkt gij niet dat zij even als vele, zeer vele onzer Europeanen in het huwelijk geene liefde, geen geluk zoeken; maar slechts een afschuwelijken handel trachten te sluiten, waarmede het hart niets gemeens heeft? Maar ik haast

---

[1]) *Batik* is eene soort van sits, waarvan de figuren eerst met was er op gewerkt worden, waarna het goed de grondverw erlangt. Daarna wordt de was er afgenomen en de figuren die, door de was beschermd, wit gebleven zijn, gekleurd.

mij ter rechtvaardiging mijner Dajaks er bij te voegen, dat deze geldzucht alleen bij de dames der benedenstreken te vinden is. In de bovenlanden, dáár waar de Europeesche invloed zich nog niet heeft doen gevoelen, waar de schraapzucht die de Westerlingen in het algemeen bezielt, onbekend is, waar de Dajak nog in al zijne oorspronkelijkheid in zijne wildernissen en bosschen voortleeft, dáár wordt geen geld, dáár wordt alleen moed van den aanstaanden echtgenoot gevergd. Dáár vraagt het meisje niet: „hoeveel rijksdaalders brengt uw vriend mede?" maar daar klinkt de vraag: "Hoeveel koppen brengt uw lastgever ten bruidschat?" En wanneer dan de afgevaardigde met trots een risje grijnzende schedels kan toonen, dan slaat de maagd bedeesd hare lieve oogen neder, dan hijgt haar welgevulde boezem en blozend is zij buiten staat een antwoord te geven. Maar kan hij geene of slechts weinige bekkeneelen aanbieden, dan reikt zij hem een harer tapihs [1]) toe, met de woorden: "Uw vriend is geen man, hij is slechts eene bedeesde vrouw; hij verdient geene mannenkleederen te dragen; daar, dat hij een tapih aantrekke! Dit is mijn antwoord aan uwen vriend."

Een aardig blauwtje, niet waar? Is het niet of gij u onder de roodhuiden van Fennimore Cooper of Gabriel Ferry bevondt? Ik wil niet als verdediger van het koppensnellen optreden; ik zal integendeel later gelegenheid hebben, om het misdadige en het hoogst nadeelige er van aan te toonen; maar dat ieder weldenkende spreke: is het vergen van koppen, van het bewijs van moed, dat eerste vereischte in een echtgenoot om zijne zwakkere wederhelft vertrouwen op zijne bescherming in te boeze-

---

[1]) *Tapih* is een soort van onderkleed voor vrouwen.

men, niet oneindig zedelijker dan de eisch van een hoop rijksdaalders?

Wanneer het aanzoek èn door het meisje èn door de ouders aangenomen is, dan wordt, naarmate van de welgesteldheid van den trouwlustige, tusschen den afgevaardigde en de ouders eene som gelds vastgesteld van *f* 50 tot *f* 800, en wordt deze som in handen van de ouders van het meisje gestort. In de bovenlanden, waar minder bij munten gerekend wordt, worden van één tot twintig thails stofgoud in het bezit van de ouders der bruid gesteld, wat dáár in waarde met de bovengenoemde sommen overeenkomt. Deze storting wordt „palakko" genaamd, en het eigenlijke doel daarvan is, om den toekomstigen echtgenoot in latere tijden in het rechte spoor te houden. Want is hij zijne huisvrouw ontrouw, dan vervalt dit geld aan haar. Om dit goed te begrijpen, zij hier medegedeeld, dat de Dajak geene gemeenschap van goederen kent. Sterft een der echtgenooten kinderloos, dan halen de bloedverwanten van den afgestorvene alles wat zijn eigendom was, weg. Ja, gedurende het leven der beide echtgenooten blijven hunne goederen gescheiden en kan de man niets van de bezittingen zijner vrouw of omgekeerd verkoopen, belasten of vervreemden.

Met dit al is het palakko toch eene curieuse instelling, daar bij de minste onvoorzichtigheid, bij een lonkje of een glimlach aan eene Balian of ook iedere andere vrouw toegeworpen, de echtgenoote zich dat palakko toeëigent. Wanneer men nu bedenkt, dat bij iedere feestelijke gelegenheid de Balians in huis geroepen worden, dat deze deernen over het algemeen schoon zijn en er op uit om die schoonheid tot eigen voordeel aan te wenden, dat bij die feesten dronkenschap en overdaad met hare gevolgen voorzitten, dan zal de lezer moeten erkennen, dat het

standpunt waarop de gehuwde man in de Dajaklanden staat, netelig te noemen is, en te meer daar zijne vrouw bij een misslag geen palakko te verliezen heeft.

Zoodra het palakko door den verloofde betaald is, wordt het tijdstip van het huwelijk bepaald. Bij welgestelden wordt dit gewoonlijk ééne maand, bij minder gegoeden van drie tot zes maanden, bij armen soms een jaar en nog langer na het aanzoek gesloten; want veelal moeten de onkosten der bruiloft nog verdiend worden.

Is eenmaal de dag des huwelijks bepaald, dan betaalt de afgevaardigde des verloofden aan de broeders en zusters van het meisje, naarmate van welgesteldheid, eene som van 5 tot 10 gulden. Dit geschenk, of beter gezegd, deze schatting, wordt „sapot" genoemd. Zelfs de armsten moeten deze schatting voldoen; zonder haar kan geen huwelijk gesloten worden. Op den dag van het huwelijk wordt nogmaals sapot betaald, ook weêr van 5 tot 10 gulden.

Van den dag af waarop de eerste sapot betaald is, mogen de verloofden volstrekt niet meer te zamen komen; veel is het dat zij elkander uit de verte mogen zien.

Is de vastgestelde dag voor het huwelijk aangebroken, dan gaan drie bloedverwanten van de bruid naar het huis van den bruidegom, om te vragen of hij tot de voltrekking van het huwelijk gereed is. Is het antwoord bevestigend, dan wordt door den bruidegom aan ieder lid van dat gezantschap van 3 tot 10 gulden betaald en vergezelt hij hen onmiddellijk naar de woning der bruid.

Is hij echter niet gereed; heeft hem de Antang voorspeld dat de bepaalde dag een ongeluksdag is; heeft hem een of andere Sanggiang gewaarschuwd of zijn er andere beletsels in den weg gekomen; dan kan hij van drie tot

vijf dagen uitstel verkrijgen, maar moet hij na dat uitstel het gezantschap betalen. Deze schatting wordt „rapen toewak" (toewak koken) genaamd.

Zoodra de bruidegom door de afgezanten in het huis der bruid is binnengeleid, staat de oudste van het gezelschap op en neemt het woord. Dat gezelschap bestaat uit ten minste honderd familieleden, vrienden en bekenden; ik heb het wel eens gezien, dat er meer dan 800 bruiloftsgasten vereenigd waren. In de benedenstreken, daar waar een geregeld bestuur ingevoerd is, voert het aanzienlijkste hoofd het woord; in de bovenlanden doet het steeds de oudste in jaren van het gezelschap. Deze roept de Sanggiangs aan, bezweert deze hulpvaardige wezens het verliefde paar voor alle ongeluk te behoeden, en somt bij die bezwering al de bezittingen op van de aanstaanden; maar overdrijft bij die opsomming geweldig. Zoo zal hij niet vreezen, wanneer het jeugdige paar twee Balanga's bezit, de Sanggiangs te verzekeren dat zij er tien hebben; wanneer zij 200 gulden bezitten, de Sanggiangs wijs te maken dat zij over 1000 kunnen beschikken, enz. enz. De Dajak verbeeldt zich dat de Sanggiangs over het algemeen veel meer belang stellen in een rijken Dajak dan in een armen drommel. Vervolgens vermengt die oudste het bloed van een karbouw, van eene kip, van eene woudduif en van een varken. Daarop bezweert hij de Sanggiangs wat bloed van hunne karbouwen, van hunne kippen, van hunne boschduiven en van hunne varkens bij dit mengsel te voegen.

Deze invocatie wordt, om er meer kracht aan te geven, door al de aanwezige Balians onder een vreeselijk misbaar andermaal uitgesproken.

Na die invocatie door de Balians wordt zij ook nog door zes oudsten — dus, de eerste medegerekend, door zeven —

herhaald. Deze zeven personen ontvangen ieder daarvoor van de bruid, bij rijke huwelijken ƒ5.10, bij minvermogenden ƒ0.60. Deze schatting heet „tiembok tangga" (op den trap geheven zijn). Nimmer mag bij die schatting eene ronde som gegeven worden; steeds moeten er 10 duiten of, sedert de invoering der nieuwe munt, 10 centen bijgevoegd worden. Zoo geeft een vermogende ƒ5.00 plus 10 centen; de behoeftige een halven gulden plus 10 centen. Vraagt gij waarom dit zoo is? dan wilt gij meer van mij weten, dan ik heb kunnen uitvorschen. Eigenlijk geloof ik dat de Dajak het waarom zelf niet weet. Het is adat, dat is hem genoeg.

Onmiddellijk na de invocatie worden bruid en bruidegom door die zeven oudsten aan het voorhoofd, aan de maagholte, aan den navel, aan de schouders en aan de polsgewrichten met dat gemengd bloed ingesmeerd. Dit insmeren gaat op de volgende wijze toe. Bruid en bruidegom worden ieder door twee bloedverwanten op eene groote gong geplaatst. De bruidegom ontbloot zich zelven de deelen welke besmeerd moeten worden, terwijl het oudste familielid die ontblooting, onder het dubbelzinnig gelach der omstanders, aan de bruid volbrengt. Daarop naderen de ouderlingen beurtelings, met een pot met bloed in de linkerhand, en gaan met de twee voorste vingeren der rechterhand tot de besmering over, terwijl zij de Sanggiangs aanroepen om toch het jonge paar met eene talrijke nakomelingschap te zegenen.

Wanneer dit alles geschied is, dan deelt de bruidegom aan de ouders van de bruid geschenken uit, bestaande voor ieder uit een stel kleederen. Is er een grootvader in huis, dan ontvangt deze slechts een

„ewah.” Eene grootmoeder ontvangt slechts een „laung” [1]).

Als nu al die ceremoniën afgeloopen en al die schattingen betaald zijn, dan gaat men tot het bruilofthouden of smullen over. En die bruiloft duurt steeds, hoe arm de jonggehuwden ook mogen zijn, tot den volgenden morgen.

Gedurende den geheelen tijd van bruilofthouden mag de jeugdige echtgenoot zich niet verwijderen, maar moet hij bij het gezelschap blijven. De bruid verlaat echter bij het vallen van den avond de feestvierenden en verwijlt gedurende den eersten nacht van haar huwelijk bij hare moeder, of, bij ontstentenis van deze, bij eenige andere vrouwelijke bloedverwante. In geen geval mogen de jonggehuwden dien eersten nacht bij elkander komen. Ook mogen zij niet slapen, uit vrees dat de eene of andere afgunstige Antoeën van dien slaap gebruik mocht maken om hun ziekten te verwekken, als ook om zich te bewaren voor kwade droomen, die een uiterst ongunstig voorteeken zouden zijn. Nog al prettig, niet waar? Maar dat Tobiasnachtje snelt, even als andere nachten, ook ten einde!

Zoodra de zonneschijf zich den volgenden morgen aan de kim vertoont, stijgen beide echtgenooten in eene prauw, roeien gezamenlijk een eindje uit den wal, en laten daar plotseling de prauw omkantelen en zinken, terwijl beide al zwemmende den wal trachten te bereiken. Gedurende die zwempartij offeren de Balians kippen en rijst en smeeken de Sanggiangs alle ongeluk, even als de gezonken prauw, in de diepte te doen verdwijnen. Hiermede is de

---

[1]) *Ewah* is een kleedingstuk om de schaamdeelen te bedekken; een *laung* is een hoofddoek. Zie over beide Hoofdstuk IV.

huwelijksplechtigheid ten einde. De jonggehuwden nemen voorloopig hunnen intrek bij de ouders van de bruid, en de genoodigden gaan, na nog een toewakje op de valreep verorberd te hebben, uit elkander.

Alvorens wij verder gaan, verdient hier nog vermeld te worden, dat wanneer een der jonggehuwden vóór het voltrekken van het huwelijk een ongunstig voorteeken of een boozen droom gehad heeft, de Sanggiangs moeten bezworen worden alle ongeluk te verdrijven. Dit geschiedt op volgende wijze. Hij of zij die wegens het voorteeken of den droom eenig ongeluk vreezen, bestijgen met een Balian eene „djoekong" [1]) en roeien tot in het midden der rivier, alwaar de Balian dat vaartuig tot driemaal toe in zinkenden toestand brengt. Gedurende dezen tocht volgen andere Balians, ook in djoekongs gezeten, en wuiven den of de ongelukvreezende met sawangbladeren [2]) toe, terwijl andere priesteressen brandende flambouwen van fijngestampte damar (hars) zwaaien. Bij het aan wal stappen moet alle verder ongeluk verdreven worden door eenige handen vol rijst van het hoofd van den of de belanghebbende door eene kip te laten pikken.

Gedurende de eerste zeven dagen na het gesloten huwe-

---

[1]) *Djoekong* is een vaartuig van een uitgeholden boomstam gevormd en gewoonlijk uit eene lichte houtsoort vervaardigd, zoodat bij het omslaan het vaartuig niet zinkt. De Dajaks zijn zeer behendig om eene omgeslagen djoekong weêr recht te keeren en er het water uit te hoozen.

[2]) *Sawang* is eene soort van palm. Deze boom wordt door de Dajaks steeds als een gunstig voorteeken beschouwd. Veelal wanneer iemand iets gewichtigs wil ondernemen, haalt hij eene sawangspruit uit het bosch, laat eene Balian eenige gezangen daarover gillen en plant dat boompje dan in de nabijheid van zijn huis. Groeit het weelderig, dan is dit een teeken van voorpoed, kwijnt het, een teeken van ongeluk.

lijk mogen de jonggetrouwden niet buiten komen, en zijn zij verplicht, afgezonderd van de geheele wereld, hunne wittebroodsdagen te genieten. Ter nauwer nood mogen zij zich naar de rivier begeven om te baden of om andere behoeften te voldoen, en dan zijn zij genoodzaakt zulke uren van den dag te kiezen, dat zij het allerminste kans hebben, door buren of voorbijgangers gezien te worden.

Wanneer die zeven dagen voorbij zijn, wordt er door de ouders van den man een feest gegeven. Zeven van zijne bloedverwanten gaan dan de jonggehuwden afhalen, en nu worden al de vroeger verhaalde plechtigheden herhaald, behalve dat de insmering met bloed nu bewerkstelligd wordt door de huisvrouwen van hen die zulks bij de eerste feestviering verrichtten. Het is nu de bruid, die kleedingstukken aan de ouders van haren echtgenoot ten geschenke aanbiedt.

Als deze feestviering afgeloopen is, betrekken de jonggehuwden hunne eigene woning.

In de eerste jaren offeren de jonggetrouwden veelvuldig aan Kadjanka, den heer van de maan. De Dajaks beschouwen de maan als een uitgestrekt land, overdekt met steden, dorpen, stroomen, vruchtbare velden enz. Over die landstreek is Kadjanka koning, terwijl hem tevens de regeling van de maandelijksche zuivering der vrouwen is opgedragen. Bij maansverduisteringen zijn het voornamelijk vrouwen en jonggehuwden, die aan den maanbeheerscher offeren.

Zooveel mogelijk heb ik de algemeene plechtigheden, welke door de Dajaks bij bet sluiten van een huwelijk in acht genomen worden, getracht te schetsen; maar wellicht zal de eene of andere nieuwsgierige lezer vragen, of er veel zedelijkheid in het huwelijksbed der Dajaks

heerscht. Helaas! ik moet bekennen dat het er ver van af is, en dat mijne Dajaks op dit terrein der grootste verdorvenheid niets toegeven.

Als ik hierboven van verliefde, van bruidegom, van jonggehuwde sprak, dat de lezer zich dan toch geen jeugdig rijzig man voorstelle! Veeleer dient hij zich een bejaard en afgeleefd man voor den geest te halen. Jongelingen die in het huwelijksbootje stijgen, zijn uiterst zeldzaam. De meeste Dajaks laten de jeugd en den mannelijken leeftijd voorbijsnellen, terwijl zij zich aan een gruwelijken wellust overgeven, zonder aan het huwelijk te denken, en begeven zich slechts in den echt, wanneer zij, om het maar triviaal uit te drukken, eene ziekenoppaster noodig hebben. Versleten door de vreeselijkste der hartstochten, slaaf van de vuilste ondeugden, op naar lichaam en ziel, trouwt zoo iemand eene jeugdige vrouw. Wat staat hem onder zulke omstandigheden te wachten? Natuurlijk dat zijn voorhoofd aan dat van het sierlijkste hert zijner wouden gelijk wordt.

En dat de lezer niet wane dat het alleen de mannen zijn die aan de snoodste ondeugden zijn overgegeven. Helaas de Lesbische liefde wordt door vele vrouwen in praktijk gebracht en de „balak" [1]) is een niet zeldzaam instrument in handen van jonge meisjes.

Onder de beschreven omstandigheden is het niet vreemd dat de gevallen van overspel bij beide geslachten veelvuldig zijn. Wel staat er de doodstraf op, wanneer een man bij eene getrouwde vrouw betrapt wordt; maar:

---

[1]) *Balak* is een stuk hout in de gedaante van een mannelijk teeldeel gesneden en met eene laag was overdekt, en dient de vrouwen tot zelfbevlekking.

„het geld dat stom is,
„maakt recht wat krom is;"

en zoo gaat het bij onze Dajaks ook. Betrapt een echtgenoot zijne wederhelft op heeter daad, dan roept hij onverwijld de oudsten der negorij bij elkander. Deze onderzoeken de zaak en naarmate van de welgesteldheid van den overspeler, wordt hem eene boete van 100 tot 800 gulden opgelegd. In de bovenlanden wordt de schuldige gevangen gezet tot de boete door zijne bloedverwanten betaald is [1]). Blijft die betaling achterwege, dan wordt hij, na een vast bepaalden tijd, ruim genoeg om tijding van zijne betrekkingen te hebben, door den beleedigden echtgenoot ter neder gestooten. In de benedenlanden wordt de overspeler wel niet gevangen gezet; maar, blijft hij in gebreke de bepaalde boete te voldoen, dan is hij geen oogenblik van zijn leven zeker en iedereen heeft het recht hem af te maken.

Wanneer men de zaak oppervlakkig beschouwt, dan is men geneigd de wijsheid der Dajaksche adat toe te juichen; maar afschuwelijk is het misbruik dat er van gemaakt wordt.

Juist het betalen dier boete zet menig paar aan om den een of anderen onbedrevene een strik te spannen. Veelvuldig zijn de gevallen, dat een gast of vriend, door de lonkjes der huisvrouw verleid, in lichte laaie opgaat; maar steeds verschijnt ter geschikter ure de echtgenoot en raken de poppen aan den dans. In het openbaar maken van de ontrouw zijner vrouw ziet de Dajak volstrekt geene schande, als hij de boete maar opsteekt.

---

[1]) Bij reizen in de bovenlanden neemt de Dajak nooit geld mede, om daardoor de begeerigheid der bewoners niet op te wekken. Rivierroof (*bigal*) is in de Dajaklanden niet zeldzaam.

En wel verre dat eene dergelijke ontdekking eene verkoeling tusschen de echtgenooten zou te weeg brengen, wordt de echtbreekster, wanneer zij er zoo verscheidenen verstrikt heeft, voor eene flinke en vernuftige vrouw gehouden. Dit gaat zoo ver, dat ik eens op eene reis, die ik in de boven-Kapoeas-landen maakte, bij een onderhoud met een hoofd, het navolgende antwoord bekwam:

„Wel Soeta, ik verneem dat gij nog niet lang geleden getrouwd zijt?"

„Ja mijnheer."

„En zijt gij over het gedane huwelijk tevreden?"

„Of ik! mijne vrouw heeft mij al over de 600 kippings [1]) verdiend."

Ik verstond dat antwoord niet goed, en wendde mij tot het districtshoofd van Kwala Kapoeas, welke mij op die reis vergezelde. Deze gaf mij uitlegging van de zaak en deelde mij mede, dat de jeugdige bekoorlijke vrouw voor ieder bezoek hetwelk zij uitgelokt had, gemiddeld *f* 300 in den zak van haren man had gespeeld, zoodat, goed gerekend, zij in de vijf maanden dat zij getrouwd was, reeds vier aanbidders had gehad. Ik feliciteerde Soeta met het bezit van zulk eene wederhelft; ik vermaande hem haar in waarde te houden, maar verzocht verschoond te blijven van het geluk om aan dat juweeltje voorgesteld te worden.

Wanneer het de man is die zich aan echtbreuk schuldig maakt, verbeurt hij slechts het palakko, maar dan heeft de vrouw het recht om de echtscheiding aan te vragen. Deze gevallen van echtscheiding komen veelvuldig voor, terwijl gedurende den tijd dat ik in de

---

[1]) Een *kipping*, ook wel *reaal* genoemd, is twee gulden.

Dajaklanden was, zich slechts twee gevallen voorgedaan hebben van scheiding wegens ontrouw door de vrouw gepleegd. [1])

Bij echtbreuk door den man volvoerd, moet hij ook nog aan de bloedverwanten zijner vrouw voor het scheiden eene boete betalen van 25—250 gulden, welke boete „blako kahawen" of „schaamtegeld vragen" genoemd wordt.

Het blako kahawen moet ook betaald worden aan den vader of, bij ontstentenis, aan den broeder of eenig ander mannelijk familie-lid, wanneer cen jong meisje geschonden, ook wanneer een knaap beneden de jaren bij den Bassir gelokt is.

Een echtgenoot bekommert zich in het geheel er niet over dat zijne vrouw vóór het huwelijk in aanraking met andere mannelijke personen is geweest, mits zij maar niet moeder is. Het vergen van den maagdelijken staat komt den Dajak zelfs belachelijk voor.

Omtrent de bloedschande is de Dajaksche adat als volgt:

Het huwelijk of het uitoefenen van den bijslaap is verboden in de drie navolgende gevallen:

1°. van ouders met hunne kinderen;

2°. van broeders met zusters; en

3°. van ooms en tantes met neven en nichten.

Wanneer er bloedschande gepleegd is, dan wordt de geheele negorij geacht verontreinigd te zijn, en zijn de misdadigers den dood schuldig. De doodstraf wordt op navolgende wijze toegepast. De bloedschenners, zoowel man als vrouw, worden, ieder afzonderlijk, in eene van rotan gevlochten korf gezet. Deze korven worden, na

---

[1]) Van alle vonnissen, besluiten enz., in zaken aan hun oordeel onderworpen, moesten de Dajaksche hoofden schriftelijk rapport uitbrengen.

met eene vracht steenen belast te zijn, midden in de rivier gebracht, alwaar men ze plotseling laat zinken. Eens is mij het geval voorgekomen, dat de bevolking zich ter zake van bloedschande om beslissing tot mij wendde. Een oom had zijne nicht als huisvrouw tot zich genomen. Veel moeite heeft het mij gekost, in den zoo bewogen tijd welken ik in de Dajaklanden beleefde, die beide personen het leven te redden, en om sluipmoorden te verhoeden, heb ik hunne verbanning naar eene andere ver afgelegene landstreek van Borneo moeten provoceeren.

Het onderzoek naar het vaderschap, „hasoedi" genaamd, is bij de Dajaks in vollen zwang en heeft plaats op de volgende wijze. Wanneer een zwanger meisje iemand als haren verleider opgeeft en deze de schuld ontkent, dan wordt een raad van zeven oudsten bij elkander geroepen en moet de beschuldigde den wijsvinger van de rechterhand in zeer heete gesmolten hars heen en weêr bewegen. Daarop wordt die vinger in een stukje linnen gewikkeld en de beschuldigde opgesloten. Wordt die vinger den volgenden dag ontveld of ook maar rood en ontstoken bevonden, dan wordt het „schuldig" uitgesproken, en is het huwelijk tusschen dien persoon en het verleide meisje verplichtend.

Alvorens dit onderwerp vaarwel te zeggen, moet ik nog éóne bijzonderheid, die ik dikwijls heb hooren vertellen, logenstraffen, namelijk deze. Vóórdat ik Borneo betreden had, ja vóórdat ik er aan gedacht had, dat eiland ooit te aanschouwen, had ik verhalen gehoord, door achtingswaardige personen ten beste gegeven, dat in Borneo's binnenlanden volkstammen waren, bij welke, om het wellustig genot bij de vrouwen te verhoogen, de eikel van het teeldeel der mannen met twee gaten doorboord was, waarin ivoren of gouden stiftjes konden gestoken worden,

ja er werd mij verzekerd, dat door het Gouvernement aan hoofden dergelijke stiftjes in goud ten geschenke waren gegeven. Te Bandjermasin gekomen, hoorde ik herhaaldelijk datzelfde verhaal. Ik heb echter alle pogingen in het werk gesteld om mij daaromtrent te vergewissen, zonder eenig resultaat. Het districtshoofd van Kwala-Kapoeas, Tomonggong Nicodemus Djaja Nagara, een bejaarde Dajak, die zijne jeugd besteed heeft om nagenoeg half Borneo af te reizen, verzekerde mij dat hij, wel is waar, die fabelen veelvuldig door Europeanen had hooren vertellen, maar dat hij nimmer, waar dan ook, iets dienaangaande onder de bevolking gehoord had. Hij verklaarde het dan ook zonder omwegen voor een verzinsel.

III^de HOOFDSTUK.

De wapenen en het oorlogvoeren der Dajaks.

Men geloove niet bij het zien van den titel van dit Hoofdstuk, dat ik mijne lezers in arsenalen als dat van Woolwich of dat van Toulon zal binnenleiden. Wat weet de Dajak van getrokken geschut, van den duizendponder van Krupp, van cylindro-ogiefvormige projectielen, van Bourbon-granaten, van roche-à-feu enz. enz.? Al die prachtstukken van menschelijke vinding, al die middelen om elkander in den kortst mogelijken tijd naar de maan te helpen, zijn hem onbekend. Zijne wapenen zijn integendeel de eenvoudigheid zelve, maar daarom in zijne handen niet minder geducht.

Oordeelt er over.

De wapenen van den Dajak bestaan uit zijn mandauw of koppensneller, zijn sipet met telep (blaasroer met pijlkoker) en zijn talawang of schild. Soms heeft hij nog een kleinen dolk met rechtstandige greep, die bladau of ilom genoemd wordt, naarmate de punt minder of meer spits toeloopt. Van dit laatste wapentuig zullen wij niet meer zeggen dan dat het een tweesnijdend mes is, ter lengte van ongeveer 1¼ Ned. palm, en dat het zelden ten oorlog medegevoerd wordt, maar alleen ter jacht dient.

Steendr. v. P.W.M. Trap.

DAJAK DER DOESON-LANDEN IN OORLOGS-TENUE.

De overige genoemde wapenen kunnen aldus beschreven worden.

1°. De mandauw of koppensneller heeft met greep en al zoo wat de lengte van 0.6 à 0.7 N. el. Hij is dus te lang om een mes en te kort om een zwaard genoemd te worden. De kling is zonder eenige kromte en heeft in het midden eene breedte van ± 0.08 N. el. Deze breedte gaat verminderende aan de rugzijde, tot de kling in een scherpe punt eindigt, en aan den anderen kant van het wapen tot aan den angel, alwaar het nog eene breedte van ten minste 0.04 N. el heeft. Soms bevindt zich de grootste breedte van het wapen op ongeveer eene hand breed van de punt, terwijl alsdan de rug van daar diagonaalsgewijze naar die punt toeloopt.

Het bovenste plat van dien mandauw is een weinig bolvormig, het benedenste, naar beloop van die bolvormigheid, hol uitgeslepen. De rug van de kling heeft eene dikte van 5 tot 8 strepen, — dikte, die aan het wapen eene behoorlijke bovenzwaarte geeft, en zijne uitwerking vreeselijk maakt. De mandauw is gewoonlijk van goed staal, een ware „Eisenhauer”. Ik heb er gezien waarmede een spijker van 7 op het pond werd doorgekapt, zonder dat het scherp in het allerminste geleden had.

De greep van den mandauw is soms van been of ivoor, maar gewoonlijk van ijzerhout. De angel van het wapen wordt in die greep met „katipei” [1]) vastgezet. Daar waar de greep aan de kling sluit, is de mandauw steeds ver-

---

[1]) *Katipei* is eene harsachtige was, welke gewonnen wordt van een insect dat denzelfden naam draagt. Dit insect bouwt zijn nest tegen de boomen uit die zelfstandigheid, welke door verwarming vloeibaar gemaakt kan worden, maar daarna zoo hard als steen wordt.

sierd met een getah-pertja-bandje. Om het wapen te beter in de vuist te kunnen klemmen, is de greep tot aan het boveneinde met gespleten rotan omwoeld, terwijl dat boveneinde, met allerlei snijwerk versierd, tot een breeden kop uitloopt. Die kop is van een klein tuitje voorzien, waarin een vlok lang menschenhaar gestoken is, gewoonlijk afkomstig van een der slachtoffers die door het wapen gevallen zijn.

De scheede is van een zeer zacht hout gemaakt en bestaat uit twee helften, die, door rotan samengehouden, het lemmer omvatten. Deze rotan behoudt zijne natuurlijke stroogele kleur, zoolang door het wapen nog geen offer gevallen is, maar in het tegenovergestelde geval worden de reepjes gele rotan door zoovele reepjes roode afgewisseld, als er door de kling hoofden van den romp gescheiden zijn. Het uiteinde van de scheede is gewoonlijk voorzien van een schoen van been, ivoor of ijzerhout, en aan dezen schoen bungelt weêr een flinke bos lang menschenhaar.

Wanneer men in de bovenlanden een mandauw met haar versierd of de scheede met roode rotan omwoeld ziet, dan kan men nagenoeg verzekerd zijn, dat het wapen als moordwerktuig gediend heeft. Is dit het geval niet, dan zijn korte varkensborstels in plaats van menschenhaar aangebracht. In de benedenlanden ziet men vele mandauws met groote bossen haar en met verscheidene roode reepjes rotan dragen, alleen uit snorkerij, daar in die streken aan het moorden door ons bestuur paal en perk gesteld is. Het is echter een feit, dat vele benedenlanders soms overdreven hooge prijzen besteden om mandauws te bezitten waarmede gesneld is.

Aan de binnenzijde van de mandauw-scheede is nog eene kleinere scheede aangebracht, gewoonlijk van boom-

schors vervaardigd. Deze dient tot berging van een klein spits driehoekig mesje, „poeai" genaamd, hetwelk een dunnen ronden steel heeft, ongeveer 0.4 el lang. Verschillende reizigers hebben beweerd, dat dit mesje tot scalpeeren dient. Dat is eene Amerikaansche tint zoeken waar zij niet is. De Dajak verzamelt schedels en geen scalpen, en de poeai wordt gebruikt om den gesnelden kop van zijne vleeschdeelen te ontdoen.

Door een passant van herteleder, welke aan het boveneinde der mandauwscheede bevestigd is, gaat een gordel van gevlochten rotan, eene soort van buikband, waarmede men het wapen om het middel kan bevestigen. Aan dezen band, die van voren door middel van eene groote schelp en een strop gesloten kan worden, hangen gewoonlijk eene menigte talismans, als haaien- en krokodillen-tanden, koraaltakken, stukjes hout bij maaneclips gesneden enz., alles dingen waaraan de deugd toegeschreven wordt van den krijger onkwetsbaar te maken. Ook hangt gewoonlijk aan den buikband een klein aarden potje, waarin de Dajak het vergift medevoert dat hem dient om zijne pijlen te bestrijken.

Door zijn vorm en zijne zwaarte is de mandauw een zeer gemakkelijk te hanteeren oorlogswapen. Het is oneindig meer doelmatig dan de klewang der Maleiers of de kromme sabel der Nagareezen [1]), en ofschoon deze laatste als houwwapen niet te versmaden is, heeft de

[1]) Nagara is eene uitgestrekte en sterk bevolkte Maleische negorij, gelegen aan de Bahan of Nagara-rivier, eene linker zij-rivier van de Barito. De Nagareezen houden zich bijna uitsluitend met den handel en de nijverheid bezig; er zijn gedeelten in hunne negorij waar men de smeden (goudsmeden en wapensmeden) huis aan huis kan tellen. De wapenen, zoo sabels als geweerloopen, van Nagara zijn zeer gewild.

mandauw het voordeel dat er niet alleen vreeselijke houwen mede kunnen worden toegebracht, maar dat er ook mede gestoken kan worden.

2°. De „sipet" of het blaasroer der Dajaks bestaat uit een ijzerhouten cylinder, eene lengte hebbende van ongeveer 2.50 N. el, bij eene dikte van 2 à 2.5 N. duim. De cylinder is in zijne geheele lengte doorboord en dient om pijltjes door te blazen. De uitboring, welke gewoonlijk eene middellijn van 0.01 N. el heeft, wordt bewerkstelligd op een jongen boom, die nagenoeg de dikte heeft van een arm, en geschiedt door middel van een ijzertje, dat den vorm heeft van de graveerstift van een kopersteker, in een handvat of greep van dikke rotan bevestigd is, en waarop, bij de bewerking, zachtjes geslagen wordt. Diegenen mijner lezers welke ijzerhout kennen, zullen begrijpen welk geduld hierbij van den arbeider gevorderd wordt. Maar niet alleen geduld moet hij bezitten; ook eene zekere vaardigheid bij de uitvoering, eene bijna mathematische nauwkeurigheid moeten hem eigen zijn, daar de geringste oneffenheid in de uitboring of ziel alle trefkans doet verloren gaan.

Nadat de uitboring met de graveerstift in het ruwe is beëindigd, wordt de ruigte van binnen door middel van een scherpe bamboe weggenomen, waarna overgegaan wordt tot het polijsten of gladmaken van den binnencylinder, hetgeen met „dawen (Maleisch daoen) ampalas" [1]) gedaan wordt.

Wanneer de uitboring volbracht en de ziel goed gepolijst is, wordt de jonge boom van buiten afgenomen

---

[1]) De ampalas-bladeren zijn even als de djati-bladeren ruw en dienen tot gladschuren van houtwerken. Zij vervangen dus het zand- en ijzervijlsel-papier.

en op de vereischte dikte gebracht, waarna het thans gereed zijnde blaasroer met ampalas-bladeren glad geschuurd wordt. Mocht gedurende de bewerkingen het hout eenigszins krom getrokken zijn, hetwelk bij ijzerhout zelden voorkomt, dan kan dit hersteld worden door het roer ter plaatse van de kromte tot verzadiging toe met klapperolie te laten doortrekken, waarna het boven een hevig brandend vuur gehouden en recht gebogen wordt.

Boven aan het blaasroer wordt een lansijzer, „sangoh" genaamd, alsook een klein, krom, als een zwanenhals gebogen ijzertje, hetwelk als vizierkorrel dient en „klahoulon" heet, met gespleten rotan stevig bevestigd, zoodanig echter dat deze ijzers bij het blazen de beweging van den pijl niet kunnen storen.

Zoo als de lezer ziet, is dus de sipet een vuurwapen — wat zeg ik? een blaaswapen, en tevens ook een stootwapen.

Een lansijzer aan een stok bevestigd — dus zonder blaasroer — wordt bij de Dajaks „loendjoh" genoemd, doch deze worden zeer zelden, en dan nog maar bij gebrek aan een sipet, gebezigd. Zoowel in de boven- als benedenlanden is iedere Dajak in het bezit van een blaasroer.

In de Dajaklanden wordt ook nog eene lans, „pakihoe" genaamd, bij de vischvangst gebruikt. Om de weêrhaken waarmede zij voorzien is, verdient zij echter eer den naam van harpoen dan van lans.

De „telep" is de pijlkoker der Dajaks. Niet zoo een als waarmede wij Cupido afgebeeld zien; mijne Dajaks zouden al wonderlijk leelijke Cupido's zijn! Maar deze pijlkokers bestaan eenvoudig uit een bamboezen cylinder, lang ongeveer 0.25 en met eene middellijn van circa 0.05 N. el, en gesloten door een bolvormig deksel. Met een haak van taai buigzaam hout, ook soms met een band van

gevlochten rotan, „hengat" genaamd, wordt de telep aan den band van den mandauw vastgehecht.

Dat de telep pijlen bevat, is natuurlijk; anders was het geen pijlkoker. Deze pijlen, door de Dajaks „damek" geheeten, worden in de bovenlanden van kajoe bindang en in de benedenlanden van kajoe bambang [1]) en bij grooten nood van bamboe vervaardigd. Zij hebben eene lengte van ongeveer 0.2 en eene dikte van 0.003 N. el. Aan het ééne uiteinde is een trechtervormig kokertje aangebracht, „pimping damek" genaamd. Dit trechtertje is van het merg of hart van een boom, met name „polantan-garing", vervaardigd en zet zich bij het blazen, ten gevolge zijner elasticiteit, uit; het dient alzoo om den pijl in de ziel van het roer te doen sluiten en alle speelruimte weg te nemen, voorkomt daardoor krachtverlies en verzekert de trefkans. Wij Europeanen, die zooveel met het expansie-stelsel bij onze vuurwapenen ophebben, die Minié, Delvigne, Thouvenin enz. schier vergoden, wij hadden reeds sedert eeuwen bij de Dajaks een lesje kunnen nemen.

Een doelmatig vervaardigd pijltje kan zonder veel inspanning op 150 passen geblazen worden; te velde gebruiken de Dajaks de pijlen zelden op grooter afstand dan op 50 of 60 passen. Over het algemeen zijn de Dajaks zeer bedreven in het bezigen hunner pijltjes. Ik heb er gezien die op 50 passen zelden het oog van een levensgroot houten beeld misten. Het hoofd werd nimmer, zelfs door de onhandigsten, gemist. Deze juistheid in het

---

[1]) *Kajoe bindang* en *bambang* zijn twee zeer lichte en brosse houtsoorten, die voor dit doel bijzonder geschikt worden geacht, omdat de daarvan vervaardigde pijltjes gewoonlijk in de wond afbreken.

treffen is gemakkelijk te verklaren. Van hunne prilste jeugd ziet men de jonge Dajaks zich oefenen met kleine sipets van bamboe, waarmede zij kleiballetjes voortblazen; zij verkrijgen door die gestadige oefening eene opmerkenswaardige handigheid. Alles strekt hun ten doel: de vogel die boven hun hoofd met vluggen vleugelslag de lucht doorklieft, de visch die aan de oppervlakte des waters in de koesterende zonnestralen komt dartelen, de bloem die, door een zacht koeltje bewogen, op haren stengel heen en weder wiegelt, de aap die angstig en steeds in beweging onder het looverdak gymnastiseert; en dat doel wordt zeer zelden door het afgezonden kleikogeltje gemist. De ouderen gebruiken hunne blaasroeren op de jacht en onderhouden zoo de verkregen bedrevenheid.

De punten der pijltjes zijn gewoonlijk van oude, in het vuur geharde bamboe vervaardigd. Er zijn echter ook pijlen met punten van ijzer of van koper, als wanneer zij „ladjau" genoemd worden; andere hebben punten van vischgraten, koraaltwijgjes enz. enz. Maar van welke stof zij ook mogen vervaardigd zijn, steeds zijn die punten van weêrhaken voorzien. Bij langdurige oorlogen neemt echter de Dajak de moeite niet om die punten te vervaardigen en vergenoegt zich het hout van den pijl scherp als eene naald aan te punten. Als bijzonder goede pijltjes worden die geroemd, welke, na in het vleesch ingedrongen te zijn, door de trilling, even beneden de wondlippen, afbreken.

Zoo als de pijltjes tot dusverre beschreven zijn, zouden zij een uiterst weinig gevaarlijk wapen uitmaken, daar zij, met de breedste punten voorzien, ter nauwernood eene wond van een duim breed bij twee duim diep veroorzaken. Maar de Dajak verstaat de kunst zijne pijlen te vergiftigen, en daartoe gebruikt hij twee soorten van

vergift, de „siren" en de „ipoh", welke eene opzettelijke behandeling verdienen.

Het sirenvergift wordt getrokken uit een boom van denzelfden naam (batang-siren). Deze boom wordt, even als onze Europeesche eiken, over de honderd jaren oud; zijn stam bereikt, als hij zijne volle dikte erlangd heeft, een diameter van 1.50 N. el. Het blad van den sirenboom is dof, glad en komt in vorm veel met het blad van de nangka djawa overeen; het is echter iets kleiner. De bloem, welke wit is, heeft den vorm van eene miniatuurlelie. Zij bestaat uit vijf petalen, terwijl uit den kelk de stamper te voorschijn komt, waaromheen de oranjegele meeldraden gerangschikt zijn. De vrucht heeft veel overeenkomst met de kemiri-noot; zij heeft even als deze twee basten, doch de houtbast is bij haar minder hard dan bij gene. Rijp zijnde, valt de siren-noot, na zich van den buitenbast ontdaan te hebben, af. Deze vrucht is, voor zooveel bekend is, tot hoegenaamd geen gebruik geschikt.

Het hout van den batang-siren is wit, zeer grof van vezel, week, zeer weinig duurzaam en bijgevolg voor niets te gebruiken. Zelfs voor brandhout is het niet geschikt, daar de rook er van de ergste ongevallen kan te weeg brengen.

De bast van den boom is zeer glad en glanzend zilverachtig wit. De batang-siren is voor het oog een der prachtigste gewassen welke de reiziger ontmoeten kan. Zijn fraaie, gladde, witte en rechte stam, zijne hooge, breed uitgespreide kruin, zijn dicht gebladerte, zijn fraai gevormde bloemen, die naast rijpe en onrijpe vruchten ontluiken, dat alles zou een landschapschilder in verrukking brengen.

Om het vergift uit den boom te trekken, worden in

den bast schuinsche insnijdingen gemaakt; daar echter die bast tamelijk dik is, moeten zij nog al diep worden ingesneden, want zij moeten tot op het hout doordringen, zonder dit echter te kwetsen, daar zulks onzuiver product zou veroorzaken. Uit die wonden, den bast toegebracht, treedt een vocht te voorschijn, hetwelk in bamboezen cylindertjes opgevangen wordt. Dit vocht is bij het verschijnen melkachtig wit, maar verkleurt spoedig als het met de dampkringslucht in aanraking komt, en gaat achtereenvolgens tot het gele, het geel-bruine, het bruine en eindelijk tot het bruin-zwarte over.

De inzameling van dit vocht moet met de grootste omzichtigheid geschieden, daar de inademing van de gassen welke zich bij de afscheiding van het vocht en zijne aanraking met de lucht ontwikkelen, asthma, oogziekte, hevige hoofdpijn, ijlende koortsen en niet zelden den dood veroorzaakt. De Dajaks bevestigen dan ook eerst ter behoorlijke plaatse hunne bamboezen recipiënten en maken eerst daarna de insnijdingen, terwijl zij bij die bewerking zooveel mogelijk het gelaat afwenden en naar den kant vanwaar de wind komt, keeren, en ten overvloede nog den adem inhouden. Zoodra de insnijdingen gemaakt zijn, verwijderen zij zich spoedig en keeren niet terug dan nadat het vocht opgehouden heeft te vloeien, hetgeen gewoonlijk eerst vijf of zes uren na de insnijding plaats heeft.

Dit vocht, zooals het nu uit den boom getrokken is, heeft volstrekt geene kracht; het verkrijgt die eerst door de opvolgende behandeling, die hierop nederkomt.

Zoodra het vocht in genoegzame hoeveelheid ingezameld is, wordt het door verdamping der daarin voorhanden waterdeelen verdikt, totdat het eene deegachtige en handelbare zelfstandigheid is geworden, nagenoeg als getah pertja. Dat ontdoen van het sirenvocht van zijne waterdeelen ge-

schiedt ook niet zonder gevaar; want dezelfde verschijnselen van oogziekte, asthma, hoofdpijnen, koortsen, als bij het inzamelen, doen zich ook voor bij de onvoorzichtigen die in de nabijheid van die uitdamping verwijlen. De bewerking geschiedt dan ook steeds in de open lucht, terwijl hij die haar verricht, steeds zorgt boven den wind te blijven.

Het verdikte vocht wordt nu in bolletjes ter dikte van een knikker gerold en gewikkeld in breede bladeren, waartoe de Dajak bij voorkeur de „dawen biroe" [1]) gebruikt, waarin het jaren kan bewaard worden.

Zooals de siren nu bereid is, heeft zij, in de maag of in eenige wond van een levend wezen komende, kracht genoeg om ernstige ongevallen te berokkenen, maar den dood kan zij nog niet geven; daartoe dient zij eene verdere bereiding te ondergaan. De „getah-siren" of verdikte siren wordt nu in dunne reepjes gesneden en met de jonge uitspruitsels van den „rotan toho" [2]), met den bast van een struikgewas, „kalampoeit" [3]) genaamd, met een aftreksel van den wortel van de „tobah" [4]) en met een sterk afkooksel

---

[1]) *Dawen biroe* afkomstig van eene palmsoort van dien naam.

[2]) *Rotan toho.* Er zijn vele soorten van rotan in de moerassen van Borneo. Zie hierover Hooftstuk VIII. De rotan toho is de soort die als Spaansch riet in den handel voorkomt. De even boven den grond uitkomende spruiten van de toho zijn volgens de Dajaks sterk vergiftigd.

[3]) *Kalampoeit* is een struikgewas dat niet eens eene halve mans hoogte bereikt. Het wordt in de kuststreken niet gevonden, doch tiert op moerassige plaatsen in de bergstreken.

[4]) *Tobah* is ook een struikgewas, dat eene geringe hoogte bereikt. De wortels worden geklopt met water. Dit water, hetwelk wit als melk wordt, verkrijgt een onaangenamen doordringenden reuk. Het wordt veel gebruikt bij de vischvangst; zie hieromtrent Hoofdstuk VI.

van tabak, boven een sterk vuur te zamen gekookt. Als vetstof smelt de siren, drijft op het water en neemt de giftige zelfstandigheden, volgens het beweren der Dajaks, van den tabak, de kalampoeit, de tobah en toho tot zich. Na eene hevige koking, gedurende meer dan een uur, wordt de bovendrijvende vetstof van het water afgegoten en in schijfjes tot stolling gebracht. Het sirenvergift is alsnu gereed en wordt, naarmate van de behoefte, boven een zacht vuur vloeibaar gemaakt en met een stokje op de pijlpunten gesmeerd, waarop het spoedig stolt en die punten met een hard laagje getah overdekt.

Alvorens het gift te kunnen gebruiken, hetwelk de Dajak in een potje of kannetje aan zijn buikband medeneemt, moet dat potje verwarmd worden, waarna het voldoende is de pijlpunten in de vloeibare zelfstandigheid te doopen en deze te laten afdroppelen.

Om te onderzoeken of het vergift de gewenschte kracht bezit, wordt een orang-oetan, eene kip of eene eend met een vergiftigd pijltje geblazen. Indien het getroffen dier niet binnen het half uur sterft, wordt de siren op nieuw behandeld en met de bovenvermelde ingrediënten gekookt.

De eerste symptomen die zich bij den gewonde openbaren, zijn hevige brakingen; vervolgens ontstaat eene bevende verlamming van alle ledematen, die ongeveer tien minuten aanhoudt, waarna, indien het vergift sterk genoeg is geweest, de lijder onder hevige stuiptrekkingen bezwijkt. Rondom de wond vormt zich eene blauw-zwartachtige plek ter grootte van een gulden. Wanneer de punt des pijls in de wond gebleven is, heeft hoegenaamd geene bloeduitstorting plaats, en die bloeding is ook niet noemenswaard, wanneer men er in geslaagd is die punt uit de wond te verwijderen.

Ziedaar de bereiding van de siren! Die van het ipoh-

vergift is volkomen dezelfde. De batang-siren heb ik gezien; ik heb bovendien takken, bladeren, bloemen, vruchten, wortels en stukken bast er van bezeten; maar, niettegenstaande de ijverigste pogingen, heb ik van den ipoh-boom niets kunnen verkrijgen. Zooveel ik, na vaak herhaalde navraag uit de opgaven der bovenlanders heb kunnen opmaken, moet de ipoh eene slingerplant zijn, waarvan de moederstam niet dikker dan 0.2 à 0.25 N. el middellijn wordt. Het blad moet zeer smal en langwerpig zijn, nagenoeg overeenkomende met de spichtige bladeren van het bamboe. De bloem moet die der enkele melatti zeer nabij komen en de vrucht eivormig zijn.

De uitwerkselen van de ipoh verschillen van die van de siren daarin, dat bij gene zich geene brakingen voordoen, maar daarentegen eene hevige hersenontsteking ontstaat.

Alle Dajaks weten deze vergiften te bereiden. Maar daar de siren en ook de ipoh uitsluitend in de hooglanden aangetroffen worden, zoo is het wel na te gaan dat de bovenlanders in die bereiding meer bedreven zijn dan de kustlanders. Het vergift waaraan de grootste kracht toegeschreven wordt, is dat afkomstig uit Siang en Moerong [1]).

Voor de hierboven beschreven vergiften kent de Dajak geen ander tegengift, dan de wond en het tandvleesch van den lijder krachtig met keukenzout in te wrijven. Verscheidene proeven echter die ik op orang-oetans, waw-waws [2])

---

[1]) Siang en Moerong zijn twee landstreken in de binnenlanden van Borneo, aan den voet van het Kaminting-gebergte gelegen, en begrepen tusschen de Doeson- en Kapoeas-rivieren.

[2]) *Waw-waw* is eene apensoort ter grootte van een half volwassen mensch, met zachte gitzwarte of lichtgrijze lange pels. Zij heeft geen staart, maar zeer lange armen, die, als het dier overeind staat, bijna tot den grond reiken, en een goedig gezicht met een fraai gevormden ringbaard.

enz. genomen heb, hadden steeds een noodlottigen afloop. Hoe snel ik ook na de verwonding het keukenzout aanwendde, al mijne pogingen waren te vergeefs; ik kwam tot de overtuiging dat dit middel niets baatte, want mijne lijders, aldus behandeld, stierven allen in weinige minuten. Anderen in wier wonden ik ammonia liquida gedroppeld had, genazen allen. Gedurende den geheelen tijd van mijn verblijf in de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo, van Mei 1859 tot Maart 1864, is mij geen geval ter ooren gekomen, dat militairen, door vergiftigde pijltjes gekwetst, bij tijdige hulp, overleden zijn. Bij den nachtelijken aanval op onze versterking te Poeloe-Petak in Augustus 1859 werden bijna alle Europeesche militairen met vergiftigde pijltjes gekwetst. Onmiddellijk na den afgeslagen aanval ontvingen zij hulp (toediening van ammonia liquida in- en uitwendig), en behalve een gevoel van loomheid en duizeligheid, hebben zij er geene gevolgen van bespeurd. Alle Dajaks stemmen daarmede in, dat wanneer men er in slaagt een dergelijken gewonde te redden, zich later geene nadeelige gevolgen voordoen.

Het vergift werkt het sterkst, wanneer het versch op den pijl gestreken is. Is het ouder dan drie maanden, dan mist het gewoonlijk zijn uitwerking en brengt slechts eenige duizeling, naar dronkenschap zweemende, of, op zijn ergst genomen, eene kortstondige verlamming der ledematen te weeg.

Het verouderde vergift kan echter weder krachtig gemaakt worden door het van de pijltjes af te schrappen en dit afschrapsel met de bladeren van den „koelongkaloi" [1])

---

[1]) *Koelongkaloi* is een boom die in de binnenlanden van Borneo gevonden wordt; de Dajaks beweren, dat het verouderde pijlvergift, wanneer men het met diens bladeren kookt, zijne doodende kracht

aan eene langdurige koking te onderwerpen. Om echter te voorkomen dat hij met onschadelijke pijltjes tegenover den vijand staat, verwarmt de Dajak, te velde zijnde, bij iedere daartoe geschikte gelegenheid, gewoonlijk des avonds op het bivouac, het geprepareerde vergift dat hij in het steenen kannetje aan zijn gordel draagt, en doopt daar zijne pijltjes in; bovendien voert hij nog eenige reepen verdikte getah-siren of ipoh, zorgvuldig in bladeren gewikkeld, in het bolle deksel zijns pijlkokers verborgen, met zich.

Nog een ander vergift, waarmede de Dajaks, naar men wil, de ladjau's of pijltjes met ijzeren en koperen punten bestrijken, wordt „marsdoer" genoemd. Het moet een scherp bijtend vocht zijn, hetwelk ook door de Dajaks gebruikt wordt om goud te toetsen; dus zeer waarschijnlijk een krachtig zuur. Ik heb het echter nooit gezien en ook niet kunnen vernemen waaruit het getrokken wordt. Wel heeft men mij ladjau's vertoond die, zoo men zeide, met dat vocht bestreken waren, maar behalve dat de ijzeren punten sterk geroest en de koperen sterk met kopergroen overdekt waren, heb ik er niets bijzonders aan kunnnen ontdekken. Bij de menigvuldige proeven die ik op apen en kippen met die ladjau's genomen heb, is geen spoor van vergiftiging, geen verschijnsel van ongesteldheid zelfs waargenomen.

Dat buiten de bovenvermelde vergiften Borneo, met zijne rijke Flora, nog vele giftige planten bezit, zal wel niet behoeven vermeld te worden; maar opmerking verdient het, dat in de $4^1/_2$ jaar die ik in de Dajaklanden heb

---

terug erlangt. Het inademen van de lucht van de gewreven bladeren moet, zegt men, bij aangezichts-aandoeningen pijnstillend werken.

doorgebracht, mij geen voorbeeld bekend is geworden, dat vergift gebezigd werd om zich in het particuliere leven van een tegenstander te ontslaan. Gedurende den laatsten opstand heeft zich aan de inlanders zoo menige schoone gelegenheid voorgedaan om aan hunnen haat jegens de blanken bot te vieren, en toch moet erkend worden, dat, hoe laag ook de Dajak op de maatschappelijke ladder staan moge, geen geval van vergiftiging zich heeft voorgedaan.

Om echter der waarheid getrouw te blijven, moet ik nog mededeelen, dat in de binnenlanden van Borneo nimmer een gast iets zal gebruiken, hetzij eet- of drinkwaren, zonder dat de gastheer vooraf er van geproefd heeft. Een zoodanig gebruik geeft veel te denken; en ik ben ook niet ver van de overtuiging, dat weleer vergiftiging op Borneo, zoowel onder de Dajaksche als Maleische rassen, veelvuldig voorkwam; maar, ik herhaal het, gedurende de vijf jaren die ik op dat groote, geheimzinnige eiland doorgebracht heb, is geen geval van vergiftiging mij ter oore gekomen. Te Antwerpen, Gend, Brugge, in één woord in al de Vlaamsche provinciën van het Koninkrijk België, bestond een twaalftal jaren geleden een dergelijk gebruik. Aldaar verzocht ieder die in een estaminet een glas bier gebruikte, beleefdheidshalve den hospes of bediende, vooral wanneer dit eene vrouwelijke was, vooraf een teug te drinken. Men heeft mij verzekerd, dat dit uit den tijd der Spaansche heerschappij afkomstig was; dat de Hidalgo's zich op deze wijze tegen vergiftiging door de inboorlingen zochten te dekken, en dat dit gebruik later als beleefdheids-vorm is overgebleven.

Na den mandauw en sipet blijft ons nog:

3°. de „talawang" of het schild van den Dajak ter behandeling over.

Dit schild heeft de gedaante van twee gelijkvormige trapezia, welke zich langs de grootste zijde onder een hoek van 60° vereenigen. Op het eerste gezicht zou men zeggen dat de talawang uit twee aan elkander gevoegde planken bestaat; echter is zij uit één stuk hout gesneden, waartoe de lichste houtsoort gekozen wordt. Het schild heeft eene hoogte van ongeveer 1.1 bij eene breedte van 0.5 en eene houtdikte van 0.01 N. el.

Niettegenstaande zijne lichtheid is de talawang tegen mandauw- en sabelhouwen volkomen bestand, ook is zij ondoordringbaar voor de pijltjes; maar dat het Dajaksche schild tegen geweerkogels bestand is, zooals onderscheidene reizigers, over Borneo sprekende, beweerd hebben, dat is overdrijving. In alle richtingen, recht in front of schuins, onverschillig van welken kant de kogel kwam gevlogen, werd de talawang doorboord. En die proeven welke ik genomen heb, zijn op 200 passen met het gladloops-geweer geschied. Ook werden op dien afstand vier achter elkander, op een onderlingen afstand van 0.1 N. el geplaatste schilden doorboord, en iemand die zich daarachter gedekt waande, zou zich èn door projectiel èn door houtsplinters op onaangename wijze teleurgesteld zien.

De buiten-oppervlakte van het schild wordt gewoonlijk met roode arabesken beschilderd. Soms staat er een gedrocht, als een krokodil, een tijger of wel een vervaarlijk leelijke menschenkop, op. Als versiersels zijn nog boven en onder aan het schild twee bandjes aangebracht, uit gespleten en rood geverfde rotan gevlochten, en die de uiteinden van de korte zijden der trapezia, waarvan hierboven sprake was, met elkander verbinden.

De binnenzijde van het schild is zonder eenige versiering, en is in het midden slechts voorzien van een stevig handvat.

Ziedaar de nationale wapenen der Dajaks! Ik moet er echter bijvoegen, dat in de benedenlanden eenige weinige Dajaks geweren bezitten, en dat dezen over het algemeen uitstekende schutters zijn. Vele Dajaks, vooral in de bovenlanden, zijn in het bezit van lilla's, eene soort van kleine koperen kanonnen van het kaliber van $^1/_2$ en 1 Delftsch pond. Enkelen hebben zwaarder ijzeren of metalen geschut, maar ik heb nimmer een zwaarder kaliber dan van 3 pond aangetroffen. Deze soort van geschut wordt door de Dajaks „garaboes" genoemd. Deze kanonnen worden zelden bij oorlogen gebruikt, maar des te meer bij de veelvuldige festiviteiten der Dajaks, waarbij de gehoorvliezen, èn door gillen en schreeuwen, èn door salvo's uit alle voorhanden vuurwapenen, op eene geduchte proef gesteld worden.

Ik heb getracht eene zoo duidelijk mogelijke beschrijving van de wapenen der Dajaks te geven; laten wij nu eens zien welk gebruik er van gemaakt wordt. Wij zullen daardoor te gelijker tijd een denkbeeld van hunne wijze van oorlogvoeren verkrijgen.

Het oorlogvoeren der Dajaks bestaat uitsluitend uit overvallen; zij zijn van nature uitmuntend voor de guerilla of den kleinen oorlog geschikt. Over het algemeen kennen de bewoners van den O. I. Archipel geene terreinhindernissen te velde; terwijl zoowel in matigheid, die het begrip van „ontberingen", als zij in het veld zijn, geheel voor hen doet vervallen, als in vlugheid en lenigheid, de Dajaks onder die bewoners wel op den hoogsten trap staan. Hadden de Dajaks den moed der Westerlingen, dan waren zij de eerste veldsoldaten der wereld. Nimmer trachten de Dajaks groote ontmoetingen met hunne tegenstanders te hebben, maar gewoonlijk splitsen zij zich in kleine afdeelingen, die zelden de twintig man te boven gaan. Ja enkele brani's vereenigen zich slechts ten getale

van twee of drie en bestoken alzoo hunne tegenpartij. Zij zijn daardoor des te gevaarlijker, want door hun gering getal kunnen zij hunne marschen voortreffelijk verbergen, hunne tegenpartij steeds in eene zekere spanning houden, en die partij groote nadeelen toebrengen, zonder zelven verliezen te ondergaan. Bovenbedoelde afdeelingen leggen zich in hinderlaag en zullen daar weken of maanden verblijven om het gunstige oogenblik af te wachten en van de geringste nalatigheid meesterlijk gebruik te maken.

Is de tegenpartij op hare hoede, dan zal zij nimmer ernstig aangetast worden, of de Dajaks zouden over eene groote overmacht moeten kunnen beschikken; integendeel, alles zal in het werk gesteld worden om den vijand in slaap te wiegen en hem eene soort van gerustheid in te boezemen, om in het oogenblik waarop het minst aan gevaar gedacht wordt, den sprong te wagen.

Wee, wanneer de uitgezette schildwachten haren plicht vergeten, en soms, door vermoeienis overstelpt, de oogen sluiten! De Dajak, die hen steeds van achter struiken en allang-allang van nabij bespiedt, heeft deze achteloosheid ter nauwernood opgemerkt, of reeds dringen eenige vermetelen tusschen de rustenden, die zich onder de hoede der schildwachten neêrvleiden, en de mandauw verricht alsdan zijn vreeselijk werk.

En dat men daarom den Dajak niet van lafhartigheid beschuldige! Zijn oorlogvoeren is geheel anders dan het onze. Menigmaal heb ik onze strijders door Dajaksche gidsen en hoofden dronken en dol hooren heeten, wanneer zij onze soldaten, iedere dekking verwaarloozende, eene vijandelijke schans zagen bestormen! Maar dat het den Dajak daarbij niet aan wezenlijken moed ontbreekt, daarvan strekken ten bewijze de overrompeling van het fort te Poeloe-Petak (24 Augustus 1859), het bemachtigen

van het oorlogstoomschip Onrust, het afloopen der kruisprauw N°. 42 (beide in December 1859), de verdediging gedurende tien dagen van eene inlandsche versterking, te Lahei in de boven-Doeson, tegen eene flotille van oorlogstoomschepen, waaronder de Suriname, de Montrado en de Celebes, allen met 30-ponders gewapend, welke ondernemingen wel van koenheid getuigen.

In de overleveringen der Dajaks zijn slechts twee voorbeelden van ontmoetingen op groote schaal bekend. De eerste had in het begin dezer eeuw plaats. Soerapati, het gevreesde opperhoofd der boven-Doeson, had 4000 strijders verzameld en wilde daarmede de Dajaks en Ot-Danoms [1]) van de Kapoeas-, Kahajan- en Katingan-streken aan zich onderwerpen of wel geheel uitmoorden. Hij trok uit het landschap Siang op, verwoestte alle negorijen in de bovenlanden aan die rivieren gelegen, en wilde, de Kahajan afzakkende, langs de Poeloe-Petak-rivier naar de Doeson terugkeeren, om zoodoende ook de negorijen aan de beneden-Kahajan en beneden-Kapoeas, alsmede het Poeloe-Petaksche te kunnen afloopen. Het gemeenschappelijk gevaar vereenigde al de bewoners dier streken, en deed alle veeten welke hen onderling verdeelden, vergeten. Alle twisten tusschen die van Poeloe-Petak, de Kahajan, de Kapoeas en de Katingan werden bijgelegd. De gezamenlijke strijders togen uit ten getale van ± 6000, om, bij de monding der Soengei Troesan [2]), op weinige uren afstands van de uitwatering van de kleine Dajak-rivier in de Java-zee, den gemeenschappelijken vijand slag te

[1]) Ot-Danoms of stroombewoners. Zie omtrent dezen stam de inleiding van deze ethnographische beschrijving.

[2]) De Soengei Troesan is een kanaal, hetwelk de Kahajan en de kleine Dajak-rivier met elkander verbindt.

leveren, en zoo het kon te vernietigen. Zoodra de „rangkans" [1]) der Doesonners uit de Troesan deboucheerden, schoten de bondgenooten met hunne vaartuigen toe, en nu begon een gevecht, dat drie dagen duurde en eindelijk met de ontbinding van Soerapati's leger eindigde. Dit opperhoofd mocht zich gelukkig achten, bij die nederlaag niet tegenwoordig te zijn; ook hij zou het waarschijnlijk met den dood bekocht hebben. Eene randjoe-wond [2]) bij de bestorming eener sterkte in de boven-Kahajan bekomen hebbende, had hij het opperbevel aan zijn broeder, met name Toengah, moeten overgeven, en was met weinige volgelingen naar de boven-Doeson teruggekeerd. Zoodra was niet het leger der Doesonners in wanorde geraakt, of, door een panischen schrik bevangen, wierpen die gevreesde strijders zich in de maagdelijke bosschen, welke de kleine Dajak-rivier en de Soengei Troesan omzoomen, doch hier vreemd, en weg noch steg wetende, werden zij door de bondgenooten als wild opgejaagd en als dolle honden doodgeslagen. Van Soerapati's heirmacht zijn geene 200 man in hunne negorij teruggekeerd, de overigen vielen door het zwaard of kwamen van ellende in de bosschen om. Ook het leger der bondgenooten had zware verliezen geleden, en mag men eenig geloof aan de overleveringen hechten, dan zouden zij over de 800 dooden en nog veel meer gekwetsten gehad

---

1) *Rangkan* is een vaartuig dat, evenals de *djoekong*, uit een boomstam vervaardigd is; het is echter veel grooter. Ik heb rangkans gezien die 40 en meer personen kunnen bevatten. De Dajaks gebruiken gewoonlijk deze vaartuigen bij het oorlog voeren. Zij staan er in overeind en roeien met pagaaien met lange stelen. Op deze wijze in beweging gebracht, verkrijgt zulk eene rangkan eene ongeloofelijke snelheid.

2) *Randjoe's* zijn een soort van voetangels, op Borneo gewoonlijk van ijzerhout en in de andere deelen van den O. I. Archipel van gehard bamboe vervaardigd.

hebben. Dat het leger der Doesonners hier vernietigd werd, was hoofdzakelijk daaraan te wijten, dat het op eene hoogst ongunstige plaats op de vlucht sloeg. Vooreerst waren er in den omtrek op verscheidene marschdagen afstands geene kampongs of bebouwde velden, waar de vluchtelingen konden hopen eenig voedsel te vinden; daarbij waren na hunne vlucht al hunne vaartuigen vernield of door de bondgenooten genomen en zaten zij in een erg moerassig land tusschen twee hoofdrivieren ingesloten, terwijl eindelijk de bewoners dier streek hunne doodvijanden waren. Vertoonde zich een enkele dier ongelukkigen, door den nood gedrongen, in de nabijheid eener kampong, dan werd hij als een verscheurend dier afgemaakt. Maanden na den slag werden nog bij het ontdekken van sporen in het woud groote drijfjachten gehouden, waarbij mededoogen onbekend was. Zoo werden nog een dertigtal, die, na de grootste ontberingen, na een ongeloofelijken marsch van vele maanden door een woest en vijandig land, zich overdag schuil houdende en 's nachts behoedzaam noordwaarts trekkende, eindelijk het hoogland in de boven-Kapoeas bereikt hadden en, zich reeds behouden wanende, dien stroom op een klein vlot wilden oversteken, daarbij ontdekt, gevangen genomen en later op de wreedste wijze omgebracht. Onder dezen was ook Soerapati's broeder.

De andere ontmoeting op groote schaal waarvan de overlevering gewaagt, is eene belegering geweest en moet omstreeks 1835 plaats gehad hebben. Zie hier een verhaal van de aanleiding tot die gebeurtenis en van die gebeurtenis zelve.

Soerapati, — hij is ook de held dezer geschiedenis, — had eene dochter gestolen van een hoofd uit de boven-Kapoeas, met name Mawong, en had deze jonge dochter een plaatsje onder zijne echtgenooten aangewezen. Deze Mawong wist

eene der meest geliefde vrouwen van Soerapati in handen te krijgen en....... vandaar de oorlog. Het Doesonsche opperhoofd trok met eene macht van ongeveer 1200 man tegen de sterkte van Mawong op. Deze echter was op die aanranding voorbereid. Een aantal van ruim 200 goed gewapende volgelingen en in ruime mate voorhanden leeftocht maakten de verdediging niet moeilijk. Zeven maanden bleef Soerapati voor die sterkte liggen en verspilde er zijne krachten en zijn kruit. Hij had een twintigtal lilla's medegebracht; maar de borstwering van Mawong's sterkte was van zware stammen van ijzerhout vervaardigd en trotseerde gemakkelijk dat lichte geschut. Pogingen om die palissadeering in brand te steken, gelukten gedeeltelijk, doch steeds werd de brand gebluscht en de bestormers, door een flankaanval geteisterd, daarbij teruggedreven. Van de donkerste nachten gebruik makende, slopen telkens eenige weinige der verdedigers, evenals de Doesonners gekleed, in de legerplaats der belegeraars, en richtten dan onder den zorgeloos slapenden troep eene verschrikkelijke slachting aan. Wanneer dan de troep, door het gegil en geschreeuw der stervenden half waanzinnig van angst, te wapen vloog, waren de Kapoeassers steeds weêr verdwenen, en duurde het gevecht onder de Doesonners, door de kleeding der aanvallers en de helsche duisternis misleid, nog geruimen tijd voort. Er zijn zoo nachten geweest waarin Soerapati's troep 40 tot 50 dooden en gekwetsten bekwam, waarvan het meerendeel door de hand hunner eigene kameraden viel, daar de bespringers in den regel zich nauwelijks den tijd gunden om een paar schedels te kloven.

Eindelijk het nuttelooze zijner pogingen inziende, trok Soerapati af; hij had gedurende het beleg ongeveer 400 der zijnen verloren.

Ziedaar de twee groote ontmoetingen, welke in de Dajaksche overleveringen voortleven!

De Dajak, met zijn sipet en mandauw gewapend, en met het schild in de vuist, maakt een zonderlingen indruk op den nieuw aangekomen soldaat. En die indruk wordt niet minder wanneer hij, in vollen oorlogstooi, zich met zijne muts van apenvel, met de lange vederen van een pauw of van den rhinoceros-vogel versierd, soms met eeu „karoenkong", eene soort van maliënkolder van rotanschakels, om het lijf, en terwijl handen en aangezicht van kattevet glimmen [1]), voor het oog zijner vijanden vertoont.

Met hunne vergiftigde pijltjes bestoken de Dajaks, van achter struiken en andere terreinhindernissen, hunne vijanden. Met de lans weet de Dajak niet zoo goed om te gaan als de Maleier; maar neemt het gevecht eene ernstige wending, dan werpt hij dat lastige en weinig afdoende blaasroer met het lansijzer weg, grijpt zijn mandauw en is dan een geducht tegenstander.

Nedergehurkt achter zijn schild, dat hem in die houding geheel dekt, laat hij slechts van tijd tot tijd een paar vlammende oogen daarboven uitkomen. Zóó springt, zóó draait, zóó vliegt hij rondom zijn vijand, stoot daarbij van tijd tot tijd zijn „lahap" (oorlogs-kreet) uit, vangt zeer behendig met zijn schild alle stooten of houwen op, tracht zijn tegenstander af te matten en maakt van den minsten misslag van dezen een meesterlijk gebruik om hem een houw toe te brengen, en deze houw is in den regel zoo afdoende, dat zelden een tweede noodig is om het pleit te beslechten.

Over het algemeen schuwt de Dajak het gevecht met

---

[1]) De bijgeloovige Dajak meent zich onkwetsbaar te maken door zich met *boenkang*, het vet eener zwarte kat, in te smeren.

het blanke wapen niet, maar een paar geweerschoten zijn in het open veld in den regel voldoende om een heelen troep het hazenpad te doen kiezen.

De versterkingen die de Dajak bouwt, zijn van zeer eenvoudigen aanleg. Het zijn in den regel vierkante redouten, zonder eenig uitspringend gedeelte. De borstwering bestaat gewoonlijk uit eene rij verticaal geplaatste boomstammen, zoodat eene dergelijke versterking een eenigszins krachtig artillerie-vuur niet verduren kan. Zijn er lilla's of garaboes in aanwezig, dan zijn die zoo ondoelmatig in hunne schietgaten geplaatst, dat er noch rechts noch links mede gevuurd kan worden, zoodat alleen het voorliggende terrein bestreken wordt. De borstwering of palissadeering is gewoonlijk 10 à 12 ellen hoog, terwijl de banketten daarachter zoowat op 5 à 6 ellen boven den grond aangebracht zijn. Op die banketten zijn, tot eene hoogte van ± 1.50 N. el, tegen de palissadeering dwarsbalken gelegd, welke tot meerdere dekking der verdedigers moeten dienen. Eigenlijke schietgaten zijn er niet, maar men bedient zich van de openingen die tusschen de palissades, alsook tusschen de dwarsbalken, toevallig ontstaan, om de weinige beschikbare geweren te gebruiken. De hoekpalissades van zulk eene Dajaksche redoute zijn meestal monsterachtig dikke boomen, waarop bovendien nog een verlengstuk van ± 30 N. ellen aangebracht is. Op deze verlengstukken, die met de palissade ongeveer eene hoogte van 40 ellen bereiken, zijn in de bovenlanden menschenschedels geplaatst.

Enkele malen maakt de Dajak van chicane-middelen gebruik om de toegangen tot zijne versterking te bemoeilijken, en bezigt dan randjoe's en borangs [1]),

---

[1]) *Borangs* of buikrandjoes zijn scherp aangepunte stukken

die van nibong- of wel van ijzerhout vervaardigd zijn.

Zeer behendig weten de Dajaks in de rivieren en kreken, die allerwege in hun gebied worden aangetroffen, staketsels en verhakkingen aan te leggen; zij doen dat, voor een zoo ruw volk, op verwonderlijk stelselmatige wijze.

Zoo vindt men soms over eene lengte van verscheidene palen [1]) al het geboomte op beide oevers gekapt en dwars over de rivier geworpen; daarbij zorgt de Dajak de stammen niet geheel door te kappen, ten einde het wegdrijven voor te komen. Welk een hinderpaal zulk een natuurlijke verhakking vormt, welke moeite het kost om zulk een versperring onder 's vijands vuur op te ruimen, zal de lezer gemakkelijk bevroeden.

Een ander middel van verdediging wendt de Dajak aan, wanneer hij in zijne schuilhoeken bestookt wordt, namelijk door reusachtige boomen op zijne tegenpartij te laten vallen. Vaart men eene rivier op, dan kan men te dien aanzien niet voorzichtig genoeg zijn; voortdurende verkenningen zijn bij dergelijke tochten dringend noodzakelijk. Zulk een boom wordt gewoonlijk op $^3/_4$ zijner dikte doorgekapt en wordt door middel van een rotantouw, dat aan de kruin van een nabijstaanden boom gebonden is, gestut. Zoodra de wachthebbenden ontwaren, dat het verwachte vaartuig ter hoogte van den gevaarlijken boom gekomen is, kappen zij het touw met éénen slag door en vluchten in het dichtste van het woud, terwijl de boom met donderend geweld in de rivier stort en niet zelden vaartuig en opvarenden vernielt en in de diepte doet verdwijnen.

---

hard hout, die in de struiken, in het hooge gras enz., onder een hoek van 45° geplant worden.

[1]) Een paal is = 1507 N. ellen.

Het op die wijze laten vallen van boomen wordt door de Dajaks „parabah" genoemd.

Ik zal dit hoofdstuk besluiten met het verhaal van een aanval dien de Dajaks, in den nacht van den 3en op den 4en Januari 1860, op den Gouvernements stoomsleeper Kapitein van Os ondernamen. Het is een van de vele episodes van dien aard welke den Bandjermassinschen krijg gekenmerkt hebben. Ik heb dien aanval reeds elders beschreven [1]), maar ik geloof dat eene herhaling te dezer plaatse den lezer niet onwelkom kan wezen, daar hij de wijze van oorlogvoeren der Dajaks ten volle kenschetst.

De Gouvernements stoomsleeper Kapitein van Os was een klein vaartuig van 60 paardekrachten, dat vóór het uitbreken van den opstand gebezigd werd om de steenkolen-prauwen ter Z. O. kust van Borneo te sleepen. Toen eenmaal het Bandjersche rijk in rep en roer was, werd die kleine sleeper van eenige stukjes van 2 en 1 ℔ voorzien; den manschappen werden geweren uitgereikt, en zoo werd dat vaartuig in eene oorlogsboot herschapen, die vele diensten bewezen heeft.

Toen in December 1859 de kruisboot No. 42 aan de monding van de Kapoeas [2]) door de Dajaks afgeloopen was, kreeg die stoomsleeper last om op dit punt post te vatten en de rivier te blokkeeren. Hij kwam aldaar den 28en December aan, en werd iederen nacht sterk door geweervuur verontrust.

Gedurende den dag van den 3en Januari 1860 was

[1]) In den Militairen Spectator, 3e serie, 9e deel, n°. 8, bladz. 596.

[2]) De Kapoeas is een van de vele groote rivieren die in de Z. en O. afdeeling van Borneo het land van het Noorden naar het Zuiden doorsnijden; zij ontspringt aan den voet van het Kaminting-gebergte en stort zich in de Kleine Dajak-rivier.

het echter bijzonder rustig geweest. Geen schot was gevallen, geen vijand was bespeurd. Alleen had men, ver boven den eersten uitspringenden rivierhoek, den ganschen dag door een geraas gehoord, als werden onophoudelijk boomen geveld. Dat de vijand iets beraamde, was wel na te gaan; maar, door dien uitspringenden hoek verhinderd, kon men van de boot niet zien, wat er gaande was. Ook kon Glazer (de gezagvoerder) het hem ter bewaking toevertrouwde punt niet verlaten, om te onderzoeken wat er verricht werd; men moest dus afwachten. Zoo ging de dag in gespannen verwachting voorbij. Omstreeks 7 uur, toen de duisternis ingevallen was, begon op alle oevers waarvan men slechts eenig uitzicht op de boot had, een levendig geweervuur. Glazer, die intusschen bij het vallen van den avond zijn anker gelicht en toom op had, antwoordde met een krachtig geweer- en kanonvuur; maar moedig doorstonden de Dajaks dien doop.

Waar de sleeper zich ook wendde, overal klonk hem de fusillade tegen. Stoomde men op de landtong aan, als of men de boot op den wal wilde zetten; keerde men den steven naar den tegenover liggenden oever; of stoomde men, om eenige verademing te genieten en de stukjes te laten afkoelen, de Kleine Dajak-rivier in, overal, overal vuur! De Dajaks hadden namelijk 150 man op den linkeroever van de Kleine Dajak-rivier, tegenover de Kapoeasmonding, laten overgaan; ook op den rechteroever der Kapoeas-rivier had eene dergelijke macht post gevat; terwijl de hoofdtroep des vijands de landtong tusschen de beide rivieren bezet hield. Deze laatsten konden, langs paadjes door de wildernis, zich vlug van den éénen oever naar den anderen begeven, zoodat de sleeper steeds tusschen twee vuren was, terwijl de breedte der rivieren oorzaak

was, dat de vijandelijke afdeelingen elkander geen nadeel konden toebrengen.

Zoo ging de eerste helft van den nacht voorbij. Gelukkig dat de vijand slecht schoot; want de meeste zijner kogels vlogen door het atappen [1]) dak der boot, of sloegen in het water; slechts weinige bereikten den romp en deze drongen niet eens daarin door.

De maan, die wassende was, ging omstreeks 12 uur onder, en liet, daar de lucht langzamerhand betrokken was, eene akelige duisternis op haar reeds twijfelachtig licht volgen. Niets was er te zien; alleen de zwarte massa's der bosschen, die flauw tegen de lucht afstaken, en het geweervuur, dat met zijne roode bliksemstralen uit die zwarte massa's de boot tegenknetterde, gaven de omtrekken van de oevers aan en veroorloofden het vaarwater te houden. Plotseling stiet de boot in hare vaart op eene ontzaglijke menigte drijfhout. De muitelingen hadden het hout dat daags te voren gekapt was, in den stroom geworpen, in de hoop, dat het stoomschip daardoor in zijne vaart gestuit en vastgeklemd zou worden, om hun de gelegenheid te geven het te enteren en te bespringen.

De list was zoo kwaad niet bedacht en zou ten minste gedeeltelijk slagen; want hoewel de opeengestapelde houtmassa krakende tegen den boeg van het stoomschip uit elkander spatte, dreven de boomstammen toch rechts en links van het vaartuig af, en geraakten verscheidene van dezen in de raderkasten. Alvorens de machine gestopt was, had zich reeds zulk eene menigte hout tusschen de schoepen, staven en bouten opgehoopt en gewrongen, dat geen slag vóór of achteruit meer mogelijk was. Vlug

---

[1]) *Atap*, eene soort van dakbedekking, in de benedenlanden van de bladeren van den Nipah-palm vervaardigd.

klommen de matrozen in de raderkasten en werkten daar met parang en bijl om de boot uit dien hachelijken toestand te redden; maar nog had men zich niet van het tiende deel van het hout ontslagen, of er kwam een nieuwe berg aandrijven. De Javaansche soldaten [1]) zaten op de verschansing en staarden met gespannen haan die vlottende gedaante aan. Doch te vergeefs! Buiten hare zwarte omtrekken was niets te bespeuren; nog weinige seconden en deze houtberg zal ook de boot bereikt hebben. Op eens meende de Inlandsche sergeant Soetodrono, begunstigd door eenig sterrenlicht dat door eene wolkenscheur drong, eenige beweging achter dat drijfhout te hebben gezien. Hij lost zijn schot; op zijn bevel openen de soldaten een levendig geweervuur. De gezagvoerder Glazer en de machinist Raus, de twee eenige Europeanen aan boord, vatten hunne geweren; de matrozen grijpen naar hunne wapenen of begeven zich naar de stukjes; kartetsen en geweerkogels gieren door dat drijvende bosch; en weldra ziet men eene menigte djoekongs daarachter te voorschijn schieten, en, door eene menigte roeispanen in beweging gebracht, onder een luid gehuil in de duisternis verdwijnen.

Toen de Dajaks het hazenpad kozen, waren zij geen vijftien passen van de boot verwijderd. Weinige oogenblikken dus nog en het pleit had met het blanke wapen moeten beslecht worden; een gevecht zou zijn geleverd waarin dat manmoedig troepje der sleepboot, besprongen door een overmachtigen vijand, die zoo vreeselijk behendig zijn mandauw weet te voeren, als in een dwarrelwind zou verdwenen zijn!

---

[1]) Er was bij deze gelegenheid een detachement van 15 Javaansche soldaten onder bevel van een Inlandschen onder-officier aan boord.

IV^{de} HOOFDSTUK.

Kleeding der Dajaks; Balanga's, Brahan's en Halamaoengs enz.

Tot Borneo's oorspronkelijke bewoners zijn de Parijsche modes nog niet doorgedrongen. Geene pantalons met sous-pieds, geene lakensche jassen met opgevulde borststukken, geene corsetten van balein en staal; och neen! de Dajak kent veel te goed het klimaat waarin hij zich beweegt, om zich in een dwangbuis te steken. Men moet Europeaan zijn om zich, ter wille van de mode, tusschen de keerkringen, bij eenen gemiddelden warmtegraad van 28° Celsius, zooveel last te laten welgevallen.

Ware de Dajak niet, door de aangrenzende Maleiers, met de beschaving in aanraking gekomen, dan ware de beschrijving zijner kleeding uiterst gemakkelijk. Ik zou dan slechts naar het oorspronkelijke vijgenblad van Adam en Eva te verwijzen hebben; want de overlevering meldt, dat de Dajak in vroegere tijden, buiten een luttel deksel voor de schaamdeelen, geheel naakt ging, maar dat zijn lichaam van boven tot onder getatoeëerd was.

Het tatoeëeren is nog in vollen gang in de boven-

landen en er worden zeer weinige Ot-Danoms [1]) aangetroffen, wier huid niet met de sierlijkste arabesken overdekt is. In de benedenlanden wordt het tatoeëeren echter uiterst zeldzaam meer bewerkstelligd; ten hoogste dat een enkel individu, bij reizen naar de bovenlanden, zich eenige kromme lijnen op de borst en de armen, of schijven zoo groot als een rijksdaalder op het dikke der kuiten laat schilderen.

De bewerking van het tatoeëeren geschiedt met een werktuig, „pantoek" geheeten, hetwelk krom en spits, niet ongelijk aan de hechtnaald eens heelmeesters is. Met een stuk hout wordt er zachtjes op geslagen en zoodoende worden wondjes van ongeveer 2 à 3 strepen diepte en op een onderlingen afstand van $^1/_2$ à $^3/_4$ streep geprikt.

Gewoonlijk wordt de bewerking aan den hals begonnen, om welken ter halver hoogte een kring van drie rijen gaatjes gelegd wordt. Een tweede kring van dezelfde breedte wordt ook om het middel aangelegd, en deze beide kringen worden op de borst vereenigd door drie rechte lijnen, bestaande ieder uit twee rijen gaatjes, waarvan ééne lijn over het midden der borstkas en de twee andere nagenoeg over de tepels geprikt worden.

Op den rug worden die beide kringen slechts door ééne rechte lijn vereenigd, die over de ruggegraat getrokken wordt. Het aanleggen dier kringen en rechte lijnen, of het eigenlijke begin der operatie, wordt door de Dajaks „hankang" genoemd, terwijl de rechte lijnen zelve „empoi" geheeten zijn.

De ruimten tusschen die empoi worden aangevuld met de grilligste en toch meestal regelmatige figuren, welke

---

[1]) Ot-Danoms. Zie over hen de inleiding.

„toelang" genoemd worden. De regelmaat welke in die figuren heerscht, is zelfs zeer merkwaardig; de figuren van beide helften van het lichaam zijn zoo volmaakt hetzelfde, dat het oog onmogelijk eenig onderscheid ontwaren kan.

De kronkelende arabesken strekken zich ook over de armen uit tot aan het polsgewricht en over de beenen tot aan de enkels, waar zij in ringvormige figuren eindigen.

Wanneer de tatoeëering geheel voleindigd is, dan zijn alleen het aangezicht en de halve hals, de handen, de voeten en de schaamdeelen vrijgebleven.

Vrouwen worden nooit getatoeëerd, althans heb ik nooit iets daaromtrent vernomen, of, hoever ik ook tot in de binnenlanden ben doorgedrongen, eene getatoeëerde vrouw gezien.

Zoodra de inprikking met de pantoek heeft plaats gehad, worden de wondjes met warm water gewasschen, ten einde eene overvloedige bloeding te veroorzaken; daarop worden zij met een zeer scherp zuur, gewoonlijk van lemmetjes of kleine citroenen, ingewreven, waarna er eindelijk eene indigo-oplossing op- of beter ingesmeerd wordt. Dat bij eene zoodanige behandeling den lijder hevige pijnen veroorzaakt worden, is wel te begrijpen. Sterke huidontsteking heeft er veelal plaats; ja er zijn voorbeelden dat patiënten, ten gevolge der hevige wondkoortsen, bezweken zijn.

De tatoeëering wordt dan ook nooit in haar geheel op eens bewerkstelligd; dan zou zij zeer zeker den dood ten gevolge hebben. Maar de bewerking wordt bij kleine gedeelten verricht, en daarmede wordt niet eerder voortgegaan, dan nadat iedere ontsteking geweken is en de lijder zich volmaakt wel gevoelt. Veelal gebeurt het echter, dat, na eene eerste proef, de patiënt er genoeg van heeft, hartelijk voor een duplicaat van dat vreeselijke lijden be-

DAJAKS, MAN EN VROUW, IN HUNNE DAGELIJKSCHE KLEEDING.

dankt en van verdere beschildering afziet. Zulken echter worden door de geheele jongelingschap der landstreek als lafaards aangemerkt.

In de benedenstreken, dáár waar de Dajaks in aanraking komen met andere volkeren van den Indischen Archipel, hebben de gegoeden de kleeding der Maleiers aangenomen, bestaande in een tamelijk sierlijk gesneden buisje, van eene stof van bonte kleuren, en van voren open, en daaronder een soort van vest van lichte stof; voorts een pantalon van donkere stof en om de heupen een sarong, die tot aan de knieën reikt. Om de slanke taille sluit, door middel van een fraaien gesp van verguld koper, een band van geweven veelkleurige stof, ook wel van verlakt leder, waartusschen een fraaie kris gestoken is, of waaraan een sierlijke kromme Nagara-sabel hangt.

Bij veldarbeid, ter jacht of ter vischvangst gaande, ook wanneer hij in huis is, gaat de Dajak geheel en al naakt. Alleen zijn dan de schaamdeelen bedekt door middel van een stuk grof goed, van bamboe of andere plantaardige vezels vervaardigd, en gewoonlijk blauw geverwd, hetwelk, ter breedte ongeveer van 0.25 Ned. el, als een breede band tweemaal om het midden gewonden en van achteren, van het lendenkruis af, tusschen de beenen door geslagen is, en vóór den buik zoo bevestigd wordt, dat het overschietende eind, met eene breede franje er aan, zoowat tot aan de knieën afhangt. Een dusdanig kleedingstuk heet „ewah" en is, zoowel in de beneden- als in de bovenlanden, het eenige dekkingsmiddel van den behoeftige.

In den regel draagt de Dajak in de bovenlanden geen hoofddoek en fladderen hem de haren wild en woest om het hoofd. Somtijds gebruikt hij zulk een hoofddeksel, in zijne taal „laoeng" geheeten; maar dan

wordt die doek zoodanig om het hoofd gewonden, dat de haren er onder en er tusschen door vrij in den wind dwarrelen.

De Dajaks stellen zeer veel prijs op het bezitten van zeer lang haar, en hebben dat gewoonlijk tot aan de heupen hangen. Bij vermoeienden arbeid, als roeien, veldarbeid enz., wordt het haar in een dikke wrong tegen het achterhoofd geknoopt. Een kam is een onbekend instrument; de lezer kan zich hiernaar een denkbeeld vormen welk een raagbol zulk een Dajaksch hoofdje is.

Het voornaamste kleedingstuk der mannen in de bovenlanden, wanneer zij niet naakt loopen, is de „klambi" of „chlambi". Dit is een buisje van boomschors vervaardigd, hetwelk aan den hals sterk uitgesneden is en slechts tot even over de heupen reikt. De klambi is van voren open en laat de bloote borst zien. Is dit kleedingstuk van mouwen voorzien, dan heet het eenvoudig „klambi"; wanneer het daarentegen die mouwen mist, dan heet het „klambi-poeko".

De schors of den bast, die bij voorkeur tot het vervaardigen van kleedingstukken gekozen wordt, zamelt men in van boomen met zacht grof-vezelig hout. De boomen wier hout aan die eigenschappen voldoet, worden in het algemeen „langkoang" (week zijn) genoemd. Onder dezen is de „njamo" zeer gezocht. De njamo is een boom die overal in de bosschen van Borneo, zoo wel in de bergstreken als in de lage landen, aangetroffen wordt. Hij heeft, wat zijne gedaante en bladvorming betreft, zeer veel overeenkomst met den nangka djawa, maar wordt niet zoo dik als deze.

Ten einde den bast de geschiktheid te geven om er kleedingstukken van te vervaardigen, wordt het vezelige gedeelte, hetwelk zich tusschen de buiten-schors en het hout van

de langkoang-soorten bevindt, ingezameld en een achttal dagen in water geweekt. Daarna wordt die bast gedroogd en eenige dagen lang met een plat stuk hout geklopt, totdat zijne vezelachtige zelfstandigheid tot een soort van vilt verwerkt is. Het is van dit vilt, dat dan een dikte van 0.01 Ned. el heeft, dat de klambi vervaardigd wordt. Tot meerdere stevigheid wordt, op een afstand van ongeveer drie vingeren van elkander, de klambi van horizontale naaisels voorzien, terwijl zij verder vuil-bruin wordt gekleurd.

Een goed vervaardigde klambi is door hare lenigheid en rekbaarheid volkomen tegen mandauw- of sabelhouwen bestand, en kan ook door geene pijltjes doorboord worden. Daarom heeft de Dajak, wanneer hij ten strijde trekt, steeds zulk een buisje van boombast aan.

Behalve de klambi draagt de Dajak zelden eenig buitengewoon kleedingstuk. Enkele geurmakers dragen daarover een stuk smal katoen, „sindjang" genaamd, hetwelk veel overeenkomst met de Maleische slindang heeft. Is echter die slindang van zijde met gouddraad doorweven vervaardigd, dan wordt zij „katambong" geheeten.

Bij huiselijken arbeid wordt door sommigen eene bedekking gedragen die veel overeenkomst met de Maleische sarong heeft en „sabok" genoemd wordt. Deze sabok, vervaardigd van sits, wordt door de Dajaks niet gemaakt, maar door Maleische handelaren aangebraeht.

Dit zijn dan de weinige kleedingstukken die door het mannelijke gedeelte der Dajaksche bevolking gebruikt worden; maar buiten die kleedingstukken hangt de Dajak zich nog eene menigte versierselen om en aan het lijf, die ik zal trachten te beschrijven.

Vooreerst doorboort de Dajak zich de oorlellen, niet om er gouden ringen of bellen aan te hangen, maar om

er schijfjes, „soeang" genaamd, in te dragen. Deze soeang zijn van zeer hard hout, gewoonlijk van ijzerhout, vervaardigd, en hebben de grootte van een rijksdaalder bij eene dikte van ongeveer 5 à 6 strepen. Somtijds zijn de schijfjes zeer fraai gesneden; maar meestal zijn zij aan de buitenzijde met een zeer dun gouden plaatje belegd, hetwelk den vorm eener rosette nabootst.

Dat in de oorlellen niet maar zoo dadelijk een schijfje van den boven aangeduiden omvang kan gestoken worden, zal de lezer wel beseffen. Om dus de oorlellen tot het dragen van de soeang geschikt te maken, worden den knaap op 10 à 12 jarigen leeftijd kleine gaatjes in de oorlellen gestoken, op de wijze als dat bij ons Europeanen gebruikelijk is, en worden daarna de wondjes door dunne houten pennetjes verhinderd dicht te groeien. Zoodra de verwondingen rondom de ontstane gaatjes genezen zijn en alle ontsteking geweken is, worden er eenigszins dikkere pennetjes ingebracht, die er eenige dagen in blijven zitten, waarna ook deze weder door dikkere vervangen worden, en zoo wordt voortgegaan totdat de openingen zoo wat den omvang van een dubbeltje verkregen hebben. Alsdan worden er cylindertjes van opgerolde stevige boombladeren ingebracht. Deze bladeren, in hun pogen om hunnen oorspronkelijken stand te hernemen, rekken de oorlellen geweldig, doch langzamerhand uit. Later worden er nog zware looden ringen aangehangen om de uitrekking tot volmaking te brengen. Ik heb zoo kolossale oorlellen gezien, dat zij haren bezitter tot op de schouders afhingen, en dat de vleezige omtrekken door het hevige uitrekken slechts eene breedte van weinige strepen overgehouden hadden.

Alle voorwerpen welke de Dajak bezigt tot uitrekking der oorlellen, noemt hij „inkang" (groot-maken).

Andere versierselen draagt de Dajak in den mond. In

het eerste Hoofdstuk hebben wij gezien, dat de Sanggiang Njaro, de geest des onweders, gouden stiftjes tusschen de tanden draagt. Dit is in de bovenlanden onder de welgestelde Dajaks eene algemeene dracht. Deze stiftjes, „tatek" genaamd, zien er uit als spijkertjes met twee koppen. Dat kopje hetwelk tusschen de lippen zichtbaar is, heeft een omtrek van ongeveer drie strepen en gewoonlijk eene zesvlakkige piramidale gedaante met zwakke hellingen. Het naar de achterzijde van den mond gekeerde kopje heeft eene bolronde gedaante.

Deze stiftjes worden tusschen de oog- en de eerste snijtanden aan wêerszijden van den mond gedragen. Bij enkele individuen in de boven-Kapoeas ziet men zulke stiftjes tusschen al de snijtanden der bovenkaak, zoodat, wanneer zij de lippen openen, zij eene rij sterretjes laten zien, die des te meer afsteken en glinsteren, omdat zij, door het verwen der tanden, bij de Dajaks in gebruik, zich op een gitzwarten achtergrond voordoen, en daarbij goed onderhouden en blinkend gepoetst worden.

Dat verwen der tanden geschiedt door ze gedurende twaalf dagen, tien of twaalf maal per dag, met een verwstof, „katiting" genaamd, in te wrijven. Deze verwstof wordt getrokken uit een boom, ook „katiting" geheeten, die allerwege in de binnenlanden van Borneo gevonden wordt. Zulk een boom wordt geveld en onmiddellijk daarna in een groot vuur verbrand. Bij het verbranden vloeit een zwart kleverig vocht uit het hout, hetwelk de vereischte kleurstof verschaft. Daarmede doelmatig, zooals boven aangegeven is, ingewreven, bekomen de tanden eene glimmend zwarte kleur, die nooit meer verbleekt.

Maar niet alleen dat de Dajak gitzwarte tanden voor bijzonder mooi houdt, maar tanden van de gewone lengte verwekken bij hem een wezenlijken afschuw. Daarom

worden den knapen en meisjes, zoo wat op hun 10e à 12e jaar, de snijtanden tot ongeveer op de helft hunner natuurlijke lengte afgevijld. Dat afvijlen noemt de Dajak „karateh" (afgesneden zijn).

In het Hoofdstuk „Plechtigheden bij de Geboorten en Huwelijken der Dajaks" hebben wij gezien, dat aan „lameangs" (agaatsteenen) de eigenschap toegeschreven wordt, dat zij de booze geesten kunnen verdrijven en daarenboven geluk aanbrengen. Iedere Dajak, hij zij vermogend of behoeftig, draagt dan ook een halssnoer van agaatsteenen, hetwelk „saling" genoemd wordt. Mingegoeden hebben gewoonlijk slechts twee of drie zulke steenen aan een touwtje geregen om den hals. Bij meer bemiddelden bestaat de saling van voren uit drie of vier rijen, ieder vijf of zes lameangs tellende, en van achteren, waar zij een anderen naam krijgt en „sarajoeng" genaamd wordt, uit eene rij van zes agaatsteenen.

Zeer rijke Dajaks hangen nog aan de saling, tusschen iedere twee lameangs, ruwe brokjes gedegen goud, ter grootte ongeveer van een hazelnoot, of ook wel paarlen.

De. agaatsteen wordt, voor zoover mij bekend is, op Borneo niet gevonden, maar wordt door Maleische kooplieden in den handel gebracht en moet van Ceylon, Voor-Indië en Perzië afkomstig zijn; de hier bedoelde agaatsteen heeft een bleek-gele, half-doorzichtige kleur, de lengte en bijna de dikte van een pink en den vorm van twee kegels die met hunne grondvlakken aan elkander gevoegd zijn. Zulk een agaatsteen is over zijne geheele lengte doorboord, om er een touwtje of snoer door te kunnen rijgen.

Vele welgestelde Ot-Danoms hebben aan die saling nog twee of drie groote, maar zeer dunne gouden platen hangen. Deze platen worden „santagi" genaamd, hebben den vorm van halve manen en zijn effen en plat, zon-

der eenig kunstwerk, bearbeid. De onderste dier platen bereikt gewoonlijk de maagstreek, zoodat de geheele borstkas in goud gepantserd schijnt te zijn.

Met dergelijke „santagi" heeft eens, tijdens ik gezaghebber in de Dajakstreken was, eene poging tot smokkelen plaats gehad; het verhaal van die smokkelpartij is hier wel een plaatsje waard.

Te Kwala Kapoeas, mijne standplaats, werden van alle goederen en koopmanschappen die voorbij gevoerd werden, tolrechten geheven. Onbeduidend voor artikelen van eerste benoodigdheid, waren die rechten voor weelde-artikelen vrij zwaar, en was het stofgoud, indien ik mij niet vergis, met een tolrecht van *f* 10.00 per thail of ongeveer $^1/_6$ der volle waarde belast. Ongelooflijk waren dan ook de vreemde listen welke gebezigd werden, om de rechten, voornamelijk op dat artikel, te ontduiken. Nu eens waren de bamboe-stijltjes waar het dak [1]) der prauw op rust, met stofgoud gevuld, dan weder was dat stofgoud zeer netjes in bladeren gewikkeld en tusschen die der dakbedekking verborgen; ook werden dunne bamboe-kokertjes, met de sluikwaar gevuld, op eene onmerkbare wijze onder de prauwen in het water gehangen.

Eens, op een vroegen morgen, kwamen de oppassers der récherche mij berichten, dat er eene smokkelpartij in het groot beproefd werd, en verzochten mij te komen kijken, daar zij niet durfden handelen. Ik begaf mij naar de aanlegplaats en zag daar eene prauw waarvan al

---

[1]) Ter Z. O. Afdeeling van Borneo zijn alle prauwen overdekt met eene lichte dakbedekking van nipah-bladeren. Het is alleen in oorlogstijd dat in de Dajaklanden de prauwen van hunne dakbedekking ontdaan zijn, omdat anders daardoor het vrije gebruik der wapenen zou belemmerd worden.

de opvarenden, ten getale van wel over de vijftig, ieder drie gouden santagi aan den hals hadden hangen. Verblind door zulken praal, informeerde ik welk hoogst aanzienlijk personage ik voor mij had; maar toen ik begreep dat ik met geen hoofd, maar met een eenvoudig handelaar te doen had, toen ik ontwaarde dat de blinkende santagi, welke ik allerwege om mij zag, veel zwaarder dan eene gewone borstplaat waren, en dat ik hier te doen had met eene poging om de schatkist wat haar toekwam te ontgoochelen, maakte ik niet veel complimenten en liet de fraai uitgedoste roeiers hunne sieraden afleggen, die de eigenaar niet terug ontving vóór en aleer de rechten voldaan waren.

Onder de sieraden moeten ook de armbanden, „koentoh" geheeten, welke door alle mannelijke personen in de bovenlanden aan beide armen worden gedragen, vermeld worden.

Deze armbanden zijn bij rijke Dajaks van massief goud, bij anderen van verguld koper vervaardigd, zij zijn effen en zonder eenig graveer- of reliefwerk, hebben eene breedte van ongeveer 0.01 Ned. el, en worden van het polsgewricht af, naar den smaak van den drager, min of meer hoog den arm op gedragen. Altijd draagt de Dajak een oneven aantal koentoh's; het getal vijftien wordt evenwel nooit overschreden. Naar het beloop van den arm verschillen die armbanden ook van diameter; in den regel zijn zij tamelijk nauwsluitend vervaardigd.

In de boven-Doeson vindt men enkele stammen die zulk een gouden of verguld koperen ring ook om iederen enkel dragen. Deze ringen dragen alsdan den naam van „lawak".

Aan de vingers draagt de bewoner der Dajakstreken zelden versierselen; eenige weinigen hebben echter ringen,

welke ruw en zonder eenige kunst bewerkt zijn en met een rooden steen, „akot" genaamd, of wel met een stuk berg-kristal, „djakot" [1]), versierd zijn.

Die akot of djakot worden door Maleiers in den handel gebracht en kosten, naar verschil van grootte, de eerste van 6 tot 25, en de tweede van 3 tot 10 gulden.

Zoo heb ik mijn Dajak geheel gekleed, maar bespeur dat ik daarbij aan zijn hoofdtooisel niet geheel recht heb laten weêrvaren. In het IIIde Hoofdstuk hebben wij gezien, dat bij krijgstochten de Dajaks mutsen van apenvel dragen, welke met groote vederen van pauwen of rhinocerosvogelen versierd zijn. Maar de Dajak houdt er niet veel van zich den schedel te bedekken, en vindt het veel prettiger dat hem de wind vrij door de haren giert, en buiten het geval van oorlogvoeren bezigt hij dan ook nooit een hoofddeksel. Bij langdurig verwijl in de zonnehitte, zoo als bij veldarbeid, roeien in onoverdekte djoekongs en dergelijke, draagt hij evenwel een hoed van nipahbladeren vervaardigd, welke „tangoi" genaamd wordt. Deze hoed heeft den vorm van een stompen kegel en zijn rand reikt hem tot over de schouders. Die tangoi is echter geen nationaal kleedingstuk; de Dajak heeft dat meer van de aangrenzende Maleische stammen afgekeken.

De vrouwtjes loopen bij huiselijken arbeid met het bovenlijf gewoonlijk naakt. Hierin brengen zij geene verandering wanneer zij bezoekers van hare landslieden ont-

[1]) De *djakot* of bergkristal wordt ter Z. O. Afdeeling van Borneo in de laag blauwachtig zand gevonden welke onmiddellijk de grauwe zandlaag voorafgaat waarin de diamant aangetroffen wordt. Ik heb prachtig mooie djakots gezien, en menig Europeaan is tijdens den laatsten veldtocht door listige Maleiers daarmede bedot. Meenende voor een prijsje een fraaien diamant te krijgen, hadden zij slechts een stuk kristal gekocht.

vangen; en ter nauwernood bedekt zich de vrouw des huizes, wanneer een Europeaan de woning binnen treedt. De overige vrouwelijke aanwezigen, verwanten, pandelingen of bedienden, blijven met naakten boezem rondloopen; het schijnt dus dat het gevoel van schaamte of eerbaarheid, hetwelk bij de meeste vrouwen al vóór den huwbaren leeftijd wakker wordt en haar naar dekking doet omzien, bij het Dajaksche schoone geslacht ten eenenmale onbekend is. Ik ben in negorijen in de boven-Kapoeas geweest waar nooit een Europeaan voor mij den voet gezet had, en waar men dus verwachten kon, dat de vrouwen zich schuchter en bedeesd aan den vreemdeling zouden voordoen; maar waar ik integendeel de jonge dames en oude bestjes, alleen met een korte „saloi" gedekt, zich om mij zag verdringen, zoodat zij het mij met hare luidruchtigheid, haar gekakel, waarvan ik Goddank niets begreep, en hare niewsgierigheid lastig genoeg maakten, terwijl hare heeren en meesters, meer bedaard en vooral meer bescheiden, op een eerbiedigen afstand de bedrijvigheid hunner schoonen aanzagen. Bij de gelegenheid waarvan hier sprake is, was ik in uniform gekleed, maar dat berouwde mij alras, daar ik, om aan den aandrang der mij omringende schoonen te voldoen, de compositie knoopen, die mijn jas versierden, ten geschenke moest geven, ja deze door sommige der dames zelve, tot teleurstelling van vele andere, alras werden afgesneden.

Die saloi waarvan hier gewag werd gemaakt, heeft, wat stoffage en maaksel betreft, veel overeenkomst met de Maleische sarong, maar reikt de vrouw slechts tot aan de knieën en is in huis haar eenig kleedingstuk.

Verlaat de vrouw echter hare woning, dan is zij gekleed met een lange sarong, die in het Dajaksch „tapih" heet, en met een badjoe.

Die badjoe is een jakje zonder mouwen, hetwelk van voren dicht gedragen wordt en tot aan de heupen reikt. De vrouwen maken dit kleedingstuk gewoonlijk zelve van wit ongebleekt katoen, waarna zij het met indigo donkerblauw verwen. Sommige koketten garneeren de badjoe op alle boorden met een strook rood katoen, ter breedte van een vinger. Zeer welgestelde dragen jakjes van blauwe of roode zijde, met gouddraad doorweven, welke jakjes alsdan „badjoe mas" genoemd worden.

Om zich eene fijne taille te maken, dragen de vrouwen meestal om het middel een band, ter breedte van eene hand, en vervaardigd van zeer fijn vlechtwerk van gespleten rotan; welke band over de tapih of saloi wel twintig malen zeer stijf om de lendenen gewonden wordt. Die band heet „lintong"; maar die naam wordt ook aan een soort van vlechtwerk gegeven hetwelk tot opvulsel der heupen dient, natuurlijk onder de tapih gedragen wordt en ten volle den Europeeschen bevalligheids-vermeerderingstoestel vervangt. Wij hebben in het eerste Hoofdstuk gezien, dat in de benedenlanden alleen de Blians zulken tooi dragen; in de bovenlanden wordt dat opvulsel door alle vrouwen gedragen, wanneer zij zich buiten 's huis begeven.

De Dajaksche vrouwen gaan, met uitzondering der priesteressen en der weduwen, steeds blootshoofds. Zijn zij met haren huisarbeid bezig, dan fladderen haar de haren onverzorgd langs het overigens fraaie gelaat; verlaten zij echter hare woning, dan dragen zij het haar in een enkelen wrong tegen het achterhoofd opgebonden, terwijl dat haar in het midden des hoofds van de kruin tot aan het voorhoofd gescheiden gedragen wordt, en de beide bandeaux ter weêrszijden tot over de ooren reiken.

Buiten een weinig klapper-olie gebruiken de Dajaksche

dames geene toiletmiddelen om het haar te verzachten of te verfraaien. Zij echter die zeer dun van haar zijn, of dat kenteeken der oude Frankische koningen zeer kort hebben, bezigen een mengsel van het sap van pisangs, van knoflook en klapperwater, welk mengsel „lampok" geheeten is, en waaraan de eigenschappen toegeschreven worden, dat het dunharigen eene welgevulde chevelure kan bezorgen, en bij kortharigen dien hoofdtooi in korten tijd tot eene gewenschte lengte kan doen groeien.

In tegenstelling van de naburige Maleische vrouwen, gebruiken onze Dajaksche geen poederkwast om zich eene witte huid te verschaffen. Stellen gene er veel prijs op een gezicht te hebben alsof het een Joden-paaschkoek was, deze daarentegen vertoonen zonder schroom aan het oog des opmerkers die zachte brons-tint, welke, wanneer zij niet al te zeer naar het donkere overhelt, zoo veel bekoorlijks heeft. Ik moet hier echter bijvoegen, dat de Dajaksche schoonen over het algemeen in het bezit zijn van eene veel blankere huid dan de overige bewoonsters van den Oost-Indischen Archipel, en het is misschien het bewustzijn daarvan, dat haar dergelijke huidbeschilderingen doet verachten. In dagen van overgroote hitte gebruikt echter de Dajaksche vrouw in huis een soort van badak van rijst-meel vervaardigd, „kasei behas" genaamd, echter steeds als verkoelings-, nooit als schoonheidsmiddel. Daarenboven draagt zij groote zorg om die laag stuifmeel van haar aangezicht te doen verdwijnen, wanneer zij buiten hare woning treedt.

Zelden draagt het schoone geslacht sieraden in de ooren; slechts enkele vrouwen, die wel eens een reis naar naburige Maleische districten, als naar Bekoempai, Bandjermasin, Nagara enz., ondernomen hebben, zijn er toe overgegaan om kleine gouden ringetjes, zonder eenig ge-

steente of kunstwerk, in de ooren te dragen. In de boven-Doeson-streken zijn evenwel stammen bij welke de vrouwen, even als de mannen, de oorlellen met groote gaten doorboord hebben en soeangs dragen.

Om den hals wordt een enkel snoer, bestaande uit drie of vier agaatsteenen, geslagen; daarentegen dragen de vrouwen in de bovenstreken een groot aantal armbanden, wel dertig of veertig, van het pols- tot aan het schoudergewricht. Deze armbanden worden „lasong" genaamd en zijn, even als de koentoh's der mannen, van verguld koper, effen en zonder eenig versiersel. De eerste armband aan het polsgewricht is gewoonlijk van eene groote witte schelp vervaardigd. Gegoede Dajaksche schoonen dragen ook wel gouden armbanden, doch in dit geval aan iederen arm slechts één.

Daar de zindelijkheid bij de Dajaks nog al te wenschen overlaat, zoo veroorzaakt het dragen van koentoh's en lasongs, die zoo dik niet verguld zijn, of zij worden aan de binnenvlakte, door het zweeten, met een laag kopergroen overdekt, zeer dikwijls afzichtelijke huidziekten. Dat daarenboven het dragen van die massief koperen armbanden, die gerust voor iederen arm op eene zwaarte van drie à vier Nederlandsche ponden koper geschat kunnen worden, niet zeer prettig voor het schoone geslacht moet zijn, kan wel nagegaan worden. Maar waaraan onderwerpt zich de vrouw al niet, wanneer de mode beveelt!

Aan de vingers worden door de vrouwen in de bovenlanden nooit ringen of andere sieraden gedragen; en in de benedenlanden zijn het slechts zeer weinige die daarin de Maleische vrouwen volgen.

De weduwen, behalve dat zij hoegenaamd geene sieraden aan het lijf mogen hebben, dragen, wat den vorm betreft, dezelfde kleeding als de overige vrouwen. Het verschil

bestaat daarin, dat die kleeding hetzij geheel wit hetzij geheel zwart is. Zoodra de echtgenoot het tijdelijke met het eeuwige heeft verwisseld, is zijne weduwe, die alsdan den naam van „balo" aanneemt, genoodzaakt zich geheel in het wit te kleeden, en zij blijft zoo gekleed, totdat dit eerste stel kleederen versleten is, waarna die witte kleederen door geheel zwarte vervangen worden. Deze laatsten worden niet afgelegd dan bij het houden van het „tiwah" of doodenfeest [1]), hetgeen soms weinige maanden, maar ook dikwijls eerst jaren na het overlijden plaats vindt.

Maar buiten dat verschil in de kleur van de kleeding der weduwen, is er nog een ander. De jonge meisjes en getrouwde vrouwen gaan steeds met ongedekten hoofde, terwijl daarentegen de weeuwtjes verplicht zijn een witten of zwarten hoofddoek te dragen.

Deze doek heet „sambalajong" en is niets dan een vierkante lap katoen, die over een der diagonalen dubbel gevouwen is, waarna de tot een rechthoekigen driehoek vervormde doek zoodanig om het hoofd geslagen en onder de kin geknoopt wordt, dat de diagonaal het aangezicht encadreert en hare tegenoverstaande hoeken in den nek in den wind fladderen. In het Ie Hoofdstuk, waar over de Blians gehandeld werd, merkte ik reeds op, dat de boerinnetjes in ons Limburg en het naburige België hare hoofddoeken ook zoo dragen. Wie harer zou hier de naapster spelen? De boerinnetjes? Ofte wel de Dajaksche weeuwtjes en priesteressen? Of zouden beide het behagelijke van zoo'n encadrement, dat de gezichtjes zoo rond als een appeltje doet schijnen, hebben ingezien? Ik weet het niet, en zal mij in die vraag niet verdiepen;

---

[1]) Zie hierover Hoofdstuk VIII.

ik wil liever tot afwisseling mijne lezers eene legende verhalen, mij door die „sambalajong" te binnen gebracht.

Wanneer men, de boven-Kapoeas afkomende, de laatste stroomversnelling, Riam Hoeras geheeten, gelukkig gepasseerd is, dan krijgt, na een klein uur roeiens, de reiziger, bij eene plotselinge buiging des strooms, eene witte kalkrots in het gezicht, welke, op den rechter-oever staande, tot eene hoogte van ongeveer 50 voeten boven den waterspiegel verrijst, en waartegen de snelvlietende bergstroom kokend en schuimend breekt en rechthoekig van richting verandert. Deze kalkrots heeft, uit de verte gezien, den vorm eener reusachtige vrouw in eene knielende houding, met een sambalajong om het hoofd. Naar dien hoofddoek en ook om zijne kleur wordt die steen „Batoe-Sambalajong" of, saamgetrokken, „Batoe Sambong", vrij vertaald „Weduwen-steen", genaamd. Volgens de overlevering zou daar ter plaatse vroeger een hutje gestaan hebben, waarin het gelukkigste paar echtgenooten in de Dajaklanden zou geleefd hebben. Maar, helaas! niet steeds is in dit ondermaansche het geluk bestendig van duur. In de verre bovenlanden was een machtig opperhoofd gestorven, en om dien een prachtige uitvaart te geven, moesten een groot aantal ongelukkige pandelingen geslacht worden [1]). Wel had men een zeker aantal dier rampzaligen beschikbaar, maar, zoo als het in de bovenlanden wel meer gebeurt, de erfgenamen vonden het veel meer met hnnne belangen strookende, andere menschelijke wezens te offeren, dan wel hunne pandelingen, die, alles goed gerekend, toch door elkander eene waarde van ƒ 200.— vertegenwoordigden. Maar hoe aan die andere wezens te

[1]) Zie hieromtrent Hoofdstuk VIII.

komen? Wel, niets eenvoudiger dan dat; door gewapender hand strooptochten bij de naburige stammen te ondernemen, en bij die tochten te pogen alles wat maar mensch heet, mannen, vrouwen en kinderen, machtig te worden en te ontvoeren, wordt op eene niet te dure wijze den overledene eene met zijnen rang overeenkomende escorte naar de Dajaksche Elyseesche velden medegegeven, en kunnen de aanwezige pandelingen, ten voordeele van den boedel, behouden worden. Het was bij zulk een strooptocht dat de hut waarin ons paartje met ongekend geluk het leven smaakte, overvallen werd. In het eerste oogenblik van verwarring was het de vrouw des huizes, onbewust van den aard van hetgeen rondom haar voorviel, gelukt zich uit de voeten te maken en zich schuil te houden; maar toen de roovers met hunne vaartuigen van wal staken en haren man en hare vijf kinderen medevoerden, toen ontwaakte in haar de moeder en echtgenoot, toen dacht de arme vrouw aan geen zelfsbehoud meer, maar vloog naar den rivieroever, viel daar aan den rand des waters op hare knieën en bad en smeekte dat men haar hare dierbaren zoude wedergeven. Doch welke hartverscheurende klanken de ongelukkige ook in den toon harer stem legde, alles te vergeefs!

Een oogenblik echter hielden de roovers op met roeien. Niet dat hun hart zich met deernis vervulde; niet dat zij er aan dachten om de bede der rampzalige vrouw te verhooren; maar het getal slachtoffers was niet voltallig, en die vrouw die hun ontsnapte, die nu, door hare wanhoop overstelpt, geene gevaren zag, zou eene wisse en gemakkelijke prooi zijn. Dat was het wat den roeislag verlamde; en de snelle stroom voerde reeds de prauw naar haar afvaartspunt terug en de ongelukkige echtgenoote en moeder te gemoet, toen in de verte de alarm-

toonen op de gong zich hooren lieten, en de roovers beducht om door de vereenigde bevolking der naburige kampongs aangevallen te worden, hunne „dajongs" [1]) met kracht in het water sloegen en in een oogenblik met hunnen buit in de duisternis verdwenen waren.

Ontroostbaar bleef de ongelukkige vrouw aan den rivier-oever geknield liggen, het met tranen gevulde oog onafgebroken gericht naar de plek waar zij alles wat haar op aarde dierbaar was, had zien verdwijnen. Dagen, ja weken bleef zij zoo liggen, en lang, reeds lang had de tijding van den dood van haren man en hare kinderen haar bereikt, alle hoop op wederzien was vervlogen en toch bleef zij aan die plek geboeid, totdat de machtige Sanggiang Assei, door zooveel wanhoop bewogen, de rampzalige weduwe in een verbazend grooten witten steen veranderde, welke steen bij die verandering hare geheele gedaante behield.

Zegt, Lezers! is deze legende die van den Schreierstoren te Amsterdam niet waard?

Uit den mond van het volk vernam ik verder, dat, wanneer een vuurschip den Batoe Sambong zal voorbij stevenen, die steen weêr zijne oorspronkelijke menschelijke natuur zal aannemen, en alsdan een vreeselijke vloek over het koppensnellen en de menschenoffers zal uitspreken, waardoor al de daaraan schuldige stammen zullen omkomen.

Ligt in die legende niet de voorzegging van de toekomst opgesloten? Zullen wij Europeanen niet eindelijk genoodzaakt zijn den verdelgings-oorlog aan dat menschenras aan te doen, dat zich aan zoo schrikbarende misdaden,

---

[1]) In geheel Nederlandsch O. I. wordt door de bevolking geen gebruik gemaakt van roeiriemen, maar van pagaaien, in het Maleisch *dajong* geheeten.

als ik reeds verteld heb en nog zal moeten vertellen, en die schier onder onze oogen gepleegd worden, schuldig maakt? Thans reeds beginnen onze vuurschepen zich op de Kapoeas te vertoonen. Zelfs ben ik met 's Gouvernements stoomvaartuig Boni tot voor Batoe Sambong verschenen, maar door den ongunstigen stand der rivier kon niet verder gestoomd, maar moest geankerd worden. Veel zal er echter moeten gedaan worden, alvorens die prachtige rivier geregeld bevaarbaar zal zijn; maar ook die tijd zal genaken, hetzij dan vroeg of laat: Borneo's rivieren zullen eens eene geheele vloot van stoomschepen dragen. Dan zal de beschaving bij zijne woeste bewoners binnendringen en deze zullen alsdan òf voor eeuwig aan hunne gruwelen moeten vaarwel zeggen, òf zij zullen al meer en meer naar de Kaminting-bergen teruggedrongen worden, om eindelijk geheel van den aardbodem te verdwijnen.

Na de kleeding der bewoners van de Dajaklanden zoo nauwkeurig mogelijk beschreven te hebben, kan ik gevoegelijk tot het tweede onderdeel van dit Hoofdstuk overgaan, namelijk tot het beschrijven der Balanga's, Brahan's, Halamaoengs, enz.

Dit zijn koelpotten welke nagenoeg den vorm hebben van Japansche martevanen en bij de Dajaks een zeer groote waarde hebben. De legende van die potten is de navolgende:

Tijdens het rijk van Modjopahit op Java nog bestond en schier al de eilanden van den tegenwoordigen Oost-Indischen Archipel aan zijne macht onderworpen waren, had Radja Pahit, de zoon van een der beheerschers van dat uitgestrekte rijk en de eigenlijke troonsopvolger, bij eene dobbelpartij niet alleen ontzaglijke geldsommen en schatten van kostbaarheden, maar ook al zijne erfstaten verloren.

Vol wanhoop over zulk een tegenspoed, durfde hij zich niet meer voor zijn vader vertoonen, maar zocht hij met zijn kroost een toevluchtsoord in de wildernissen die den krater van den berg Merbaboe omgeven, welke nagenoeg in het midden van het eiland Java gelegen is. Daar bleef hij jaren lang in de eenzaamheid, totdat Mahatara [1]), van wien trouwens de beheerschers van Modjopahit afstammelingen zouden geweest zijn, met dien verloren zoon medelijden kreeg en hem Kadjanka, den beheerscher van de maan, toezond, om hulp in dezen uitersten nood te verleenen.

Kadjanka, den last van Mahatara niet durvende wederstreven, had toch weinig zin in de hem opgedragen commissie, en peinsde op middelen om die te ontduiken. Toen hij echter op een avond, op eene zilveren straal der maan gedragen, een bezoek op den top van den Merbaboe bracht en nieuwsgierig door eene reet in de bamboehut van Radja Pahit tuurde, raakte hij verliefd op diens dochter Rawoema, eene Javaansche maagd van buitengewone schoonheid. Nu was de zaak spoedig geklonken. Voor zijne hulp, welke daarin zou bestaan, dat hij Radja Pahit op de eene of andere wijze weêr schatrijk en machtig zou maken, zou Kadjanka de hand der schoone Rawoema ten huwelijk verwerven. Radja Pahit kon hier niets tegen hebben, daar eene verbintenis met den beheerscher der maan het huis van Modjopahit ten volle waardig was.

Volgens de Dajaks zou Mahatara de maan gefabriceerd hebben van het overschot van de klei welke tot de vorming der zon gediend had. Voordat echter de maan hare volle dichtheid verkregen had, had Kadjanka eene

---

[1]) Zie hierover Hoofdstuk I.

kleine hoeveelheid van de breiachtige klei weggemoffeld.

Om nu aan zijne belofte te voldoen, leerde hij Radja Pahit het pottebakkers-ambacht, en toen deze daarin genoegzaam bedreven was, begonnen zij van de gemelde weggemoffelde klei koelpotten te vervaardigen; zoodat deze potten van dezelfde specie zijn, als waaruit de zon bestaat. In zeven dagen tijds maakten zij zooveel van die koelpotten, dat niet alleen de kruin van den Merbaboe, maar ook de toppen der zes kleine bergen, de Andong, Kopeng, Gadjah, Telemojo, Werogomo en Djokopakeh, die den bergreus in een halven cirkel omringen, met het fabrikaat van de firma Kadjanka en Radja Pahit overdekt werden.

Toen die handige pottebakkers daarmede klaar waren, schoot er nog een klein weinig klei over. Er was echter geen plaats meer over om een enkelen pot neder te zetten. Daarom bakten zij die klei hard en stampten haar fijn, waarna zij het verkregen fijne poeder rondom den Merbaboe en zijne zes voorbergen zaaiden, hetgeen die landstreek eene buitengewone vruchtbaarheid deed erlangen. Mijns inziens is dus het Nederlandsche Gouvernement aan het pottebakkersgild wel eenige dankbaarheid schuldig; want volgens het bovenstaande verhaal is de vruchtbaarheid van de koffielanden in de Residentiën Kadoe, Samarang en Soerakarta aan die bemesting met zonneklei toe te schrijven.

De zeven bergtoppen stonden nu wel vol met koelpotten, en tot zoo verre was de speculatie dus vrij wel gelukt, maar om nu te beletten, dat roovers zich van den kostbaren buit zouden meester maken, besloot de pottebakkersfirma rondom haar magazijn een hooge en stevige omheining van bamboe te maken. Daartoe toog Radja Pahit met al zijne kinderen en eene menigte werkvolk den

volgenden dag aan den arbeid. Kadjanka, die nu toch al eenigen tijd het bestuur van de maan aan anderen had moeten overlaten, en die, gelijk wij in het Ie Hoofdstuk zagen, ook nog andere zaken te regelen had, keerde voor een poos naar zijn rijk terug.

In het begin ging het omheinen van de zeven bergen goed vooruit, maar toen de zon, hare stralen meer en meer loodrecht neêrschietende, het den arbeiders lastig begon te maken, wilde een gedeelte dier menschen, om hunnen hevigen dorst te lesschen, eenen naburigen tuin plunderen, waarin de heerlijkste vruchten rijpten, terwijl het andere gedeelte der arbeiders zich tegen die plundering verzette. Hierdoor ontstond twist, waarbij beide partijen, scheldende en schimpende, zulk een helsch kabaal maakten, dat het fabrikaat onzer firma op de bergtoppen van vrees stond te bibberen en alle pogingen in het werk stelde om aan eene zoo luidruchtige buurt te ontkomen. Zoodra de twistenden dit bemerkten, voltooiden zij spoedig de omheining. Toen echter des avonds Kadjanka, bij zijnen terugkeer op aarde, met Radja Pahit hun gemeenschappelijk magazijn eens in oogenschouw gingen nemen, bespeurden zij dat bij dien heilloozen twist de koelpotten van vier bergtoppen ontvlucht en de potten van slechts drie toppen gebleven waren.

De verkoop van die teruggebleven potten was intusschen ruim voldoende om Radja Pahit onmetelijke schatten te doen vergaren, waardoor hij in staat gesteld werd zijne erflanden weder in te lossen en de gunst zijns vaders wederom te verwerven. Kadjanka, die zoo schitterend zijne belofte gehouden had, trad in het huwelijk met de schoone Rawoema, die hem in hunnen gelukkigen echt zeven zoons en zeven dochters schonk.

De ontvluchte koelpotten begaven zich iu hunnen doods-

angst naar Borneo, en verborgen zich daar in de dichte maagdelijke bosschen; en het zijn nu deze, die, later uit hunne schuilplaatsen te voorschijn gehaald, door de Dajaks zoo zeer op prijs gesteld worden.

Zooals de lezer reeds gegist zal hebben, zijn de dus vervaardigde potten niet allen aan elkander gelijk, maar hebben de fabrikanten er eenige afwisseling in gebracht. In hoofdvorm zijn echter al de door mij geziene dikbuikige potten aan Japansche martevanen gelijk; het onderscheid is dus alleen in de bijzonderheden te vinden.

Er zijn mij twaalf soorten van die koelpotten opgegeven, als: Balanga's, Brahan's, Halamaoeng's, Rantian's, Roenting-Danom's, Sajak's, Basir's, Langaman's, Bohok's, Lambandak's, Klanta's en Samba's. Ik ben echter overtuigd dat in andere Dajaksche landschappen nog andere soorten bekend zullen zijn. Gul moet ik bekennen, dat ik tusschen de genoemde soorten zeer weinig, bij vele geen onderscheid kon bespeuren, en ik mij in den regel tevreden moest stellen met mijn geleider blindelings te gelooven, wanneer hij mij een koelpot aanwees, en dien een Rantian of een Lambandak enz. enz. noemde. Het is mij echter gelukt het onderscheid althans tusschen de vier eerste soorten te weten te komen. Een Balanga heeft als versiersel, onmiddellijk onder den bovenrand, drie slangen, van pooten voorzien, en relief, welke, alle drie naar ééne zijde gekeerd, als een band om den pot kronkelen. Een Brahan heeft ook zoo drie slangen, maar twee daarvan keeren elkander den gapenden muil toe, terwijl ook dus twee van de drie elkander den staart toedraaien. Bij een Halamaoeng zijn de drie slangen geplaatst even als bij de Balanga; maar de pooten dier slangen tellen bij dezen vijf teenen, bij genen slechts vier. Een Rantian heeft een gordel van vier slangen, die twee aan twee met ge-

openden muil naar elkander gekeerd staan. Eene andere soort is versierd met krokodillen, in stede van met slangen; weêr eene andere soort is in het bezit van ooren, terwijl al de andere soorten die missen, enz. enz.

De Dajak kent aan al die koelpotten ook verschillende geslachten toe; zij zijn van het mannelijk of van het vrouwelijk geslacht, naarmate de slangen of andere monsters, waarmede zij versierd zijn, tot het ééne of andere geslacht behooren.

Ten opzichte hunner waarde volgen die potten elkander op, in de orde waarin ik ze hierboven gerangschikt heb. Een ongeschonden Balanga heeft eene waarde van 4000—2500 gulden; een dito Brahan van 2000—1000; een Halamaoeng van 1500—800; een Rantian van 1000—500; de overige genoemde soorten, wier nadere prijsbepaling ik, om langwijligheid voor te komen, verzwijg, doen van 600—50 gulden.

Komt er een van die potten te breken, dan worden de scherven, zooveel mogelijk, met een mengsel van hars, katjangolie en kalk aan elkander gehecht, maar dan heeft zulk een pot zeer veel van zijne waarde verloren. Is de koelpot echter te erg beschadigd of in te vele kleine scherven gebroken, zoodat er aan herstel niet te denken valt, dan behouden die scherven eene zekere waarde, en worden zorgvuldig opgeborgen. Stukken van zulk een heiligen pot, ter grootte van eene hand, worden soms voor 25 gulden verkocht.

Door de hooge prijzen van die koelpotten verlokt, zijn wel Chineezen op den inval gekomen, om die heilige potten na te maken; ja er zijn er die zich de moeite gegeven hebben, met enkele potten naar China te reizen, en ze daar tot in hunne kleinste bijzonderheden te laten nabootsen. Ik heb van dat Chineesche fabrikaat gezien en

moet bekennen dat die nabootsing zoo volmaakt was, dat ik, bij de zorgvuldigste waarneming, de valsche van de echte potten die er bij stonden, onmogelijk onderscheiden kon, en toch heeft zich nog geen voorbeeld voorgedaan, dat een Dajak daarmede door een zoon van het Hemelsche rijk is beet genomen. Op het eerste gezicht wijst de Dajak, zonder zich ooit te vergissen, de echte potten aan.

De eigenschappen die door de Dajaks aan die heilige koelvaten toegeschreven worden, zijn: dat zij alle Antoeens [1], alle booze geesten en alle ziekten verdrijven, dat zij hunnen bezitters steeds een goeden oogst verzekeren, dat zij hun ter jacht en ter vischvangst geluk aanbrengen, hun de genegenheid van de schoonste „bawih" [2]) (meisjes) bezorgen enz., enz., enz.

Dat de aankoop van zulk een heiligen pot, èn om zijne groote waarde, èn om de heilrijke gevolgen welke van dien koop verwacht worden, eene kapitale zaak is voor eene Dajaksche familie, laat zich gemakkelijk begrijpen. Niet alleen het geheele huisgezin, maar de geheele bloedverwantschap moet bij zulk een handel geraadpleegd worden; want alle familieleden hebben het recht om te onderzoeken of de te koopen pot geene gebreken heeft. Wanneer eindelijk, na lang handelen en dingen, soms gedurende maanden, de partijen omtrent de som overeengekomen zijn, en alzoo tot den koop en verkoop besloten hebben, dan eerst wordt bepaald waarmede de heilige pot zal betaald worden; want dit mag volstrekt niet met geld

---

[1]) Zie daaromtrent Hoofdstuk I.

[2]) *Bawih* is een woord hetwelk gewoonlijk achter een zelfstandig naamwoord gebezigd wordt, om het vrouwelijk geslacht aan te duiden: *Olo bawih* is een vrouwspersoon, *Aso bawih* eene teef; wordt het echter met een ander bijvoegelijk naamwoord verbonden, dan beteekent het *meisje*: „*bawih bahalap*", mooi meisje.

geschieden, maar alleen met stofgoud, pandelingen of ook met andere potten in ruil.

Zoodra de koop gesloten is, wordt de pot door zijn nieuwen eigenaar in huis gebracht, met varkensbloed bestreken en gedurende zeven dagen en zeven nachten, onder voortdurend zingen en trommelen van Blians en Bassirs, en onder het gedans en geschreeuw der bloedverwanten bewaakt. Dat bij zulke gelegenheden dronkenschap en andere zedeloosheden aan de orde van den dag zijn, zal wel niet meer behoeven herhaald te worden. Later wordt die pot iedere maand, ter eere van Kadjanka, op den dag van volle maan, met varkensbloed ingesmeerd, nu echter zonder eenige feestelijkheden.

Na den koop vervaardigt de nieuwe eigenaar zeven poppen van hard hout, gewoonlijk van ijzerhout, van verschillende grootte, van 5 tot 1 voet groot. Deze poppen heeten „panggaweh" en worden voor de deur van het woonhuis opgesteld; zij blijven daar gedurende zeven maanden, om aan de voorbijgangers bekend te maken dat de bewoner een heiligen pot gekocht heeft. Dus een ijdelheids vertoon, anders niets.

Langen tijd heb ik gedurende mijn verblijf in de Dajaklanden tegen het bezit van die heilige potten geijverd. Ik had toch voorbeelden onder de oogen dat hunne eigenaars soms eene betrekkelijk geringe som, voor hunnen handel benoodigd, tegen ontzettende interesten leenden, terwijl er voor eene waarde soms wel van *f* 10,000, nutteloos, ja met heel veel gevaar van breken, in een hoek hunner woningen stond. Ik heb zelfs een voorbeeld gezien dat een man, vader van een groot huisgezin, door den nood gedrongen, liever zijne vrijheid en die van zijne vrouw en kinderen verkocht, en voor een luttele som van *f* 650 pandeling werd, dan eene Balanga te ver-

koopen welke hij bezat, en waarvoor hem zijn schuldeischer in mijne tegenwoordigheid *f* 3500.— aanbood. Bij zoo veel onverstand baatte, helaas! mijn ijveren niets; wanneer ik iemand trachtte te overreden dat hem het bezit van een heiligen pot toch geen geluk had aangebracht, dan kreeg ik gewoonlijk tot antwoord:

„Och! dat begrijpt een blanke zoo niet; dat geluk zal wel later komen."

V^de HOOFDSTUK.

De woningen der Dajaks. Hunne hoofden. Rechtspleging. Wijze van zweren.

In de beneden-landen hebben de Dajaks, sedert zij onder het Nederlandsche bestuur gekomen zijn, zich in kampongs vereenigd. Vóór dien tijd waren de huizen heinde en ver verspreid en woonde iedere familie op minstens een paar palen [1]) van hare meest nabij wonende buren.

Welk eenen invloed dit eenzaam en verspreid wonen op de zeden en gewoonten onzer Dajaks uitgeoefend heeft, te meer daar zij hunne woonhuizen bij voorkeur in de dichtste wildernissen aan den oever van kleine rivieren en spruiten opsloegen, laat zich begrijpen. Het is dan ook uitsluitend aan die omstandigheid te wijten, dat de Dajaks nog op zoo'n lage sport, wellicht op de laagste, van de Indische maatschappelijke ladder staan.

Thans verheffen zich langs de prachtige breede stroomen van de Zuid- en Ooster-Afdeeling van Borneo schier eindelooze kampongs, waarvan sommige 4 à 5 palen lang

---

[1]) Een paal is gelijk 1507 Ned. el.

zijn. Veel zijn dan ook èn zeden èn gewoonten verbeterd, waartoe natuurlijk de bemoeiingen der ambtenaren veel bijgedragen hebben, maar waaraan toch ook het gezelliger dicht bij elkander wonen niet vreemd gebleven is. En buiten twijfel zouden de verkregen uitkomsten nog meer bevredigend zijn, ware de Dajak te bewegen om dat gezellige leven meer aanhoudend te leiden; maar gedurende de bearbeiding zijner velden [1]), en ook gedurende den tijd dat de gewassen te velde staan, vertoeft hij in de nabijheid zijner akkers. Hij slaat daartoe een hutje op, „pasah" of ook wel „podok" genaamd, en verblijft bij zijne gewassen totdat de oogst binnengehaald is, als wanneer hij met de vruchten van zijnen arbeid wederom in zijne negorij verschijnt. Gedurende dien tijd zijn de kampongs geheel ontvolkt, daar de bewoners al hunne familieleden en al hunne bezittingen medenemen, en slechts een grijsaard of eene stokoude vrouw achtergelaten wordt om het ledige huis te bewaken.

In de bovenlanden staat nog ieder huis op zich zelf en is het den ambtenaren nog niet gelukt de bewoners, heinde en verre in de bosschen aan de oevers van beekjes en riviertjes verspreid, in kampongs te vereenigen, niettegenstaande de koppensnellers-tochten en de veeten tusschen de verschillende stammen juist hier eene vereeniging noodzakelijk schijnen te maken. De bevolking heeft hier echter beschutting gezocht achter eene palissadeering, soms 6 à 8 Ned. ellen hoog, waarmede overal de woningen als met een bolwerk omgeven zijn. Ook is een Dajaksch huisgezin op eene geheel andere leest geschoeid als wij Westerlingen ons een huisgezin voorstellen. Bij

---

[1]) Zie hieromtrent Hoofdstuk VII.

de Dajaks blijft, vooral in de bovenlanden, eene geheele bloedverwantschap steeds bij elkander, en ondergaat het zielental bij huwelijken van de mannelijke leden der familie, in stede van vermindering, eene vermeerdering. Het is ongeloofelijk welk aantal vaders, moeders, kinderen, kleinkinderen, ooms, tantes, broeders, zusters, neven en nichten enz. enz. in zulk een Dajaksch huisgezin rondkrioelen; en dat alles leeft en beweegt zich in één huis, onder één dak. Voegt men hierbij de bedienden en pandelingen van beiderlei kunne, dan zal het mijnen lezers geene groote verwondering baren, wanneer ik hun mededeel, dat ik in de benedenlanden huizen gezien heb die 180 zielen beschutten, en in de bovenlanden huisgezinnen die 250 à 300 leden tellen.

Welke onzedelijkheid voortvloeit uit dat onder één dak wonen van zulk een groot aantal wezens van beiderlei geslacht, wier samenkomst nog vergemakkelijkt wordt door de bouwwijze der huizen, laat ik aan de gevolgtrekkingen mijner lezers over; ik ben overtuigd dat de werkelijkheid de meest wilde verbeeldingskracht overtreft.

De oppervlakte welke gewoonlijk eene Dajaksche woning beslaat, heeft de gedaante van een rechthoekig parallelogram, waarvan de lange zijden soms 250 en de korte 20 à 30 Ned. ellen bedragen. Het huis wordt steeds op palen gebouwd, met den vloer in de benedenlanden 1.50 tot 3 Ned. ellen, en in de bovenlanden soms 6 Ned. ellen, boven den grond. Die palen waarop het huis rust, en die op een afstand van ± 2 el van elkander ingeheid worden, bestaan uit duurzaam hout, in de bergstreken gewoonlijk ijzerhout „tabalie-en", in de bergstreken ook ander hout, als „kajoe-boelan" „bangkirei" [1]) enz., en wor-

[1]) Zie over deze houtsoorten Hoofdstuk VII.

den zoo dik mogelijk gebezigd. De behoeftigen, die gebrek aan arbeidskrachten hebben, vervaardigen die palen slechts van wild hout, maar dan moeten zij, hoe dik ook, om de 2 à 3 jaren vernieuwd worden. Het is ongeloofelijk hoe snel de gemeene houtsoorten in Indië over het algemeen, maar voornamelijk in een vochtigen dampkring zooals die van Zuid-Borneo, tot bederf overgaan.

Om die palen in te heien heeft de Dajak eene eigenaardige manier, welke ik tot heden nog nergens elders in Indië gezien heb. Zij is deze. De Dajaks maken een gat van een paar voet diep in den grond en plaatsen daarin den paal, na het uiteinde goed aangepunt en soms in het vuur verkoold te hebben. Alsdan wordt met eenige bijlslagen, op ongeveer 3 of 4 ellen boven den grond, eene diepe inkerving in den paal gemaakt, en in die inkerving wordt eene stevige lus van ineengestrengelde rotan gehangen. In de lus wordt het éène uiteinde van een jongen boomstam, die ongeveer eene middellijn van 1 of 2 palmen en eene lengte van 20 tot 25 ellen heeft, bevestigd, terwijl het andere uiteinde op den grond rust. Als nu gaan alle aanwezige arbeiders 30 of 40 in getal op dien jongen boomstam staan, en springen op de maat van een hoe-hoe-hoe-geschreeuw van alle aanwezigen, hetwelk, eerst langzaam, allengs in uiterst versnelde maat overgaat, totdat, wanneer de rotan-lus den grond raakt, dat geschreeuw in een doordringend gegil eindigt. Zóó wordt de in te heien paal letterlijk in den grond gedanst, waarbij hij door eenige krachtige arbeiders in de gewilde richting gehouden en gewrongen wordt. Wil men den paal zeer diep hebben, hetgeen soms in zeer zachten grond noodzakelijk is, dan wordt eene tweede inkerving gemaakt, de lus met den boomstam er aan andermaal daarin gehangen, en de springpartij herhaald. Is de grond zeer

hard of de paal uitermate dik, dan wordt nog een tweede, zelfs nog een derde boomstam in de rondte even als de eerste bevestigd, waarop dan een groot aantal springers aan den dans deelnemen.

In aangeslibde gronden is eene dusdanige manier van werken verre te verkiezen boven het gebruik van het heiblok. Ik heb zóó vrij dikke palen in een half uur tijds 6 à 8 Ned. ellen zien drijven in een vasten bodem, waarvan de bovenlaag ter dikte van 2.5 el uit compacte klei en de daaronder liggende laag uit aangespoeld fijn rivierzand bestond.

Op die ingeheide palen wordt een stevig roosterwerk van kahoihout, „bahat" genaamd, bevestigd. Over dit roosterwerk worden, met over de helft gespleten rotan, nibong-latten [1]) stevig en schier tegen elkander aan gebonden, waarna de vloer of „lassei" van het huis klaar is. Soms, wanneer men het roosterwerk waarop die nibongvloer rust, ietwat zwak genomen heeft, of wanneer de bezitter een bijzonder stevigen vloer wil hebben, wordt over dien eersten vloer nog een tweede rij nibong-latten, echter nu dwars over de eerste, gebonden.

Op de buiten-palen van het voorschreven parallelogram worden de buiten-stijlen van het huis opgericht. Deze stijlen zijn ook gewoonlijk van kahoi of eenig ander deugdzaam hout vervaardigd. Zij worden zelden langer dan twee el genomen, bij eene dikte van 0.1 Ned. el vierkant, terwijl aan de hoekstijlen eene dikte van 0.2 Ned. el gegeven wordt.

Op de midden-rij palen, genomen op de korte zijde van het parallelogram, worden van afstand tot afstand

---

[1]) Zie over deze houtsoorten en gewassen Hoofdstuk VII.

stijlen opgericht die ongeveer 10 à 12 Ned. el langer zijn dan de overige stijlen, en waarop de bint-balk, „gagahan" genaamd, bij de Dajaks nimmer heel zwaar, komt te rusten. Om dezen bint-balk te schragen worden aan weêrszijden een 10 tal kepers, „bapahan" geheeten, aangebracht, waarop gewoonlijk twee gordingen, „handran" genoemd, ingelaten zijn. De geheele dakstoel is gewoonlijk van goed deugdzaam hout vervaardigd.

Op de gordingen worden de spanribben, „kassau" genaamd, aangebracht. Deze spanribben worden zoo talrijk mogelijk genomen, op zijn minst twee op iedere strekkende el; zij bestaan in de benedenlanden steeds uit galam-stammen ter dikte van een mans-polsgewricht. Op de spanribben wordt de dakbedekking aangebracht. In de benedenlanden bestaat deze steeds uit „atap" of „hatap". Deze atap wordt vervaardigd van de bladeren van den nipah-palm [1]), die aan de Zuidkust van Borneo ovevloedig voorkomt. In nog groenen staat worden die nipah-bladeren, bij de Dajaks „dawen-ipah" genoemd, en die op Borneo meer dan eene hand breed zijn, met het stameinde naar de éëne en het punteinde naar de andere zijde, zoodanig naast elkander gelegd, dat de helft van het éëne blad de helft van het vorige bedekt; vervolgens worden de aldus geplaatste bladeren om een nibong-lat, ± 1.5 Ned. el lang, zoodanig gebogen en met gespleten rotan bevestigd, dat de punteinden der bladeren nagenoeg een palm over de stameinden uitsteken. Een zoodanige atap heeft eene lengte van 1.5 bij eene breedte van 0.4 Ned. el en levert eene koele dakbedekking op, die, wanneer zij met zorg vervaardigd is, 8 à

[1]) Zie over deze houtsoorten en gewassen Hoofdstuk VII.

10 jaren duurt. De Dajaks hebben echter de gewoonte om hunne ataps dicht op elkander te leggen; hierdoor wordt de gelegenheid om spoedig na gevallen regen te drogen, weggenomen; de nipah-bladeren gaan dan weldra tot bederf over, en het is daaraan te wijten, dat die dakbedekking niet denzelfden duur heeft, als wanneer de ataps gebezigd worden op de wijze die bij de naburige Maleiers in zwang is.

In de bovenlanden worden de woningen gewoonlijk met „sirappen" [1]) van ijzerhout gedekt. Die dat niet kan bekostigen, haalt in de naburige bosschen de schors van boomen, welke in de zon uitgespreid, gedroogd en daarna op de afmetingen van sirappen gesneden wordt. Eene zoodanige dakbedekking van boomschors duurt hoogstens twee jaren, en brengt veel ongedierte, als torren, wormen enz., in huis; terwijl eene dakbedekking van ijzerhouten sirappen bijna onverslijtbaar is, althans in drie vier menschenlevens geene reparatie behoeft.

Is het dak geheel gedekt, dan wordt, ter voorkoming van inwatering, de naad over den nok, zoowel bij het gebruik van atap als van sirappen, overdekt met twee overdwars gelegde ataps, die ter weêrszijden door drie of vier kruiselings gespannen nibong-latten, „tatoekop" geheeten, bevestigd worden.

Is het huis zoover gereed, dan wordt de oppervlakte tusschen de stijlen met een stevig hekwerk van nibong-latten aangevuld, en daartegen de omwanding van kadjang-matten gebonden.

---

[1]) *Sirappen* zijn langwerpige vierkante plankjes, die in Indië onze dakleien vervangen. Zij hebben nagenoeg dezelfde afmetingen als deze. Op Java worden zij van djati-, op Borneo van ijzerhout vervaardigd.

In dat hekwerk worden de noodige openingen gelaten voor deuren en ramen. Van eerstgenoemden, die steeds schuifdeuren zijn, worden, hoe groot het huis ook moge wezen, nimmer meer dan drie, gewoonlijk maar twee, in de frontzijde van het gebouw aangebracht. Zij heeten „blawang” en worden van binnen met eene rotan-lus met dwarsstok gesloten. Vlak naast iedere deur is gewoonlijk een klein horizontaal venster aangebracht, hoog ongeveer 0.5, en breed 2 Ned. ellen; dit venster kan gesloten worden met een valluik van nibong-hekwerk, mèt kadjang-matten bekleed. Heeft het huis slechts twee deuren, dan bevindt zich gewoonlijk in het midden van de frontzijde des gebouws nog zulk een venster. Overigens is er noch in de zijvlakken, noch in de achterzijde van de woning ergens eenige opening; de lezer kan dus nagaan, hoe bedompt en kwalijkriekend het in zulk eene Dajaksche woning onder de keerkrings-zonnestralen wezen moet.

De kadjang-matten, waarvan hierboven sprake was, worden even als de atap van nipah-bladeren vervaardigd. Hiertoe worden echter de fraaiste, dat wil zeggen de breedste en langste, uitgezocht; zij worden, even als bij de atap, over de helft met gespleten rotan op elkander bevestigd. De breedte van de Dajaksche kadjang-matten is bijna gelijk aan de lengte van twee nipah-bladeren en komt nagenoeg op 1.5 Ned. el. De lengte dier matten is onbepaald en wordt geregeld naar het doel, waarvoor ze bestemd zijn. In den handel hebben zij gewoonlijk eene lengte van 3 à 4 Ned. ellen.

De trappen waarmede men in huis klimt, heeten „hedjang”, en zijn niets anders dan boomstammen, waarvan het ééne einde op den grond rust, en het andere, vóór de deuropening, op een vooruitstekenden balk van het

roosterwerk waarop de vloer gelegd is. Op dien boomstam, die gewoonlijk onder een hoek van 45° in de richting van de frontzijde van het gebouw aangebracht is, zijn van afstand tot afstand ruwe inkepingen gemaakt, van weinige duimen diepte, echter voldoende om den ongeschoeiden voet van den Dajak voor uitglijden te bewaren en hem in staat te stellen met apen-vlugheid zijne woning binnen te klauteren.

De binnenruimte der woning wordt gewoonlijk op navolgende wijze ingericht. Evenwijdig aan de lange zijde, in het midden des gebouws, is een wand van kadjangmatten aangebracht, die de ruimte in twee langwerpige rechthoekige vakken verdeelt. Deze wand wordt niet hooger opgetrokken dan de stijlen lang zijn, zoodat, vooral dewijl de Dajak geene zoldering in zijn huis bezigt, het geheele dakgeraamte zichtbaar blijft. Het voorste van die twee vakken, of dat hetwelk zich langs de geheele voorzijde van het gebouw uitstrekt, wordt tot algemeen verblijf, gezelschapszaal of, beter nog, tot binnengalerij gebruikt. Men vindt daar dan ook alleen rotanmatten op den grond gespreid, om zich op neêr te vlijen, of bij enkele zeer beschaafden een laag bankje of een paar rotanstoelen.

Het achterste vak is ook weêr evenwijdig aan de lange zijde in tweeën afgeschoten, waarvan het voorste deel tot loopgang dient, alsook om wapens, vischnetten, akkergereedschap enz. enz. op te bergen; terwijl het overblijvende vak, of het vierde gedeelte der oppervlakte van de geheele binnenruimte van het woonhuis, in zoo veel kleine vakjes afgeschoten wordt, als er gezinnen in het gebouw wonen.

Deze hokjes worden, met een rotanmat tot deur, van den algemeenen loopgang afgesloten; zulke rotandeuren heeten „atip". Onder „gezin" wordt hier verstaan twee

echte lieden met hunne kinderen, terwijl het niet zelden voorkomt, dat broeders en zusters, neven en nichten enz. in zulk een vertrekje te zamen hunne slaapsteden hebben. Komen er leden van het huisgezin te trouwen, en is er geene ruimte meer om het jonge paartje onder dak te brengen, dan wordt er een bijgebouw tegen de hoofdwoning aangemaakt. Wordt dat bijgebouw tegen de voor- of achterzijde van het hoofdgebouw aangebracht, dan heet het „tambirang" of „sambirah"; is het echter tegen een der vleugels geplaatst, dan heet het „soenking".

In de vorenbedoelde slaaphokjes bevinden zich, als eenig meubilair, slechts verscheidene matten en wat hoofdkussens, terwijl er in den regel eene vunzige bedompte lucht en de walgelijkste onreinheid heerscht en het er van wand- en ander ongedierte wemelt.

Ziedaar de beschrijving van het woonhuis van een gegoeden Dajak. Dat bij behoeftigen van dit type nog al afgeweken wordt, zal wel niet behoeven gezegd te worden. Wij treffen dan ook in de Dajaklanden, naast stevige en ruim ingerichte huizen, ook krotten aan waarin de armoede zich in de diepste ellende wentelt, even als men zulks bij de meest beschaafde Westersche volken aantreft.

Om de palen waarop het huis gebouwd is, is gewoonlijk een licht hekwerk aangebracht, en in die afgesloten ruimte wentelen zich kippen, eenden, ganzen, en varkens — deze laatsten vooral, want de Dajak is een liefhebber van varkensvleesch — in de afzichtelijkste modder; bij de meeste Dajaks toch is die ruimte, behalve een stal, ook de vergaarbak van alle onreinheden en vuilnis, en bevindt zich niet zelden in den vloer der woning een luik, waardoor de menschelijke bewoners bij nacht aan hunne natuurlijke behoeften voldoen. De lezer zal nu begrijpen wat het beteekende, wanneer ik hierboven van de

vunzige en verdorven lucht sprak die in de Dajaksche woningen heerscht, en waarin het voor ons Europeanen onmogelijk is eenigszins lang te vertoeven, zonder in het bezit te zijn van een paar longen en een reukorgaan expresselijk voor zulk een dampkring vervaardigd. Boven den vloer, binnen eene betrekkelijk kleine ruimte, bijna zonder ventilatie en bijna zonder lucht en licht, ademen en leven een groot aantal menschen, en beneden dien vloer, die slechts uit latwerk bestaat en ieder geurtje doorlaat, wroeten een groot aantal varkens, kippen, eenden en ganzen in een stinkende modder en brengen het hunne ruimschoots bij om de lucht te verpesten. De Dajak is dan ook aan vele ziekten, vooral der ademhalingswerktuigen en der huid, onderhevig; maar te verwonderen is het dat zoo zelden epidemiën op groote schaal onder hen uitbreken.

De woningen worden gewoonlijk op een 80 à 100 ellen afstands van den rivier-oever gebouwd. In de bovenlanden, waar de bodem droog en hard is, wordt eenvoudig een pad aangelegd of, beter, er vormt zich van zelf een pad van de woning naar den stroom; maar in de benedenlanden, waar de vloed [1]) het geheele land tweemalen daags onder water zet, legt de Dajak een aantal boomstammen eind aan eind, en verankert die stevig, om het wegdrijven te beletten; en het is over deze soms betrekkelijk dunne stammen, dat hij met onnavolgbare vlugheid heen gymnastiseert.

---

[1]) De Zuidkust van Borneo is van zulk een lage gesteldheid, dat men dagen lang de voornaamste rivieren, als de Doeson, Kapoeas en Kahajan, opstoomen en nog de werking van den vloed waarnemen kan. In Juli 1862 stoomde ik vier dagen lang met Z. M. Stoomschip Celebes de Kapoeas op; en toen nog zwaaide het schip 's nachts door den opkomenden vloed voor zijn anker en kwam met het achterschip in het bosch terecht.

Op de rivier, dicht aan den oever, ziet men steeds voor ieder woonhuis een vlot of „batang" drijven; het bestaat uit zes tot acht boomstammen van 25 à 30 Ned. el lengte, die door een aantal dwarsregels en rotan-kabels aan elkander verbonden zijn. Bij gegoeden is dit vlot met een stevigen vloer van nibong-latten overdekt. Op het uiteinde van dat vlot staat gewoonlijk een huisje, „djamban" genaamd, dat eene breedte heeft van 5, eene lengte van 8 en eene hoogte van 3 ellen. Dit huisje dient zoowel tot privaat als tot badkamer, waarom in den vloer de benoodigde openingen gelaten zijn, opdat men het water der rivier zou kunnen bereiken. Bij aanzienlijken is dit huisje stevig en sierlijk vervaardigd en is het gedekt met een sirappen dak; bij behoeftigen daarentegen bestaat dit badhuisje eenvoudig uit vier stokken tot stijlen, met eene kadjang-omwanding, terwijl aan Gods lieve zon van boven alle vrijheid gelaten is om de badenden te bespieden.

Het overige gedeelte van het vlot dient voornamelijk tot aanlegplaats voor vaartuigen, verder tot waschplaats en soms zelfs tot keuken.

De trap die van den vasten wal naar de batang voert, heet „paratar" en bestaat uit twee of drie dunne, naast elkander liggende boomstammen, welke van afstand tot afstand, ± 2 voeten van elkander, door dwarshouten verbonden zijn. Soms ook voldoet een enkele boomstam, met eenige inkervingen er in, aan deze behoefte.

Andere gebouwen die de Dajak opricht, zijn eenvoudige loodsen, „podok" genaamd, welke hij in de onmiddellijke nabijheid zijner woning, tot opschuring zijner producten, als rotan, damar enz., opslaat.

Onder die loodsen kan gerangschikt worden een klein gebouw, hetwelk in de bovenlanden allerwege buiten de versterkingen aangetroffen en „balei" geheeten wordt. Deze

balei is een stevig gebouwtje, met eene omwanding van slechts vier voet hoogte boven den grond. Zij wordt steeds in de onmiddellijke nabijheid van de batang of aanlegplaats der prauwen opgeslagen en dient om aan vreemdelingen, wier bedoelingen men mistrouwt, gastvrijheid te bewijzen en hen zoodoende buiten de versterking te houden. Ook dient de balei tot raadhuis, openbare verzamelplaats, gerechtszaal enz. enz. Andere openbare gebouwen kennen de Dajaks niet.

Uit het voorgaande blijkt dat de architectuur in de Dajaklanden nog vrij primitief is. Versierselen, als snijwerk aan de woningen, bezigt de Dajak niet, of men zou de beelden, „hampatong", welke in de bovenlanden allerwege rondom de woningen aangetroffen worden, daartoe moeten rekenen. Maar die hampatong worden niet tot sieraad, maar tot herinnering van de eene of andere merkwaardige gebeurtenis vervaardigd; wij zullen daarvan meer vernemen bij de behandeling van het Dajaksche Tiwah-feest.

IJzerwerk bezigt de Dajak in het geheel niet aan zijne woning; waar hij noodzakelijk spijkers moet gebruiken, bezigt hij pennen, „pasak" genaamd, van zeer hard hout, bij voorkeur van ijzerhout; hengsels en scharnieren worden door rotanlussen vervangen en de sluitingen van deuren en vensters door eenvoudige rotanstrikken met pen, terwijl de houtverbindingen, aanlasschen van zware balken enz., door middel van in elkander grijpende inkepingen met pen en gat gemaakt worden, welken arbeid de Dajak „pagoetie" noemt.

En welke zijn nu de werktuigen welke de Dajak bezigt om al die werkzaamheden te verrichten? Wanneer hij een kijkje neemt in onze timmermans-kisten, dan slaat hij de handen in elkander van verbazing en weet waarachtig

niet waartoe al die gereedschappen dienen; ofschoon hij in zeer korten tijd er bijzonder handig mede leert omgaan. Zijne gereedschappen bestaan eenvoudig uit een soort van hakmes, „pisau" genaamd, en een dissel, „blajong", ook wel „bliong" geheeten.

Het eerstgenoemde werktuig is een mes van ongeveer vijf palm lengte, de steel medegerekend, waarvan het lemmer vrij breed, de rugzijde eenigszins dik en de punt een weinig achterwaarts gebogen is. Met dit mes, hetwelk de Dajak, zonder scheede, tusschen den gordel draagt, verricht hij het grove werk, als boomen vellen, de stammen van hunne takken ontdoen, brandhout hakken enz.

Met de blajong verricht hij al den overigen arbeid. Dit werktuig is een beitel van goed staal, ter breedte van ongeveer een halve palm, maar waarvan het ijzer aanmerkelijk dikker is dan bij een gewonen beitel, om er eene behoorlijke zwaarte aan te geven. Het is echter veel korter en heeft slechts de lengte van ongeveer een palm. Met een stevige spits kan die beitel in een houten bus, met rotan omwoeld, gevat worden. Deze bus is ongeveer rechthoekig aan een handvatsel van taai en eenigszins veerkrachtig hout bevestigd. Dit handvatsel heeft eene lengte van ongeveer vier palmen en draagt met de bus vereenigd den naam van „pahera" (steel). De blajong kan in de pahera met de snede horizontaal of verticaal gevat worden, zoodat het werktuig als dissel of als bijl kan worden gebezigd. De Dajak is buitengewoon behendig in het behandelen van dit gereedschap en kan, met zijn blajong gewapend, een vrij goed timmerman genoemd worden.

Het ruw bekappen van boomstammen met de blajong wordt „mangowak" en het verder afwerken of het fijn

bekappen „manarah" genoemd. Ieder spaantje dat met de blajong afgeslagen wordt, heet „kampat". Hoe kleiner en dunner die kampat is, des te knapper wordt de werkman geacht.

Aan eenigen regeeringsvorm zijn de Dajaks der Zuid- en Oostkust van Borneo, althans een groot gedeelte hunner, nooit onderworpen geweest. Geen vorst kan er zich op beroemen, in eigenlijken zin den schepter over hen gezwaaid te hebben; en mogen de Sultans van Bandjermasin, Koetei of Pasir zich heeren van de Dajaks hebben genoemd, dan was dit louter woordenpraal, daar hun gebied zich inderdaad slechts over die stammen uitstrekte, die de kustlanden omzoomen of die in hunne onmiddellijke nabijheid gevestigd waren. Noch de Dajak Paré van de Mahakkam, noch de Ot-Danom van de Doeson, Kapoeas, Kahajan, Mandawei of Sampit [1]) eerbiedigden ooit een bevel van de genoemde gebieders, wanneer het niet geruggesteund was door een aantal gewapenden, en hunne zendelingen waren noch in het gebied van Njai Siti [2]), noch in dat van de Tomonggongs Soerapati en Toendan of in dat van Amai Parai, een oogenblik hun leven zeker.

---

[1]) Mahakkam wordt het bovengedeelte der Koetei-rivier genoemd. De Koetei-rivier loopt nagenoeg van het Westen naar het Oosten en stort zich in de straat Makassar.

De Doeson-, Kahajan-, Mandawei- en Sampit-rivieren stroomen van het Noorden naar het Zuiden en storten zich in de Java-zee. De Kapoeas stroomt ook van het Noorden naar het Zuiden en stort zich uit in den westelijken arm van de Doeson, die kleine Dajak- of Poeloe-Petak rivier geheeten wordt.

[2]) Njai Siti is het hoofd van de Dajak Paré. Het is eene vrouw van eene forsche gestalte. Zij is getrouwd met zeven mannen.

En laten wij ons geene begochelingen scheppen; sedert de Dajaklanden door het Nederlandsch Gouvernement geannexeerd zijn, zelfs sedert den val van het machtige Bandjermasinsche rijk, is in dien toestand weinig verandering gekomen. In de streken die rechtstreeks onder ons gebied staan, dat wil zeggen, daar waar wij sterkten opgericht hebben, daar waar de gewapende macht dadelijk kan optreden om aan de uitvoering der bevelen klem bij te zetten, daar schijnt de bevolking gedwee, ten minste men ondervindt geen openbaar verzet; maar in de binnenlanden van Borneo, waar de arm van het leger niet reikt, daar bestaat ons gezag slechts in naam. Komt er in die landen een ambtenaar, dan worden hem de fraaiste beloften gedaan om de bevelen der Regeering uit te voeren; maar nauwelijks is hij met het stoomschip dat hem aanbracht, vertrokken, of alle beloften zijn vergeten, niemand bekreunt zich meer om de uitgevaardigde bevelen en ieder gaat zijn eigen weg. Toen in 1857 de Civiele Gezaghebber der Groote en Kleine Dajak aan Tomonggong Toendan te Batoe Soelil [1]) een bezoek bracht, vroeg deze barsch: „Tjeh! narai gawim kantoh bawoi bapoeti?" (He! wat komt dat witte varken hier doen?) en hij zou dien ambtenaar zeer zeker vermoord hebben, wanneer niet eenige gewapende Dajaks der benedenlanden tusschen beiden waren getreden en de ambtenaar zich niet den volgenden morgen vroegtijdig door de vlucht gered had. Dat het er niet beter op geworden is na den bitteren krijg

---

[1]) Batoe Soelil is eene sterkte boven op eene rots aan den oever der boven-Kahajan gebouwd. Aan de rivierzijde verheft die rots zich loodrecht. Aan de landzijde kost het veel inspanning ze te beklimmen en wordt het zelfs onmogelijk wanneer de Dajaks de ladders wegnemen.

van 1859 tot 1864, zal voor iedereen duidelijk zijn.

Neen, onze macht in de binnenlanden van Borneo, met hoevele prachtige kleuren wij ook dat eiland op de kaarten beschilderen, bestaat slechts in naam en reikt niet verder dan de dracht der kanonnen, op onze versterkingen geplant. Wij kunnen slechts dat gedeelte van Borneo onze bezitting noemen, waar ons gezag door de bajonetten geschraagd wordt.

Maar erkennen de Dajaks in de binnenlanden geenerlei bestuur, ook om hunne eigene hoofden bekommeren zij zich niet veel. Eigenlijk hebben de Dajaks geene hoofden, en is datgene wat er naar zweemt, eene van onze instellingen. De Dajaks hebben alleen oudsten, wier tusschenkomst zij bij geschillen inroepen, maar die daarbuiten het niet wagen moeten bevelen te geven, daar deze in het gunstigste geval toch niet opgevolgd zouden worden.

In de bovenlanden zijn eigenlijk zooveel hoofden of oudsten, als er huisgezinnen bestaan die naast elkander wonen zonder op elkander invloed uit te oefenen; ofschoon ten deze toch soms het grooter aantal strijders dat een huisgezin telt, de rijkdom van het hoofd enz., wel eens eene soort van overwicht gegeven.

In oogenblikken van gevaar, van vijandelijken inval, bij krijgs- of sneltochten, verzamelen zich de mannelijke leden der huisgezinnen van eenen stam, of nog beter van hen die gezamenlijk aan een riviertje wonen, en kiezen dan uit hun midden den moedigste, die hen gedurende den tocht of gedurende de verdediging zal aanvoeren. Aan dezen aanvoerder, die niet zelden een nog zeer jeugdig man is, zijn allen onvoorwaardelijk gehoorzaamheid schuldig; maar zijn gezag eindigt met het gevaar dat aanleiding tot zijne verheffing gaf. Intusschen is

het op die wijze, dat wil zeggen, door herhaalde malen bij belangrijke expeditiën aan het hoofd van hunnen stam gestaan te hebben, dat de Tomonggongs Soerapati en Toendan een overwegenden invloed verworven hebben; en het is aan dien invloed toe te schrijven, dat zij, bij de annexatie der Dajaklanden aan onze bezittingen, tot districts-hoofden, de eerste van de boven-Doesön- en de andere van de Kahajan-landen benoemd werden. Men weet, helaas! welke rol die beide Dajaksche Tomonggongs in den laatsten Bandjermasinschen oorlog gespeeld hebben, en welk heilloos gebruik zij van hunnen invloed hebben gemaakt.

De Dajaksche benaming, of beter titulatuur, voor een oudste van eenig aanzien is „amai", hetgeen in het Ot-Danomsche dialect „vader" beteekent. Sedert de Nederlanders het bestuur hebben overgenomen, worden aan de hoofden weidsche titels, als Tomonggong, Demang, Radhen, Kiahi, Pembekel, enz. enz., meestal gevolgd door den eenen of anderen indrukwekkenden bijnaam, als „matjang goenong" (bergtijger), verleend. Maar hoe fraai die titels ook klinken en hoe kwistig ook 's Gouvernements ambtenaren met de toekenning daarvan zijn, is echter hunne bezoldiging verre van mild te noemen. Alleen de districts-hoofden der benedenlanden ontvangen eene bezoldiging van *f* 30.—,. zegge dertig gulden 's maands, terwijl die der bovenlanden bij hunne aanstelling eene katoenen Nederlandsche vlag, met 's Rijks zegel versierd, een paar ellen (Amsterdamsche maat) rood laken met een stuk galon, om zich een badjoe met gegallonneerden kraag te maken, en een pikol zout ter waarde van *f* 6.66 ten geschenke ontvangen. Dit geschenk van het Nederlandsche Gouvernement wordt „pasalin" genaamd.

Men heeft aan de Dajaks hoofden gegeven; men is begonnen met die hoofden eene zekere macht, ontleend aan het prestige van het Nederlandsche Gouvernement, toe te vertrouwen; en men betaalt die hoofden òf als een koelie, òf, nog zuiniger, in het geheel niet. Het noodzakelijk gevolg dier wanbetaling, met macht vereenigd, is knevelarij. Men heeft het arme volk ter prooi overgegeven aan hebzucht en willekeur, en de dankbaarheid voor een dergelijk geschenk kan natuurlijk niet groot zijn. Daarbij komt nog dat iedere afgeperste duit in naam van het Nederlandsche bestuur geheven wordt; want de hoofden zullen zich wel wachten, te vertellen, dat de meeste der geïnde gelden in hunne zakken vloeien. Dan toch zou de Dajak zich zelven spoedig recht verschaffen, en de knevelaar zou geen oogenblik zeker van zijn leven zijn.

In de benedenlanden, daar waar de bevolking zich in geregelde kampongs vereenigd heeft, zijn op den voet zoo als zulks op Java plaats heeft, kampong-hoofden aangesteld, die onder de leiding van het districts-hoofd hunne dorpen besturen. Daar ook die dorps-hoofden onbezoldigd zijn, zoo laat dat bestuur, waaraan ijver en klem ontbreekt, nog al te wenschen over.

Van alle volkeren der aarde, de Normandiërs zelfs niet uitgezonderd, zijn de Dajaks het meest twistziek en het meest geneigd om processen aan te gaan. Er zijn er dan ook zeer weinigen, zoowel in de boven- als in de bonedenlanden, die niet een stuk of twee, drie „basara" (processen) hangende hebben. Wanneer eenmaal Borneo in den grooten maalstroom der beschaving zal medegesleept worden, dan zal het daar, bij dien algemeenen

karaktertrek van de bevolking, *le pays de Cocagne* voor de advokaten zijn. Maar het komiekste van de zaak is, dat er aan een proces bijna nooit een einde komt. Door bewijzen overstelpt zal soms de verliezende partij zich stilhouden, ja! ook, daartoe genoodzaakt, aan het geslagen vonnis gevolg geven; maar nauwelijks ziet hij de kans klaar, door het afsterven, hetzij van het hoofd dat hem veroordeelde, hetzij van een paar belangrijke getuigen, of hij rakelt de zaak weêr op, en geïllustreerd, maar daarom niet vereenvoudigd of helderder voorgesteld, komt de basara op nieuw op het tapijt. Het zonderlingste is, dat de tegenpartij, niet ongeneigd zijnde om zich andermaal in een proces gewikkeld te zien, in den regel geen woord rept van de vroegere uitpraak, in de hoop van een voordeeliger vonnis, dan haar vroeger ten deel viel, te verwerven. Bemerkt deze echter, na geruimen tijd aan dat tweede geding den vrijen teugel te hebben gelaten, dat de zaak eene ongunstige wending zou kunnen nemen, dan komt hij met de vroeger verkregen uitspraak voor den dag, om het opkomende onweder te bezweren. Niet zelden ook verhuizen twee procedeerenden, beide ontevreden met den afloop hunner zaak, uit hunne afdeeling, zetten zich tijdelijk met der woon in de eene of andere negorij neder en beginnen de procedure van voren af aan. Wat maakt het dat volkje met dergelijke quaestiën den nieuw aangekomen ambtenaar moeilijk! Later echter, door de ervaring voorgelicht, verleent deze geen rechtsingang zonder te onderzoeken of de zaak reeds door zijn voorganger of eenig ander Nederlandsch ambtenaar behandeld is geworden. Het is trouwens in den regel voldoende beide partijen met eene geldboete te bedreigen, of bekend te maken dat, indien er een vroeger vonnis bestaat, dit door het nieuwe geding wordt te niet ge-

daan, hetgeen dan veelal de winnende partij afschrikt.

Gevallen hebben zich voorgedaan, dat kleinkinderen met basara van hunne sedert lang overledene grootouders voor den dag kwamen, en, wat niet het minst bevreemdende is, eens werd bij een dergelijke basara door beide partijen eene schriftelijke uitspraak van lang overledene oudsten te hunnen voordeele overgelegd. Hoe zich dat toegedragen heeft, is nooit ontdekt kunnen worden; en toch werden beide documenten door de hoofden der negorij voor echt erkend.

Ook is het meermalen gebeurd, dat, wanneer eene der partijen, door den oudste veroordeeld, zich beriep op het districts-hoofd, en door dezen ook in het ongelijk gesteld was, hij zijne zaak voor den Nederlandschen ambtenaar bracht, en, ook daar niet naar zijn zin terecht komende, de beslissing van het residents-gerecht (landraad) inriep, om eindelijk van die laatste uitspraak, wanneer die wat kras uitgevallen was, bij zijne hoofden te appelleeren en te verzoeken van al die vonnissen dat te mogen ondergaan, wat hem het minst bezwarend voorkwam, hetgeen dan aan die kinderlijke eenvoudigheid natuurlijk niet ingewilligd kon worden.

Niet zelden tracht, bij appel voor den Nederlandschen ambtenaar, de door zijne hoofden in het ongelijk gestelde partij die hoofden of oudsten van ter zijde of openlijk verdacht te maken van zich door de tegenpartij te hebben laten omkoopen. Dat zulks, helaas! maar al te dikwijls gebeurt, is, met het oog op den lagen trap van zedelijkheid waarop de Dajaks staan, als ook op den onbezoldigden, ja behoeftigen toestand der hoofden, lichtelijk te beseffen, en menigmaal heb ik uitspraken van hoofden moeten wijzigen, die, al was dit niet te bewijzen, echter het kenmerk van kwade trouw droegen, ofschoon ik, ook uit medelijden met den behoeftigen toestand van

het betrokken hoofd, daarvoor doorgaans de oogen sloot en hem met eene strafpredikatie wegzond.

Maar zijn de rechters voor omkooping vatbaar, met de getuigen is het nog veel erger gesteld. En ofschoon de doodstraf voor den valschen eed bepaald is — de meineedige wordt volgens de adat in een bamboe-korf met eene vracht steenen gebonden en in het diepste der rivier geworpen — is dit kwaad zoo algemeen, dat die straf nooit toegepast wordt, omdat .... ja, omdat men te veel schuldigen in de rivier zou moeten werpen. Voorbeelden, en niet weinige ook, hebben zich voorgedaan, waarin bij onderzoek bleek, dat beide partijen zich van een aantal valsche getuigen voorzien hadden, van schurken die voor een paar gulden de grootste leugens uitkraamden en niet zelden in den loop van het geding op de onbeschaamdste wijze van de ééne partij naar de andere overgingen, alsdan hardnekkig hunne vroegere verklaringen loochenden, of wel met het onnoozelste gezicht van de wereld beweerden, dat men hen niet goed begrepen had, of dat zij, zeer domme menschen zijnde, zich waarschijnlijk niet goed hadden uitgedrukt.

Dat vroeger tegen den meineed geijverd is, blijkt uit de doodstraf, die er op gesteld is; maar die straf heeft het kwaad niet kunnen tegengaan, en de Dajak ziet dan ook in een valschen eed die misdaad niet, die wij Westerlingen er in zien; ja, er zijn, helaas! zeer weinige Dajaks die niet wel eens een valschen eed gedaan hebben, of gereed zijn dien te doen, wanneer zulks met hunne belangen strookt. De ambtenaar in die streken met de civiele zaken belast, kan dan ook niet voorzichtig genoeg zijn met het aannemen van getuigen; want op de duurste eeden is in het geheel niet te vertrouwen. Nog sterker, jegens hem die het grootste getal getuigen aanvoerde, had ik

onwillekeurig een zeker gevoel van afkeer, en bij onderzoek bleek gewoonlijk dat deze niet de minst bemiddelde was.

Daarbij komt dat geen Dajak als getuige wil optreden, ook dan wanneer hij de waarheid kent, indien hij niet door de partij, ten wiens voordeele hij getuigen zal, betaald wordt. Eene dergelijke getuigenis geldt van *f* 2.— tot *f* 12.—, naarmate van de belangrijkheid van het geding. Wordt een Dajak als getuige door den Nederlandschen ambtenaar opgeroepen, en heeft hij geen „harearsaksi" (getuigen-geld) ontvangen, dan zal hij stokstijf beweren en volhouden niets van de zaak te weten, ja, zulks met eeden bevestigen. Er zijn zelfs schelmen die er een bedrijf van maken als getuige op te treden en daartoe altijd bereid zijn, of zij van de zaak weten of niet. Voor zulke nietswaardigen heeft de Dajak zelfs een eigen woord in zijne taal; zij worden „panjaksi" geheeten.

Deze panjaksi zijn booswichten van de ergste soort, daarbij uiterst omzichtig en niet licht te vangen.

Omkoopbaarheid van de hoofden of rechters, en getuigen waar niet op te bouwen is, ziedaar den toestand der rechtspraak in de Dajaklanden! Ik laat het aan de overpeinzingen van den lezer over, in welk een prettigen werkkring de Nederlandsche ambtenaar, bij zulk een gedingzuchtig volk, geplaatst is.

Wanneer een geschil tusschen twee personen van eene zelfde kampong in de beneden-streken of van een zelfde huisgezin in de bovenlanden is ontstaan, dan onderzoekt en beslist het kamponghoofd of de oudste. Zijn de partijen van verschillende kampongs of huisgezinnen, dan houden de beide hoofden eene samenkomst, doen uitspraak na onderzoek, en geven van die uitspraak aan de partij die in het

gelijk gesteld wordt, een schriftelijk bewijs, voorzien van hun zegel [1]). Is een der partijen niet tevreden met de uitspraak der kampong-hoofden, dan brengt hij de zaak voor het districtshoofd. Deze vereenigt zes kampong-hoofden of oudsten, waaronder de twee die de zaak bereids onderzocht en daarin uitspaaak gedaan hebben. Voor dezen raad van zeven begint de beschuldiger zijne aanklacht. Hij is daarbij voorzien van zeven [2]) poppetjes van rotan vervaardigd, „hampatong oeai" geheeten. Bij ieder kapitaal punt der beschuldiging of wel ieder overtuigend bewijs hetwelk hij aanvoert, steekt hij een popje, dat daartoe van een spitse punt is voorzien, vóór zich in den grond. Na de beschuldiging en verdediging aangehoord te hebben, telt een der rechters het aantal popjes van weêrszijden, waarna het getuigenverhoor een aanvang neemt. Nadat iedere getuige gesproken heeft, steekt die partij ten wiens voordeele hij getuigenis afgelegd heeft, een popje in den grond; en soms ook worden, wanneer eene bijzonder belangrijke getuigenis één of meer punten der beschuldiging of verdediging vernietigt, één of meer hampatong oeai van de betrokken partij weggenomen. Bij het eindigen van de getuigenverhooren worden de poppetjes van beide partijen andermaal geteld en het vonnis gewezen

---

[1]) Ieder hoofd voert een zegel ter grootte van een halven gulden, in hout of steen gesneden. Het bevat gewoonlijk zijn naam, die er in Arabisch karakter op voorkomt, en dien hij met roode of blauwe verw afdrukt. Enkelen hebben er, in stede van Maleische letters, eenig dier op gesneden. Het gebruik van die zegels is niet nationaal, maar is afkomstig van de vorsten van Bandjermasin, die, bij de benoeming van hoofden, hun ook het recht verleenden, om een zegel te mogen voeren. Thans heeft ieder kampong-hoofd een zegel of „tjap."

[2]) Het kunnen ook veertien of meer poppetjes zijn, mits een getal door zeven deelbaar.

ten voordeele van hem die de meeste hampatong oeai, of de meeste bewijzen figuurlijk door deze voorgesteld of vertegenwoordigd, voor zich heeft.

Bij een geding vóór het districts-hoofd mag de beklaagde zich een verdediger toevoegen. Deze mag echter in geen geval een lid zijn van den raad van zeven, voor wien de zaak gebracht wordt. In den regel kiest daartoe de beschuldigde een welbespraakt en slim lid zijner eigen familie; hij kan echter ook iemand buiten zijne bloedverwantschap nemen. Deze verdediger of advokaat, „kamanangan" genoemd — van het werkwoord „kamang", betasten, als zijnde hij door betasting volkomen op de hoogte der zaak — voert alsdan het woord voor den beklaagde, als ook het beheer over de hampatong oeai, waarbij, indien hij bedreven is, niet weinig goochelarij aan den dag gelegd wordt.

Een kamanangan erlangt nimmer eenige betaling, wanneer hij het pleit verliest; wordt echter het pleit door zijnen cliënt gewonnen, dan heeft hij aanspraak op ⅐ van het geldswaardig bedrag van het voorwerp waarover het geding aanhangig was. Deze waarde wordt steeds door het districts-hoofd met zijne raadslieden bepaald.

Bij geschillen omtrent eigendoms-quaestiën, als rijstvelden, prauwen, pandelingen enz. enz., of bij geschillen over erfenissen, wordt het betwiste eenvoudig den rechthebbende toegewezen zonder meer.

Geldt echter het geschil een diefstal, dan wordt de overtuigde dief tot de teruggave van het gestolene of het geldswaardig bedrag daarvan veroordeeld en daarenboven ook nog tot eene boete „harear-bebas" (losgeld) geheeten, die, naarmate van de belangrijkheid des diefstals, van ƒ 12 tot ƒ 200 bedraagt, en onder de in zitting vergaderde hoofden verdeeld wordt.

Moord en overspel met eene gehuwde vrouw worden met den dood gestraft; in den regel echter wordt dit vonnis veranderd in eene geldboete, door den schuldige te betalen aan de naaste familieleden van den verslagene of aan den beleedigden echtgenoot. Het schenden eener maagd door een gehuwd man wordt ook met eene geldboete aan het meisje betaald.

Zoowel bij gedingen voor dorps-hoofden als voor het districts-hoofd moeten beide partijen aan die hoofden „harear-basara" (proceskosten) betalen, hetwelk voor ieder hunner van 2—12 gulden bedraagt, naar gelang der belangrijkheid van het geschil.

De eed welken de getuigen, tot bekrachtiging hunner verklaring, afleggen, heet „manjapa", en bestaat in het doorkappen van een rotan met een mandauw waarmede menschenbloed is vergoten, onder het uitspreken van de zwaarste vervloekingen en verwenschingen tegen zich zelven, wanneer de waarheid niet verklaard is. De beëedigde steekt gewoonlijk een stuk van die doorgekapte rotan bij zich, en beweert dat hem dat geluk zal aanbrengen wanneer hij de waarheid gesproken heeft, of ongeluk wanneer hij gelogen heeft. Bij gewichtige gedingen kapt iedere getuige, mede met eene met bloed bevlekte mandauw, eene zwarte kip den kop af, besmeert zich de borst en bovenarmen met het bloed, en spreekt ook daarbij de schrikverwekkendste verwenschingen uit.

Wanneer er in eenige basara geene getuigen aanwezig zijn, of wanneer de hampatong oeai tegen elkander opwegen, dan neemt men zijne toevlucht tot Godsgerichten. Bij processen van weinig beteekenis worden twee „pikis" [1])

---

[1]) *Pikis* zijn kleine chineesche muntstukken van messing; zij zijn in het midden van een klein vierkant gat voorzien.

genomen, waarvan de ééne blank geschuurd en de andere in het vuur zwart gemaakt is, en geworpen in een kom met water hetwelk met hout-asch troebel is gemaakt. Beide partijen dompelen te gelijker tijd de hand in het troebele water en grijpen naar de geldstukken. Hij die den blank geschuurden duit te voorschijn brengt, wordt door den rechter in het gelijk gesteld. Dit Godsgericht heet „salam pikis".

Ook worden bij weinig beteekenende gedingen twee lange bamboe-staken in den rivier-bodem gestoken. Langs die staken laten beide partijen zich te gelijker tijd, tot onder de oppervlakte des waters, naar beneden glijden. Hij die het eerst weêr boven komt om adem te scheppen, verliest het proces. Dit gericht heet „tesser". Het is wel gebeurd dat bij dit tesser één der duikenden door een kaaiman gegrepen werd. Wel verre van den ongelukkige te hulp te komen, beschouwden de toeschouwers dat als eene straf door Djata [1]) aan den meineedige voltrokken, en won daardoor de tegenpartij het proces.

Bij gewichtige processen wordt het „hagalangang" gebezigd. Dit godsgericht gaat op volgende wijze toe. Beide partijen worden op een afstand van 20 à 30 passen van elkaâr geplaatst, ieder in een soort van kooi, van nibonglatten vervaardigd, zonder bovendeksel, en waarvan de bovenrand hun bijna tot aan de borst reikt. Ieder hunner is gewapend met een scherp aangepunte bamboe, ter lengte van ongeveer een Nederlandsche el, terwijl hoofd, armen en borst der twistenden onbedekt zijn. Op een gegeven teeken werpen zij naar elkander met de scherpe bamboe, die wel een werpspies mag genoemd worden;

---

[1]) Djata. Zie hierover Hoofdstuk I. Ook de krokokillen worden Djata genoemd.

en dit wordt zoolang herhaald tot dat ééne der partijen zwaar gekwetst is, welke laatste alsdan in het ongelijk gesteld wordt. Voorbeelden hebben zich voorgedaan, dat bij het hagalangang beide twistenden doodelijk gewond neêrzegen.

Wanneer het geding een gevallen meisje geldt, die den een of anderen ongehuwde of weduwnaar beschuldigt haar verleid te hebben en de vader te zijn van de vrucht welke zij in den schoot draagt, dan behoeft zij niet de beschuldiging met eede te bevestigen, maar, de beschuldigde moet dan, bij ontkenning, den wijsvinger der rechterhand in een kom met kokend water, ook wel in heete vloeibare hars steken, waarna die vinger zorgvuldig in een lapje gewikkeld en eerst den volgenden morgen ontbloot wordt.

Is die vinger ontveld, gezwollen, of ook maar eenvoudig rood ontstoken, dan wordt het schuldig uitgesproken, en moet de beschuldigde de jonge dame trouwen. Is daarentegen de vinger ongeschonden, dan wordt de beschuldigde vrijgesproken en mag de klaagster tot driemalen toe een ander noemen, die zij vermoedt, dat de vader van hare vrucht is; ook met dezen wordt bovenvermelde proef herhaald. Dit Godsgericht heet „oengkal" en geeft tot grove misbruiken aanleiding. In den regel noemt de gevallen maagd een welgesteld jongeling op. Kan zij het nu met de rechters vinden, hetzij met geld, hetzij met hare gunsten, dan loopt deze eerste reeds in de fuik. Maar in den regel stelt deze geld tegen over geld, en dan wordt er wel gezorgd, dat hij niet behoeft te huwen. Ook de tweede ontspringt nog soms dat lot; maar de derde die aangewezen wordt, is in den regel voorzichtigheidshalve een arme drommel, dien men op eene jammerlijke wijze zich den vinger laat branden, en die dan daarenboven nog de schoone moet trouwen.

Indien, bij eene belangrijke zaak die niet tot klaarheid te brengen is, de klager [1]) weigert zich aan een Godsgericht te onderwerpen, dan wordt de beschuldigde wat men bij ons zou noemen, geabsolveerd van de instantie. Dit geschiedt op de navolgende wijze. Beide partijen houden een rotan van zeven „kilan" (span) lengte bij de uiteinden vast; daarop spreekt het districts-hoofd eene vervaarlijke verwensching uit tegen hem die ongelijk heeft in het geschil. Hij roept daarbij Mahatara, alle Sanggiangs, alle Djata's, alle geesten en spoken aan; hij neemt zon, maan en sterren, hemel en aarde, bergen en stroomen, alle levende en niet levende wezens tot getuigen, en bezweert hen wraak te nemen op hem die niet in zijn recht is, en de andere partij te zegenen en haar geluk en voorspoed aan te brengen. Bij de laatste woorden van die aanroeping houwt hij met een mandauwslag de rotan door, waarmede het geschil geëindigd of beter verdaagd is, totdat er betere bewijzen van schuld of onschuld zullen ontdekt zijn. Deze uitspraak heet „mandjapa" en geschiedt ook bij zeer gewichtige processen onder het afkappen van den kop eener zwarte kip. Beide partijen houden dan, in stede van de rotan, de kip bij kop en staart, en besmeren zich daarna borst en bovenarmen met bloed, waarna het lijk op een houtvuur verbrand wordt.

Bij minder ernstige zaken moeten de partijen die niet overeen te brengen zijn, niet mandjapa, maar „palawi", hetgeen op de navolgende wijze wordt ten uit-

---

[1]) Een beschuldigde mag nimmer weigeren zich aan een Godsgericht te onderwerpen. De klager kan zulks wel, maar dan wordt altijd de zaak verdaagd.

voer gebracht. Beide partijen nemen ieder een steen en een stukje zeer licht hout, bij voorkeur van den wortel des handjolotong-booms [1]) en werpen die in de rivier onder het uitspreken der navolgende woorden: „Amon akoe „boedjor lampang akoe kilau palawi, leteng ikau kilau „batoe", d. i. „Wanneer ik recht heb, dan moge ik drijven „gelijk deze palawi (naam van het stukje licht hout bij deze „gelegenheid), en (tegen de tegenpartij) gij zult verzin- „ken gelijk deze steen"; waarmede de zaak verdaagd is. Alleen bij den eed palawi wordt een vast formulier opgezegd. Bij de andere eeden dreunt de getuige of het hoofd die vervloekingen en verwenschingen op, die hem het meest schrikbarend voorkomen.

Bij processen wegens diefstal wordt, wanneer de beschuldigde, niettegenstaande de overtuigendste bewijzen, hardnekkig ontkent gestolen te hebben, lichamelijke pijniging aangewend. Deze pijniging heet „kaminting" [2])

---

[1]) *Handjolotong*-boom. Van den stam van dezen boom wordt de voorloopige doodkist bij sterfgevallen gemaakt (zie hierover Hoofdstuk VIII). Het is daarom dat bij het palawi deze houtsoort gebezigd wordt, ten einde zoo mogelijk nog meer kracht aan den eed bij te zetten.

[2]) *Kaminting* heet ook een groote berg, welke volgens de Dajaks in het midden des eilands gelegen is. Op dien berg staat een groote djorok-boom, terwijl aan zijn voet de beide Kapoeassen ontspringen, waarvan de eene zich westwaarts wendt, en de tweede, ook Kapoeas-Moerong geheeten, zuidwaarts stroomt. Wanneer nu de vruchten van dien boom afvallen, rollen zij in de beide rivieren, en worden, altijd volgens de Dajaks, naar de Chineesche- en naar de Java-zee gevoerd. Wij verstaan door Kaminting-gebergte dien bergketen die Borneo van het Noord-Oosten naar het Zuid-Westen doorsnijdt. Eens met een hoofd sprekende over dien berg en diens naam Kaminting, vroeg ik hem of er ook eenige overeenkomst bestond tusschen dien naam en dien van zaadkorrel. „Wel zeker mijnheer", antwoordde hij mij „men kan dien

en wordt op de navolgende wijze bewerkstelligd. Op den nagel van den grooten teen des rechtervoets van den beschuldigde wordt een zaadkorrel, eene erwt of eene peperkorrel gelegd, en met een steen of een stuk hout plat geslagen, en dit wordt zoo dikwijls herhaald tot dat de bekentenis volgt. Bij deze pijniging spat soms het bloed uit het gekneusde lid.

Ik heb nu zoowat alles wat mij bij de rechtspleging der Dajaks merkwaardig voorkomt, opgeteekend, en ik zou dus dit hoofdstuk gevoegelijk kunnen besluiten, indien ik het niet eigenaardig achtte, hier ter plaatse mijnen lezers nog eenen bijzonderen eed der Dajaks te beschrijven waarbij bloedveeten afgezworen, vriendschap gesloten of wel eenig verbond aangegaan wordt. Bij het eerste geval, bij bloedwraak namelijk, wordt deze eed „indoe sapan pahamban", of verzoenings-eed, en in de andere gevallen „hatoendi daha", of verbond met bloed bezegeld, geheeten.

De indoe-sapan pahamban wordt op de volgende wijze voltrokken. De partijen welke eene bloedveete hebben en tot eene verzoening wenschen te geraken, geven gezamenlijk een groot feest, waarop al hunne bloedverwanten en vrienden, soms ten getale van verscheidene honderden, worden genoodigd. Onder aanroeping der Sanggiangs door de Balians en Bassirs, wordt de oorzaak der bestaande bloedveete door de aanwezigen onderzocht, en wordt tot het betalen van het „harear boenoh" of bloedgeld die partij verwezen, welke door het plegen van den eersten moord aanleiding tot weêrwraak gegeven heeft. Het is soms zeer moeilijk te bepalen welke partij den eersten manslag pleegde, dewijl die bloedveeten soms van de

---

berg beschouwen als een zaadkorrel welke op den voet van Borneo ligt."

overgrootouders af of nog langer bestaan. Het harear boenoh mag nooit in geld betaald worden; maar de beboete moet de andere partij één of meer Balanga's of andere heilige potten, ter waarde soms van vele duizenden guldens, geven. De waarde en de hoeveelheid der te geven heilige potten worden door de vergaderde menigte bepaald. Als maatstaf wordt hierbij het aantal offers gedurende de bloedveete gevallen, in aanmerking genomen. Zoodra het harear boenoh betaald is, geven beide partijen elkander een pandeling over, die geslacht wordt om in de geestenwereld de gevallen slachtoffers dienstbaar te zijn. Hoe dat slachten toegaat, zullen wij in het volgende hoofdstuk zien. Nadat die ongelukkigen vermoord en hunne lijken verbrand zijn, naderen de beide partijen en brengen elkander, met een mandauw die gedurende de veete zijn bloedig werk verricht heeft, eene lichte wonde aan den schouder toe. Het hieruit vloeiende bloed wordt met toeak in een beker vermengd en door beide partijen gedronken. Dit is de bezegeling van de verzoening en nu zijn de vroegere vijanden tot broeders geworden. Thans wordt duchtig feest gevierd, terwijl de Balians lofzangen op de feestvierenden improviseeren; en het gezelschap gaat niet uit elkander, voor dat dronkenschap en slaperigheid ieder naar zijne slaapstede drijven.

Bij het hatoendi daha worden geene menschenoffers geslacht noch boeten betaald, en wordt alleen gezwelgd, terwijl de beide partijen, ter bezegeling van het aangegane verbond, elkanders bloed drinken.

VI^de HOOFDSTUK.

Pandelingschap en Koppensnellen bij de Dajaks.

Thans ga ik mijne lezers, zooveel mij mogelijk is, inwijden in de kennis van eene instelling die overal in Indië, maar vooral op Borneo, de heillooste gevolgen gehad heeft en nog lang een nadeeligen invloed op den vooruitgang der Dajaks hebben zal. Ik bedoel het pandelingschap.

Pandelingschap en slavernij zijn in den aard der zaak volmaakt hetzelfde, ofschoon de Dajak voor beide een afzonderlijken naam heeft, namelijk „rewar" voor slaaf en „djipen" voor pandeling.

Om een goede verklaring te geven van hetgeen door „rewar" verstaan wordt, ben ik verplicht de legende omtrent het onstaan van het menschdom, welke ik in het I^ste Hoofdstuk verhaalde, met een paar woorden te herinneren. Daar vertelde ik dat de Sanggiangs en menschen, afkomstig van twee jongelingen, Sambaja Sanggiang en Sambaja Sangir geheeten, welke Attallah of Mahatara ter bevolking van het heelal geschapen had, twist met elkander kregen, en dat de Sanggiangs, ten gevolge van den ongelijken strijd welken zij met de menschen voerden,

voor eene geheele verdelging beducht, de aarde verlieten en zich naar een eiland in de wolkenzee, Lewoe Sanggiang genaamd, begaven.

Tot zooverre die legende. Eenige stammen echter, vooral die der boven-Kahajan, boven-Kapoeas en boven-Doeson, verhalen, dat de beide genoemde jongelingen niet door Mahatara op aarde geschapen waren, maar op een eiland in de wolkenzee, „Lewoe Roendong" (dorpland) genaamd. Toen nu, ten gevolge van den gevoerden strijd, de Sanggiangs naar het Lewoe Sanggiang verhuisden, moesten ook de menschen, op last van Mahatara, Lewoe Roendong [1]) verlaten. Daarop verstrekten de Poetier Santang, dochters van het Opperwezen, zeven maal zeven honderd koorden, van gouddraad gevlochten, om de menschen op het Kaminting-gebergte neder te laten. Er waren echter in lang na geen koorden genoeg voor de neêrlating van alle menschen voorhanden, zoodat een gedeelte, tamelijk ongeduldig, zich tot die nederdaling van rotan-kabels en bamboestaken bediende. Maar deze waren er dien ten gevolge slecht aan toe; want zij en hunne nakomelingen werden door Mahatara, vertoornd over dit ongeduld, tot eeuwige slavernij gedoemd, en het zijn dezen die „rewar" genoemd worden.

Er bestaat dus eene kaste van slaven, die nimmer vrije lieden kunnen worden. Maar andere personen kunnen ook rewar worden, namelijk zij die bij krijgstochten worden gevangen gemaakt [2]).

[1]) Heeft dat niet veel van het eerste menschenpaar, dat, na den strijd van de beginselen van goed en kwaad, het paradijs verlaten moest?

[2]) Bij krijgstochten worden alle mannen, kinderen en oude en leelijke vrouwen gedood, en de jonge meisjes en schoone vrouwen onder de strijders verdeeld en tot slavernij gedoemd.

In vroegere tijden werden ook de schuldigen aan moord, brandstichters enz., wanneer zij de opgelegde boete niet konden voldoen, met hunne nakomelingen tot eeuwigdurende slavernij veroordeeld.

Hij die een huwelijk met eene rewar aangaat, wordt slaaf, gelijk ook alle uit dien echt gewonnen nakomelingen.

In de beneden-streken worden geene rewars aangetroffen; daarentegen heeft men daar het pandelingschap, dat echter in de boven-landen ook niet zeldzaam is.

Een vrij man kan pandeling „djipen" worden door het niet betalen van schulden op den bepaalden tijd, om het even hoe die schulden ontstaan zijn, hetzij door boeten door de hoofden opgelegd, hetzij door geleend geld, hetzij door speelschuld enz. enz. Bij het aangaan dier schulden worden natuurlijk vele onzedelijke middelen gebezigd, om ongelukkigen tot dienstbaarheid te brengen. Zoo gebeurt het niet zelden, dat bij geringe misdrijven door de hoofden grootere boeten opgelegd worden dan de schuldige in staat is te bepalen. Van de speelzucht en het lichtzinnig leven met Balians en Bassirs wordt schromelijk misbruik gemaakt; eerst wordt den ongelukkigen gedachtelooze door een wèlgestelde eene som gelds opgedrongen; heeft hij die verzwendeld en verspeeld, kan hij op den bepaalden tijd het geleende met de zeer hooge interessen, 50 percent, niet teruggeven, dan wordt hij pandeling en is dienstbaarheid zijn treurig lot. Ja, voorbeelden bestaan er, dat wèlgestelden oogluikend hunne vrouwen toestonden, en daartoe zelfs aanspoorden, een minnehandel met jeugdige, onbemiddelde maar krachtige mannen aan te knoopen, om de argeloozen op heeter daad te kunnen betrappen en hen zoodoende, bij het niet betalen der boeten, tot pandeling te maken.

Wordt een huisvader pandeling, dan geraakt zijn ge-

heele huisgezin, hoe talrijk het ook zij en hoe gering de schuld moge wezen, in dienstbaarheid. Vrouw en kinderen moeten, naar de mate hunner krachten, voor den schuldeischer arbeiden.

De djipen moet allen arbeid, hem door zijnen meester aangewezen, verrichten. Bij het geringste verzet of het geringste verzuim heeft deze het recht den weêrspannige of nalatige boeten op te leggen, waardoor de oorspronkelijke schuld al grooter en grooter wordt. Maar niet alleen met boeten, ook met slagen heeft de meester het recht zijne djipens te straffen. Breekt de pandeling iets, hetzij bij huisarbeid van het huisraad, hetzij van het gereedschap bij veldarbeid, dan wordt hem dat op rekening gesteld. Door dat alles heeft dus de pandhouder het middel in de hand, om zijne pandelingen onder eene groote schuld gebukt te doen gaan en het tijdstip hunner vrijwording te vertragen.

De pandeling moet zwaar, zeer zwaar werken, en doet dit natuurlijk niet altijd ten genoege van zijnen hebzuchtigen meester. Voor dien arbeid wordt de djipen gevoed en gekleed, dat wil zeggen, dat hij aanspraak heeft op rijst en zout, hetgeen hem niet altijd in genoegzame hoeveelheid verstrekt wordt om zijnen honger te stillen, en op een stel kleederen, die er gewoonlijk vrij schamel uitzien.

Buitendien heeft de pandeling recht op $^1/_{10}$ van den oogst bij veldarbeid of van de winst bij handel enz. Deze bezoldiging heet „ladah" en wordt gewoonlijk den djipen in natura uitbetaald (ofschoon ook hierin knoeierij bestaat en de arme geld of producten erlangt naarmate de prijzen hoog of laag staan), zoodat, wannneer 1000 gantangs [1]) rijst geoogst zijn, de pandeling die voor den

---

[1]) Een *gantang* is eene maat, die 6 katies of 7 $^1/_2$ Amst. ponden rijst kan bevatten.

veldarbeid gebezigd is, 100 gantangs bekomt, en wanneer hij 1000 bossen rotan heeft gesneden, hem 100 bossen toekomen.

Over dat ladah kan de pandeling vrij beschikken, en het zou hem dus mogelijk zijn, bij gepaste zuinigheid, zich daardoor vrij te koopen; maar de pandhouders zorgen wel, en gebruiken daartoe alle listen, dat hunne djipens aan geene spaarzaamheid denken.

In stede van ladah uit te keeren, wordt door enkelen den pandeling een stuk land aangewezen, dat hij na den planttijd voor eigen rekening kan bearbeiden. Hem wordt dan daartoe de benoodigde tijd, gewoonlijk twee à drie weken, gelaten, maar hij is verplicht zelf voor zaaipadie en ook voor zijn onderhoud en dat van zijn gezin gedurende dien tijd te zorgen. In den regel is daardoor de opbrengst van dat stuk land, alvorens hij geoogst heeft, verbonden en verpand, en trekt de arme pandeling van zijne moeite en onkosten al heel weinig.

De vrije Dajak koestert voor den pandeling de diepste verachting. De naam djipen — van „djipah", valstrik waarmede men wilde dieren vangt, — duidt aan dat hij zich als een redeloos dier heeft laten vangen, en geeft die verachting genoegzaam te kennen. Maar men heeft nog andere uitdrukkingen om den armen pandeling zijnen staat van vernedering te doen gevoelen. Zoo noemt men hem „Anak olo" (menschenkind), „Batang olo" (vermolmd stuk van een mensch), ook wel „Pai lengèh" (armen en voeten), om door al die benamingen te kennen te geven, dat hij geen aanspraak op den naam van mensch heeft, of dat hij slechts „armen en voeten" is, om voor anderen te arbeiden. Een vrijen Dajak voor djipen uit te schelden, is hem wel de grofst mogelijke beleediging naar het hoofd werpen.

Intusschen kan de djipen, in tegenstelling met den rewar, uit de dienstbaarheid geraken, mits hij de schuld waarvoor hij pandeling geworden is, betaalt. Hij kan die betaling in eens of ook bij gedeelten bewerkstelligen; echter blijft hij zoolang dienstbaar totdat het laatste gedeelte zijner schuld aangezuiverd is.

Dat aflossen gaat evenwel steeds met groote moeilijkheden gepaard; de pandeling vindt in zijnen meester den grootsten tegenstander zijner vrijheid, den meest gewetenloozen schurk, zoodat hij, de onnoozele, de onwetende, de Anak olo, niet zelden bij al zijn zwoegen om zijne vrijheid te erlangen, allerschandelijkst bedrogen wordt.

Daarenboven is de vrijmaking van den pandeling aan verscheidene formaliteiten onderworpen, des te bezwarender, dewijl het een armen drommel betreft, die in den regel niets in de wereld bezit. Vooreerst moet hij, wanneer hij den wensch te kennen gegeven heeft om zijne schuld af te betalen, of wanneer hij het laatste gedeelte daarvan wenscht aan te zuiveren, het „manganjoe" (brandhout halen) betalen. Een der voornaamste bezigheden der pandelingen bestaat namelijk daarin, het huisgezin zijns meesters van brandhout te voorzien. Om nu aan te duiden, dat hij dat werk niet meer zal verrichten, haalt hij voor de laatste maal eene vracht brandhout uit het bosch, brengt die in huis en reikt dan zijn meester een geschenk over, dat gewoonlijk in een stuk wit katoen ter waarde van ongeveer *f* 2.50 bestaat.

Daarna betaalt hij, in tegenwoordigheid der hoofden of oudsten, zijne schuld af en wordt door dezen vrijgesproken, terwijl zij zijnen schuldbrief vernietigen. De pandeling betaalt aan de hoofden daarvoor eene som van 5 gulden, welke schatting „harear kalapean" (geld om te doen vergeten) genoemd wordt.

Nu offert de arme pandeling aan de Sanggiangs een varken, hetwelk in de Dajaklanden eene waarde van 18—20 gulden vertegenwoordigt. Dit offer heet „pakki" en geschiedt voornamelijk om zijnen meester in de hoede der Sanggiangs aan te bevelen.

Eindelijk reikt hij zijnen meester een „tampadjat" aan. Dit is een stuk ijzer om een hakmes van te maken, en heeft eene waarde van 2 gulden. Met deze gift doelt hij op zijne wenschen voor de bestendigheid van het geluk zijns meesters.

Van nu af is hij vrij man, en verlaat hij het huis van zijnen gewezen meester, waarin hij gedurende een vol jaar niet mag terugkeeren; terwijl hij ook gedurende dat tijdsverloop geene eetwaren, uit dat huis afkomstig, mag nuttigen. Na ommekomst van dat jaar noodigt hij zijnen voormaligen meester, alsmede zijne eigene bloedverwanten ten zijnent; alwaar dan een feest gegeven wordt, waarbij de gewone overdaad niet mag ontbreken. Dat al die kostbare formaliteiten voor den armen pandeling een waar struikelblok zijn, ligt voor de hand.

Kan de djipen zijne schuld niet betalen, dan blijft hij zijn leven lang pandeling en verlost hem zelfs de dood niet van zijne dienstbaarheid, daar zijne vrouw en kroost djipen blijven totdat te eeniger tijd de schuld afbetaald is. Zoo heeft men rampzaligen die djipen geboren zijn en wier ouders en voorouders djipen waren, omdat een hunner, misschien vóór 4 of 5 geslachten, ééns ongelukkig gespeeld had.

Wanneer een pandeling zich over zware mishandelingen te beklagen heeft, dan staat het hem vrij het huis zijns meesters te ontvluchten en bescherming bij een ander vrij man te zoeken. In dit geval moet deze aan genen de helft der schuld des pandelings restitueeren, maar blijft toch

de djipen de geheele som aan zijnen nieuwen meester schuldig.

Een ongetrouwde meester heeft het recht zijne ongehuwde vrouwelijke djipens tot bijzit te gebruiken, en behoeft haar daarvoor niets dan een geschenk te geven, gelijkstaande in waarde aan den prijs welken hij aan eene Balian zoude moeten betalen. Hieruit wordt soms een afschuwelijke handel met mooie meisjes geboren; want ieder pandhouder heeft het recht zijne djipens te verkoopen, terwijl iedere vrije Dajak het recht heeft handel met zijne kinderen te drijven. Hoe menige lieve jonge maagd, soms het sieraad van haren stam, wordt zoodoende voor eene luttele som gelds (ongeveer 80 gulden) in de armen van eenen ouden wellusteling geworpen, om daarna, verflenst en naar ziel en lichaam bedorven, een geheel leven van treurige dienstbaarheid te gemoet te treden.

Maar ik heb nog niet geeindigd. Hierboven verhaalde ik dat de meester zijne rewars en djipens met slagen kan straffen; maar niet alleen dat, hij heeft ook recht van leven en dood over hen, althans kan hij hen bij sommige gelegenheden, volgens zijne barbaarsche gewoonten, slachten en offeren.

In het vorige hoofdstuk hebben wij gezien, dat bij den „indoe sapan pahamban", of verzoenings-eed, beide partijen elkander na de verzoening een pandeling of ook wel een slaaf overgeven, welke ongelukkigen als dan geslacht worden. In een volgend hoofdstuk zullen wij zien, dat bij het Doodenfeest, volgens de wèlgesteldheid der feestvierenden, een grooter of kleiner aantal rampzaligen geofferd wordt. Zoo werden in 1863, bij het Tiwah-feest hetwelk voor den overleden Tomonggong Toendan gehouden werd, in de boven-Kahajan, in een dag of acht tijds, veertig djipens geslacht.

Ik wil mijnen lezers thans verhalen hoe dat slachten toegaat. Wanneer men tot het dooden- of tot het verzoeningfeest besloten heeft, hetgeen altijd twee à drie maanden vooruit geschiedt, dan worden de djipens en rewars uitgezocht welke geofferd zullen worden. Het is waar, men neemt steeds daartoe de oudsten of gebrekkigsten, in één woord hen die de minste waarde vertegenwoordigen; maar ook dezen zijn menschen die het leven liefhebben, en daarenboven, wanneer er velen geofferd worden, dan wordt er zoo nauw niet gekeken, en slacht men jong en oud, wat maar voor de hand komt, ofschoon ook wel eens strooptochten ondernomen worden, om heinde en ver menschen te rooven, ten einde de eigen pandelingen te kunnen sparen. Dit geschiedt echter niet uit medelijden met het lot dier rampzaligen, maar wel uit hebzucht. Dat bij zulke strooptochten de djipens en rewars niet de minst bittere vervolgers zijn, valt, na hetgeen ik hierboven verhaalde, niet te betwijfelen: het geldt hun eigen hals. Bekomt men het vastgestelde aantal offers niet, dan worden de ontbrekenden uit hunne rijen aangevuld.

Zoodra de offers uitgezocht zijn, die dan "kabalik" heeten, worden zij ieder afzonderlijk in eene kooi, "karandah" genaamd, opgesloten. Deze kooi is stevig van hout vervaardigd en aan de voorzijde van traliës voorzien, zoodat zij niet ongelijk is aan een tijgerkooi; alleen is zij iets hooger en is er zooveel ruimte in, dat de gevangene er in liggen en overeind staan kan en zelfs eenige passen doen. Die opsluiting geschiedt eensdeels om ontvluchting te voorkomen, maar voornamelijk om de ten offer bestemde menschelijke wezens vet te mesten; want wanneer zij mager in de "kawawohan boelau" [1]) verschenen, zou-

[1]) *Kawawohan boelau.* Zie hoofdstuk I.

den zij tot schande strekken van hem ter wiens eere zij geslacht worden. In die kooien worden die rampzaligen dan ook goed gevoed, oneindig beter dan zij vroeger gewoon waren, ja men geeft hun versnapering, als tabak, toeak, enz., zooveel zij verlangen, terwijl men niet afkeerig is om zelfs een genoeglijk uurtje vrienschappelijk met hen te praten.

Intusschen kunnen de djipens, nadat zij ten offer uitgekozen en in de karandah opgesloten zijn, zich niet meer loskoopen.

Wanneer de noodlottige dag aangebroken is, wordt een paal, op welks boveneinde ruwweg een menschenhoofd met uithangende tong gebeeldhouwd is, in den grond geplant. Deze paal, gewoonlijk van ijzerhout vervaardigd, heet „sapoendoe", en steekt iets meer boven den grond uit dan een mensch lang is. Aan dien paal wordt de eerste ter marteling gedoemde pandeling gebonden, waar tegenover de jongelingschap en weerbare mannen, met hunne lansen gewapend en in vollen oorlogsdos, zich op een gelid scharen, en één voor één vooruittreden, om den rampzalige, terwijl de Balians en Bassirs hunne gezangen huilen, eene wonde toe te brengen. Worden er vele pandelingen geofferd, dan is hun lijden betrekkelijk kort, maar duurt toch altijd meer dan één uur. Is de offeraar niet rijk en worden daarom slechts weinige pandelingen omgebracht, dan staat ieder ongelukkige drie, vier, soms zes uren aan den noodlottigen paal; want dan worden hem slechts geringe wonden toegebracht, om het bloeddorstig genot lang te rekken, en sterft de tot zulk een wreed lot gedoemde pandeling schier alleen ten gevolge van bloedverlies.

Zoodra de offers gedood zijn, wordt hun het hoofd afgesneden; die hoofden worden met de „poai" [1]) van de

---

[1]) *Poai.* Zie hierover hoofdstuk III.

vleeschdeelen ontdaan en geplaatst op de "sandong" [1]) des overledenen voor wien de rampzaligen vermoord werden, terwijl de lijken op een groot houtvuur verbrand worden.

Maar genoeg over het pandelingschap. Het lust mij niet verder uit te weiden over de gruwelen die dienaangaande onder onze oogen geschieden. Ja, onder onze oogen! want drie vierden van Borneo staan in naam onder ons gezag, en.... omdat wij, bij onze kruideniersachtige middelen om ons gezag te handhaven, door onze schaamteloos wangunstige politiek volkeren onder ons bestuur nemen, ten einde andere westersche natiën verwijderd te houden, moeten wij ons getroosten te hooren, dat moord, menschenroof en slavenhandel openlijk onder onze oogen bedreven worden en wij het goedvinden ons niet daartegen te verzetten.

In den "Schwindel" van het oogenblik, medegesleept door den algemeenen tuimelgeest, veroorzaakt door het boek [2]) van Mevrouw Harriet Beecher Stowe, door dat boek dat duizendmaal meer tranen en bloed heeft doen vergieten dan wel ooit bij het voortbestaan der slavernij zouden zijn vergoten, heeft ook ons bestuur schatten besteed om de slavernij in onze West-Indische bezittingen af te schaffen; maar datzelfde bestuur deinst er voor terug om op het centrale eiland van den Oost-Indischen Archipel, op dat eiland dat door zijn delfstoffen- en plantenrijk, door zijne kolossale bevaarbare rivieren, welke als slagaderen van alle kanten tot in het hart des lands toegang verleenen, bestemd is om in deze gewesten eene hoogst gewichtige rol te vervullen, gruwelen aan te tasten en uit te roeien

[1]) *Sandong.* Zie hierover hoofdstuk VIII.
[2]) De negerhut.

waar de menschheid van beeft en waarbij de slavenhandel der negers kinderspel is.

Is het billijk, vraag ik, dat een geheel volk, ter wille van eene cautuleuse en wangunstige politiek, aan de afzichtelijkste ondeugden ter prooi blijft, verstoken van de verlichting welke in de XIX^{de} eeuw allerwege gloort?

Het is waar, wij hebben een reglement op het pandelingschap op Borneo ingevoerd. Ik wil wakkere mannen als Verspijck en Nieuwenhuyzen, die, zoodra zij de teugels in handen hadden, middelen beraamden om de gruwelen tegen te gaan, niets te kort doen. Door dat reglement wordt de pandeling tegen mishandeling gevrijwaard, mag de eigenaar zonder toestemming van den pandeling hem niet aan eenen anderen meester overdoen, wordt gezorgd dat hem zijne nooddruft niet onthouden wordt; door dat reglement eindelijk wordt de schuld des pandelings door zijnen arbeid langzamerhand aangezuiverd, zoodat na verloop van 10 jaren de grootste schuld betaald en de pandeling vrij is. Dat alles is waar. Waar is het ook, dat in de streken onder ons onmiddellijk gezag met onverbiddelijke gestrengheid aan dat reglement wordt vastgehouden en de uitkomsten dien ten gevolge bevredigend te noemen zijn; maar. . . . . maar in de Dajaklanden reikt ons gezag, ik heb het vroeger reeds gezegd, niet verder dan de dracht onzer kanonnen, en bestaan mitsdien — de jaarlijksche verslagen onzer ambtenaren getuigen zulks — in de boven-Doeson, boven-Kapoeas, boven-Kahajan, boven-Mandawei, boven-Sebangouw, boven-Sampit-landen, in het Kotaringinsche, in al de rijken langs de Oostkust, over drie vierden van hetgeen wij op Borneo het onze noemen, het pandelingschap en de slavernij in al hunne afgrijselijkheid, en worden daar de wreedheden welke ik hierboven schetste, allerwege aangetroffen.

Wij hebben in het II^{de} Hoofdstuk dezer ethnographische beschrijving gezien, dat, wanneer een jeugdige Dajak in de bovenlanden in het huwelijk wil treden, hij aan zijne aanstaande een aantal schedels moet kunnen aanbieden, op gevaar af van anders een blauwtje te loopen. Ofschoon nu wel de gevallen niet zeldzaam zijn, dat bij zulke gelegenheden de aangeboden schedels gekocht, geleend, of ook wel gestolen zijn, zoo is het koppensnellen echter een dier gruwelen die op Borneo bij al de stammen in de binnenlanden uitgeoefend worden, en waaraan door vele zaakkundige mannen, die Borneo sedert verscheidene tientallen jaren bewoonden, gedeeltelijk de ontvolking van dat groote eiland toegesehreven wordt.

Maar buiten dat bij huwelijken der bruid door den aanstaande schedels aangeboden worden, is in de bovenlanden hij het meest geëerd, geacht en gevreesd, hetzij hij vermogend of behoeftig is, die het meeste koppen gesneld heeft.

Het koppensnellen, „ngajau" geheeten, terwijl de moordenaars „Olo kajau" genoemd worden, wordt op de volgende wijze verricht.

Een troepje Dajaks, 3, 4 tot 8 personen — gewoonlijk niet meer, omdat, zooals blijken zal, slechts sluipmoord beoogd wordt, — vereenigen zich en beginnen met de toebereidselen tot den tocht te maken, als het gereedmaken van wapenen, levensmiddelen en oorlogstooi. Vervolgens raadplegen zij de vlucht van den Antang [1]) en wachten totdat zij een voor hun voornemen gunstig voorteeken waargenomen hebben. Alsdan verlaten zij met stillen trom hunne negorij, en begeven zich naar naburige, soms verscheidene

---

[1]) *Antang.* Zie daarover hoofdstuk I.

dagreizen verwijderde stammen, stellen zich in de nabijheid der bewoonde streken in hinderlaag, en wachten, in de alang-alang gedoken of achter struiken verscholen, totdat het een of ander menschelijk wezen, door zijn ongelukkig gesternte gedreven, in hunne nabijheid komt. Onverwachts springt nu een der Olo kajau te voorschijn, grijpt met bliksemsnelheid met de linkerhand het slachtoffer bij het hoofdhaar en slaat met den mandauw het hoofd van den romp. Dit geschiedt gewoonlijk zoo snel, dat de aangevallene niet alleen den tijd niet heeft om zich te weer te stellen, maar zelfs geen gil kan slaken.

Zoodra het hoofd van den romp gescheiden is, ontvlucht de koppensneller met zijnen buit naar eene vooraf bepaalde schuilplaats in het dichtste van het woud, om daar den kop met zijn „poai" van zijne vleeschdeelen te ontdoen, bij welke bewerking zorgvuldig vermeden wordt het haar te beschadigen, daar dit bestemd is om de greep en de scheede van het moordwerktuig te versieren.

Intusschen zitten de tochtgenooten van den ontvluchte niet stil. Spoedig hebben zij het lijk beroofd en in de alang-alang of in het gebladerte verborgen; daarna verschuilen zij zich weder om een tweede, een derde slachtoffer in de hinderlaag te laten vallen. Maar zij maken zich uit de voeten zoodra zij bespeuren dat de bevolking hen gewaar wordt, of ook wanneer een lijk van een der gesnelden gevonden is; want dan weten zij dat spoedig een veertig- of vijftigtal strijders jacht op hen zou maken, en dat dit niet dan met hunne geheele verdelging zou eindigen.

Zijn de Olo kajau ergens verdreven, dan trekken zij naar andere stammen, alwaar zij op gelijke wijze te werk gaan; want zelden zal een troepje koppensnellers naar hunne haardsteden terugkeeren, zonder dat ieder hunner ten minste één kop te huis kan vertoonen. Intusschen

wordt alles wat zij ontmoeten, mannen, vrouwen en kinderen, vermoord, en iedere kop, mits hij maar aan een menschelijk wezen toebehoorde, is goede buit. Bij voorkeur trachten de Olo kajau eenzame veldhutjes te overvallen en dan worden zelfs zuigelingen niet gespaard; maar bij den geringsten tegenstand deinzen de aterlingen af, want het koppensnellen is wel de lafhartigste soort van sluipmoord die bestaat. Heeft de aangevallene den tijd om den mandauw te trekken of een noodschreeuw te slaken, dan is hij in den regel gered; want de koppensneller schuwt het gevecht en schept slechts genoegen in gevaarlooze moorden. Het moet echter vermeld worden dat aan het slachtoffer, helaas! zeer zelden tijd gegund wordt om zich te verweren of om hulp te schreeuwen; want de behendigheid der ellendige moordenaars is verbazend groot. Zelden is er meer dan één slag noodig om het hoofd van den romp te scheiden, en doorgaans is het slachtoffer onthalsd, alvorens tot bezinning gekomen te zijn. Alle stammen in de binnenlanden oefenen zich dan ook in dat handwerk, en niet zelden ziet men de jongelingschap hare behendigheid ten toon spreiden op poppen van rotan gemaakt, met pruiken van arengvezels.

Kunnen de bloedverwanten en stamgenooten van de slachtoffers ontdekken, tot welken stam de moordenaars behooren, dan hebben zeer zeker réprésailles plaats, die op hunne beurt weêr bloedig gewroken worden. Zoodoende kunnen deze op zich zelven staande ngajau-tochten tot groote krijgstochten aanleiding geven. Wanneer de Olo kajau met versch gesnelde koppen in hunne negorij zijn terug gekeerd, dan verzamelen zich al hunne stamgenooten; er worden staken in den grond geplant waarop de gesnelde koppen geplaatst worden, en de geheele bevolking schaart zich in een kring om die staken en begint te

dansen. Dat dansen, „bigal" genaamd, bestaat daarin dat men langzaam de armen zoodanig uitstrekt, dat de vingertoppen van de naastbijstaanden, die ook dezelfde beweging maken, aangeraakt worden; daarbij wordt het bovenlijf sterk voorover gebogen en rechts en links bewogen, waarna het lichaam met een grooten schreeuw, „lahap" genaamd, weêr overeind geheven wordt. Dit alles geschiedt met het ernstigste en deftigste gelaat van de wereld, op de tonen van de muziek, bestaande uit de trommels der Balians en eenige „garantongs" [1]) waarop in zeer langzame tijdmaat geslagen wordt.

Hierboven verhaalde ik dat iedere kop, mits hij maar aan een menschelijk wezen toebehoord had, als goede buit wordt beschouwd. Intusschen hebben toch de schedels verschillende waarde. Een mannenschedel geldt meer dan die eener vrouw, een Maleische meer dan een Dajaksche, een Chineesche meer dan een Maleische, maar het meest van allen geldt een Europeesche kop. Het hoofd van den bevelhebber der Onrust is in ontelbare kleine stukjes gespleten, welke, onder de stammen der boven-Doeson verdeeld, aldaar de hoogste waarde bezitten en aan het verre nageslacht als heiligdommen zullen nagelaten worden. Het hoofd van een gesneuveld militair, wiens lijk door de onzen in het riet aan de oevers van de Ajoe-rivier [2]) verborgen en door de Dajaks gevonden was, werd in de boven-Kahajan voor eene Balanga [3]), ter waarde van 4000 gulden, verruild.

---

[1]) *Garantongs* zijn metalen bekkens, overeenkomende met de bekkens van de Javaansche gamelang. De Dajak bezigt er hoogstens vier van verschillende tonen.

[2]) Op de Ajoe-rivier had de beruchte tocht van Majoor Schuak in 1861 plaats.

[3]) *Balanga*. Zie hierover hoofdstuk IV.

Wat wel verwondering mag baren is, dat een Dajak op het eerste gezicht zal erkennen, tot welk ras de persoon wien de vertoonde schedel op den romp zat, behoorde, terwijl onze geneesheeren en heelmeesters dit eerst na eene grondige observatie kunnen doen.

Nu heb ik mijnen lezers zoowat het meest merkwaardige van het koppensnellen medegedeeld. Tot besluit zal ik hier alleen nog eene geschiedenis verhalen, die het bewijs levert, hoe diep dat gevloekte koppensnellen in het volksleven der Dajaks is ingeweven; maar die tevens zal doen blijken, dat bij doelmatige leiding de Dajaks wel tot andere gedachten hieromtrent zouden te brengen zijn.

Die geschiedenis gaf ik mijnen krijgsmakkers reeds in N°. 11 van den Militairen Spectator van 1864 ten beste; doch daar zij geheel het nu behandelde onderwerp betreft, vermeen ik, in het belang der zaak, zonder langwijlig te zijn, dit hoofdstuk met eene herhaling daarvan te kunnen besluiten.

Op de heuvelenrij die in de verre binnenlanden van Borneo de grensscheiding uitmaakt tusschen de Kahajan- en Kapoeas-kommen, en die Boekit Koehi genaamd wordt, staan eenige verkoolde stronken van ijzerhout, de laatste overblijfselen van eene weleer geduchte Dajaksche versterking. Weinige jaren geleden was zij een sieraad dier heuveltoppen en speelde in de geschiedenis der bovenlanden dezelfde rol, welke eens de riddersloten in ons Europa vervulden. Hare ligging was allerprachtigst. Rechts en links uitgestrekte vlakten, begroeid met alang-alang, die als de zee golft, wanneer zij door een windje bewogen wordt. Aan den gezichteinder onmetelijke bosschen, waarin de oelin [1]), de ngiatoe merah [2]), de si-

---

[1]) *Oelin*, ijzerhoutboom.

[2]) *Ngiatoe merah*, getah-pertja-boom.

ren en de oepah [1]) overvloedig vertegenwoordigd worden. Aan den voet der oostelijke en westelijke hellingen der heuvels kristalheldere riviertjes, de Hoenop en Roehi genaamd, die na duizenden bochten, alsof zij aarzelden die bergstreken te verlaten, en na onderscheidene malen van naam te hebben verwisseld, zich uitstorten, de eerste in de Kahajan, de andere in de Kapoeas.

Daar werd Harimaoeng geboren. Zijn vader, Bapa Harimaoeng, werd voor den rijksten Dajak der bovenstreken gehouden. Vele pandelingen die zijnen grond bebouwden, een twintigtal Balanga's, Brahan's en Halamaoeng's, vele garantong's [2]) en lilla's verkondigden luide zijnen rijkdom. De talrijke schedels die de palissaden zijner versterking versierden, moesten de meening doen ontstaan, dat Bapa Harimaoeng een gevreesd opperhoofd was en zich aan het koppensnellen overgaf. En dat was ook inderdaad zoo. Daar zijne benting op den meest gebruikelijken weg die de boven-Kajahan met de boven-Kapoeas verbindt, gelegen was, hief hij een tolrecht van iederen voorbijganger, en deed strooptochten nu eens in de Kahajan-, dan eens in de Kapoeas-streken. Hij was een liefhebber van zich in geschillen te mengen, en koos daarbij steeds de partij van den armste, niet om dezen tegen den machtigen rijke te beschermen, maar omdat er dan meer buit te behalen was.

Dat onder zulke omstandigheden en bij zulke voorbeelden onze Harimaoeng een woestaard dreigde te worden, zal wel niet behoeven gezegd te worden. Maar het lot

---

[1]) *Siren* en *oepah*. Zie hierover hoofdstuk III.

[2]) *Garantong*. Koperen bekken waarop bij wijze van muziek maken geslagen wordt. De Dajak noemt zoo alle bekkens waar muziek op gemaakt wordt, hetzij groot of klein.

wilde het anders. Hij zou slechts éénmaal koppensnellen, maar dan ook onder verschrikkelijke omstandigheden.

In den jare 1860 reisde Harimaoeng naar Kwala Kapoeas, kwam als zoon van een groot opperhoofd in aanraking met den Civielen Gezaghebber en verbond zich dáár, na menig onderhoud over het gruwelijke van het koppensnellen, om zich nimmer daaraan schuldig te maken. Hij bekrachtigde die belofte met de duurste eeden, kapte een rotan door, bestreek zich met het bloed eener kip, in één woord, hij gaf de treffendste bewijzen van zijnen goeden wil.

Maar de mensch wikt en God beschikt.

In zijne negorij teruggekeerd, onthield Harimaoeng zich aanvankelijk van elke deelneming aan snel- en strooptochten. De verwijten zijns vaders, den naam van lafaard hem door de jongelingschap gegeven, beantwoordde hij slechts met te zeggen: „Ik heb aan Mijnheer te Kwala Kapoeas beloofd, niet te zullen koppensnellen, en ik wil mijne belofte getrouw blijven.” Maar het was de liefde die Troje ten val bracht. Een huwelijksaanzoek dat hij deed, werd door het meisje bits geweigerd, omdat hij geene koppen als huwelijksgeschenk medebracht. In Europa verkoopt een meisje zich voor een adellijken titel of voor goud; wij hebben gehoord dat een Dajaksche maagd schedels tot bruidsgeschenk wil en, vergeeft het mij, ik vind die laatste zucht niet onzedelijker dan de eerste.

Hoe het zij, onze arme Harimaoeng onderging niet alleen de vernedering van een blauwen scheen, maar zag zich bovendien door haar die hij tot zijne levensgezellin had uitverkoren, een saloi [1]) aanbieden met de woorden: „Gij zijt geen man, gij moet vrouwenkleederen dragen.”

[1]) *Saloi*. Zie hierover hoofdstuk IV.

Dit alles baatte echter niet. Harimaoeng liet zich nog van zijne belofte niet afbrengen. Maar toen eenige maanden later een befaamde koppensneller uit het landschap Miri [1]) door de schoone als haar toekomstige aangenomen werd, barstte de bom los. Harimaoeng verdween eensklaps, men vooronderstelde uit vrees voor zijnen gelukkigen medeminnaar; maar na verloop van eenige dagen kwam hij bij de geliefde zijns harten terug, nam zijn mandje van den rug en keerde het om. Vier koppen rolden aan de voeten der Dajaksche maagd. Met een bekoorlijken glimlach hief zij de smachtende oogen naar Harimaoeng op; immer toch had zij een teeder gevoel voor hem gekoesterd; gevlogen waren de beloften, de dure eeden aan een anderen gedaan; zij wilde den voor haar staanden held om den hals vliegen, toen deze met een huiveringwekkend gebaar op de koppen wees. Het waren de hoofden van *haren* vader, van *hare* moeder, van *hare* zuster en van *haren* verloofde: „Gij hebt koppen gewenscht", sprak de jongeling „daar zijn zij. Ik heb mijn eed gebroken, mijne beloften geschonden. Nooit durf ik weêr onder de oogen van Mijnheer te Kwala Kapoeas komen. Wees gevloekt."

Sedert doolt Harimaoeng in de wildernissen rond. Aan de gevechten die het gevolg van dat snellen waren, heeft hij geen deel genomen. De sterkte zijns vaders is door de bevolking van Miri genomen. Zijne geheele familie is uitgemoord en al zijne bezittingen zijn verstrooid geraakt. Dit alles heeft hem gevoelloos gelaten.

Verscheidene malen heb ik boden tot hem gezonden en hem de verzekering laten geven, dat hij niets te vreezen

[1]) Miri, een landschap in de boven-Kahajan, aan de Soengei van denzelfden naam.

heeft en vergiffenis kan erlangen. Toen ik mij in Maart 1863 met het stoomschip Boni tot het doen eener inspectie-reis in de boven-Kapoeas bevond, heb ik nog vele pogingen aangewend om zijne vrees te verdrijven. Helaas! met het wantrouwend karakter, den Oosterling eigen, vreest hij dat dit slechts listen zijn om hem in handen te krijgen.

VII^de HOOFDSTUK.

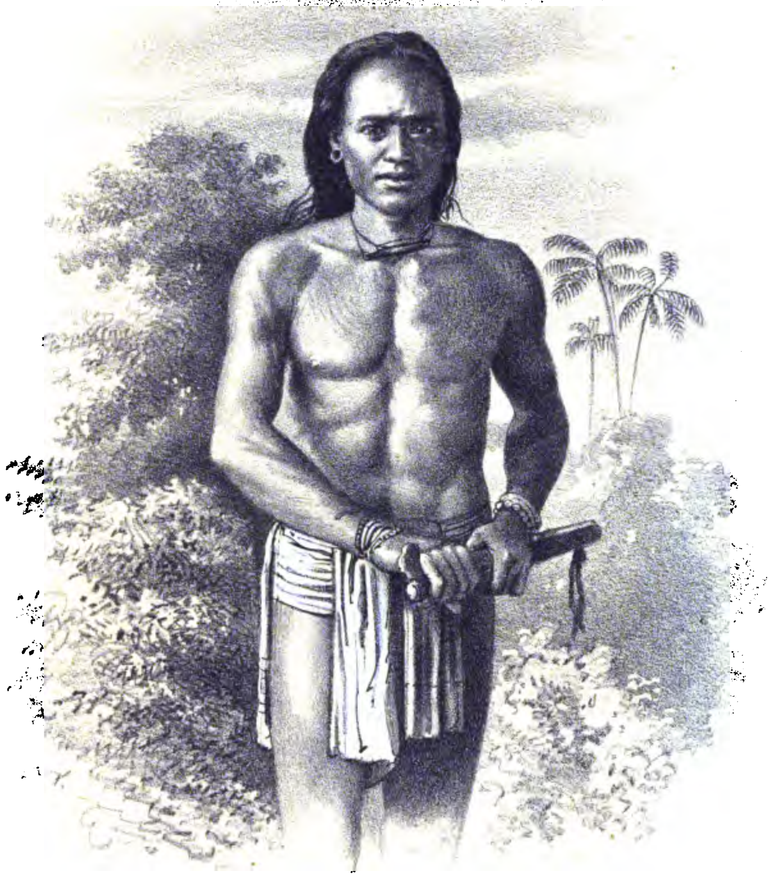
Landbouw, handel en nijverheid der Dajaks.

De landbouw bij de Dajaks staat op een zeer lagen trap en laat dien ten gevolge veel te wenschen over. Hij bepaalt zich in den regel tot den aanplant van rijst en, als tweede gewas, tot den aanplant van koedjang. Die aanplanten geschieden echter slechts mondjes-maat, voor eigen behoeften, zoodat bij misgewas de hongersnood voor de deur staat.

De rijstbouw geschiedt op volgende wijze.

Daar op Borneo geen landeigendom, ook geene gemeente- of dorpsgronden bestaan, zoo kiest ieder hoofd van een huisgezin eene plek in het woud uit, van minder of meer uitgestrektheid, naarmate van de talrijkheid van het gezin dat gevoed moet worden, hakt eenige inkervingen in den bast van de boomen die het meest in het oog vallen, en hangt aan enkele ver vooruitspringende takken eenige gekrulde nipah-bladeren op, waarmede de inbezitneming, die door iedereen geëerbiedigd wordt, geschied is en aangeduid wordt.

In de benedenlanden wordt daartoe met de meeste zorg het hoogste terrein uitgezocht, en bij voorkeur worden

DAJAK IN ZIJNE TENUE BIJ VELDARBEID.

plekken gekozen die bij vloed niet of slechts zeer weinig overstroomd worden. Dergelijk hoog gelegen terrein heet „pamatang".

Bij het invallen van het droge saizoen, zoo omstreeks de maand Maart of April, begint men op het gekozen stuk grond alle boomen en struiken te kappen. Dat hout wordt, zooveel mogelijk, op hoopen bij elkander gesleept en tegen het einde van den drogen tijd, in Augustus of September, in brand gestoken. De stronken van de kleine boomen verbranden daarbij geheel, de grootere verkolen gedeeltelijk en blijven eenvoudig staan. De asch verspreidt men over het geheele veld om tot bemesting te dienen.

Een zoodanig schoon gekapt veld heet het eerste jaar „hembah". Het wordt gewoonlijk gedurende zes jaren gebruikt en wordt in de vijf volgende jaren „baho" genaamd. Op het einde van dezen tijd kiest men een ander stuk land, zoo ver mogelijk van andere velden gelegen. Dit geschiedt niet omdat de grond uitgeput geraakt is, maar dewijl in het zesde jaar de steeds toenemende ratten en veldmuizen reeds aanmerkelijke verwoestingen hebben aangericht en in een volgend jaar van den oogst wel niets te recht zou komen.

Omstreeks het laatst van Augustus vervaardigt de landbouwer kleine vlotten, ongeveer 2 ellen lang op 1 el breed, bedekt die met eene laag tuinaarde van ongeveer 2 palmen dikte, en zaait daarin, zoo dicht bij elkander mogelijk, de zaadkorrels tot bibiet bestemd. Vervolgens worden die vlotten, „kakatang" geheeten, te water gebracht op zoodanige wijze, dat de aarde, welke door eene bamboe-omwanding tegen wegspoeling beschermd is, steeds overvloedig gedrenkt wordt. De zaden ontkiemen en bedekken die vlotten met een fraai fluweelachtig lichtgroen, zoodat

deze als bekoorlijke miniatuur-eilandjes de rivieroevers bij de kampongs omzoomen, en niet weinig bijdragen om alsdan aan de landschappen een allerbekoorlijkst aanzien te geven.

Inmiddels slaat men op of in de nabijheid van het gereed gemaakte veld eene hut op, en wanneer de planttijd aangebroken is, verhuist het geheele huisgezin derwaarts. Die tijd wordt den Dajaks aangeduid door het sterrebeeld Orions Gordel [1]), door de Dajaks „Salampatei" en door de Ot-Danom „Patendo" genaamd. Wanneer dat sterrebeeld namelijk des avonds bij het invallen van de duisternis in het zenith staat, haalt men de bovenbedoelde vlotten op den wal en begint de rijstaanplant.

Eerst worden de rijstplanten van het vlot op een afgezonderd gedeelte van het veld overgeplant. Dit voor de eerste maal planten wordt „togal" genaamd. Wanneer de bibiet genoegzame kracht verkregen heeft om aan het stroomend water van den vloed weêrstand te kunnen bieden, worden de plantjes tot driemalen toe uit den grond getrokken, en de verschillende spruiten van elkander gescheurd en al verder en verder uit elkander geplant, totdat de geheele oppervlakte van het veld bepoot is. De eerste dezer herplantingen heet „mankaranak", de tweede „oenar" en de derde „minbol".

Er wordt nu verder niets gedaan; alleen wordt het

---

[1]) Behalve de hierboven genoemde hebben de Dajaks slechts voor weinige sterren namen, als voor Venus als morgenster „bintang sawah" of de ster vóór den dageraad. Venus als avondster heet „bintang maling" of de dievenster. Mars heet „bintang timor", de ooster-ster; de groote beer heet „bintang idjang bawoi" of de varkens-kinnebak-ster, en de Noordster heet „bintang kajoen tanggoi" of ster als het ronde hout in den hoed.

(In den „tanggoi", hoofddeksel, bevindt zich eene ronde schijf hout.)

veld van tijd tot tijd van onkruid gezuiverd, anders zouden de jonge rijstplantjes al spoedig onder het opschietende gras verstikt worden.

Verder wordt het plantsoen beveiligd tegen de wilde varkens, de herten en de vogels, en wel op de navolgende wijze. Van afstand tot afstand worden planken op het veld zoodanig opgesteld, dat men door middel van lange rotan-touwen met een stuk hout er op kan slaan. Daartoe reiken de bedoelde touwen tot in de hutten en heeft er gedurende den tijd dat de gewassen te velde staan, dag en nacht een getrommel plaats, dat aan het landschap eene zekere eigenaardigheid bijzet. De bedoelde toestellen worden „garontang" genaamd.

Zoodra de rijst begint te rijpen, begint ook het oogsten. De eerste rijpe aren heeten „parot" en worden dadelijk afgeplukt. De afgeplukte aren van de op Borneo inheemsche rijst kunnen niet, zooals de rijst op Java, aan bossen gebonden en weggedragen worden, omdat de rijstkorrels spoedig uit de hulzen loslaten, waardoor bij een dergelijk vervoer zeer zeker meer dan $^3/_4$ van den oogst verloren zou gaan. Men zamelt de rijstaren in op groote platte bakken, waarmede men ze naar huis brengt. Daar worden de rijstkorrels van de stengels gesneden; en op een „karajang" ter droging uitgestort. Die karajang is een vloer van nibong-latten, met matten overdekt, in de open lucht op eenige in den grond geheide palen aangebracht. Er is geene dakbedekking noch omwanding rondom. Is de rijst genoegzaam gedroogd, dan wordt ze drie malen gestampt. Dat stampen in het algemeen heet „tempih". Bij de eerste maal, „mowal" geheeten, worden slechts de hulzen of bolsters losgestampt; bij de tweede maal, „mamandoeei", wordt de korrel eigenlijk gepeld, en bij de derde maal, „mahodja" genoemd, wordt

ze gestampt tot ze fraai wit is. Daarna wordt ze binnenshuis opgeschuurd in cylindervormige bergplaatsen, van kadjang-matten vervaardigd, en „kadei" genaamd, die zoo wat eene middellijn van 1½ à 2, bij eene hoogte van 3 Ned. ellen hebben.

De benaming bij de Dajaks voor ongepelde rijst is „parei", voor gepelde „behas" en voor gekookte rijst „barie".

De Borneosche rijstsoorten kunnen hoogstens gedurende een jaar bewaard worden. Tegen het einde van dien tijd zijn zij reeds vol ongedierte en gaan daarna tot bederf over.

De voornaamste rijstsoorten in de Dajak-landen zijn:

Parei (rijst)	radhin.	Parei	bangnau.
"	dajak.	"	koetong.
"	mendjoehan.	"	kapal.
"	tabatik.	"	kambang.
"	djala.	"	balawan.
"	bawoi.	"	boelau.
"	gading.	"	oendang.
"	pandjoud.	"	poejoe.
"	kanahi.	"	sabaroe.
"	lantik.	"	bilis.
"	marauw.	"	miauw.
"	bajar.	"	kalamboeweh.
"	taloen.	"	paroekat.
"	barea.	"	salingkat.
"	poesoek.	"	antang.
"	hanangoei.	"	kriauw.
"	katapang.	"	tameang.
"	sumbawa.	"	karoeweh.
"	garoe.		

Van deze zijn de parei radhin, dajak, boelau en antang als de beste, en de parei bawoi (varkensrijst), de parei

djala (verbasterde rijst) en de parei kambang (bloemrijst) als de slechtste soorten te beschouwen.

De ketan-soorten, in het Dajaksch parei poeloet genaamd, zijn:

Parei poeloet menoea.	Parei poeloet kalawit.
″ ″ loenok.	″ ″ rigei-ie.
″ ″ hawoen.	″ ″ kahioe.
″ ″ enjoe.	″ ″ kalawewet.
″ ″ tabatik.	″ ″ djoeking.
″ ″ saringkat.	″ ″ goela.
″ ″ djankang.	″ ″ kalamboeweh.
″ ″ saloeang.	″ ″ koerik.
″ ″ bendang.	

Daarvan zijn de beste soorten de parei poeloet menoea, enjoe en goela, en de slechtste de parei poeloet koerik.

Uit de poeloet-soorten stookt de Dajak een geestrijken drank, de zoo dikwijls in dit werk genoemde toeak. Dit geschiedt op volgende wijze. Eerst wordt een soort van zuurdeeg, ″ragi″ genoemd, gemaakt. Dit zuurdeeg bestaat uit een brei van wortelmeel, peper, geraspte pinangnoten en suiker. Vervolgens wordt de poeloet met dit zuurdeeg in een grooten aarden pot goed dooreen gemengd en laat men dat mengsel gedurende drie dagen aan de zonnehitte blootgesteld staan; alsdan wordt er water bij gegoten, zoo wat in de verhouding van een gantang water voor iedere gantang rijst. Dit laat men gedurende twee dagen in de zonnestralen gisten en daarna zijgt men het vocht door een doek. Dit vocht is de verlangde toeak.

Om de toeak sterker te maken, laat de Dajak die in een pot koken, en overdekt dien pot met een deksel van bladeren, waarin een horizontale, dunne bamboebuis is aangebracht. Door die buis droppelt de verdichte damp en

wordt in een aarden kom opgevangen. Dit gedistilleerd noemt de Dajak „arak".

Hierboven vermeldden wij, dat, dewijl de Dajak uitsluitend rijst voor zijne behoeften verbouwt, daardoor bij misgewas al spoedig nijpend gebrek ontstaat. En dat misgewas staat niet zelden voor de deur; want behalve de verwoestingen die ratten en veldmuizen in sommige jaren aanrichten, telt de rijst onder de insecten-wereld talrijke vijanden. De voornaamste daarvan zijn de „hampangauw" (de „walangsangit" van Java) en de „tenek", een gevleugeld insect, hetwelk veel overeenkomst met een mier heeft, den rijsthalm aantast wanneer hij begint te rijpen, en dien binnen weinige uren gedeeltelijk doorknaagt en doet afsterven. Vertoonen zich deze insecten in eenigszins groote hoeveelheid, dan is alle hoop op een goeden, of ook maar op een middelmatigen oogst verloren.

Maar er is nog eene andere reden welke den onnadenkenden Dajak soms aan den nijpendsten hongersnood prijs geeft. Deze is, dat, zoodra zijn oogst binnen is, hij, om contant geld in handen te hebben, de verkregen rijst spoedig ter markt brengt en het zoo zuur verdiende geld bij feesten of speelpartijen of bij de balians verbrast.

Om dan in zijn nood te voorzien, plant hij een soort van knolgewas, „koedjang" genaamd. Deze plant, welke allerwege in de moerassen van Borneo geteeld en zelfs in het wild aangetroffen wordt, heeft een stengel van 4 à 5 palmen lengte en een dikte van twee à drie vingeren, gevormd door de stelen van een zestal bladeren, die onmiddellijk uit den grond opschieten. Deze bladeren zijn zoo wat 1 $^1/_2$ à 2 palmen lang, hebben een bovenbreedte van $^1/_2$ palm en komen in vorm overeen met een hart, zooals het door naïeve teekenaars voorgesteld wordt.

Er zijn in de Dajaklanden een aantal koedjang-soorten waarvan de

koedjang banot,	koedjang binang,
〃 kentang,	〃 pawak,
〃 bowak,	〃 panggo en
〃 rawah,	〃 bawang

de voornaamste zijn. Alleen de koedjang kentang kan ongekookt gegeten worden, deze is zelfs frisch en vrij aangenaam van smaak. De overige soorten veroorzaken, rauw gegeten, een branderig jeuken aan het verhemelte en de lippen, terwijl van sommige soorten zelfs verteld wordt, dat het gevaarlijk is ze zoo te nuttigen. Door koking gaat die eigenschap verloren en worden die aardvruchten eetbaar. De koedjang banot, waarvan de knol de dikte van een kinderhoofd erlangt, wordt alleen geteeld tot varkensvoeder. Door de behoeftigen wordt eene verbasterde soort, „lajap" genaamd, in de moerassen opgezocht en ingezameld.

Dit zijn de voornaamste cultuurgewassen van de Dajaks. Buiten eenig suikerriet, op hunne erven of in de nabijheid der huizen, uitsluitend voor eigen gebruik, gekweekt, eenige klapperboomen, waarvan slechts drie soorten in de Dajaklanden aangetroffen worden: de kalapa tambaga, de kalapa limbah en de kalapa poerok of korik, ook eenige pinang- en enkele andere vruchtboomen, maken zij hoegenaamd geen werk van tuin- of landbouw. Daarbij komt nog dat de Dajak, bevreesd voor iederen dwang, vooral vermijdt die gewassen aan te planten, welke hem door den Europeaan aangeprezen worden. Ten bewijze daarvan kan het volgende dienen. Van bestuurswege ontving ik eens eenige pikols uitmuntentende Java-koffie en een zak Ambonsche kanari-noten, om ter planting aan de bevolking uit te reiken. Eenigen tijd na die uitgifte won ik be-

richten in aangaande het nieuwe plantsoen en ontving toen het rapport, dat niets, hoegenaamd niets, was opgekomen. Verwonderd wendde ik mij tot het districtshoofd Tomonggong Nicodemus Djaja Nagara, die mij naïef antwoordde: „Mijnheer ziet de Dajaks al voor zeer dom aan; wanneer die koffie opkomt en producten afwerpt, dan gaat de Dajak een dergelijk lot te gemoet als nu den Javaan beschoren is, en dat wil de bevolking niet. Denk niet dat éóne boon van die koffie of éóne noot van die kanari in den grond gekomen is. Van de boonen heeft ieder begiftigde een lekkeren kop koffie, waarschijnlijk op de gezondheid van het Nederlandsche Gouvernement, of ook wel van Mijnheer, gedronken, en van de noten-pitten heeft men heerlijk gebak gemaakt; en nu zal Mijnheer begrijpen, waarom het geplante niet opgekomen is."

Staat de landbouw in de Dajaklanden op zulk een lagen trap, met den handel is het niet minder ongunstig gesteld. Eigenlijke handel wordt door Dajaks, op zeer weinige uitzonderingen na, niet gedreven. Zij zamelen de voortbrengselen huns lands in (waarover straks), verkoopen die en verbrassen al zeer spoedig het geld, en daarmede is alles gezegd. Wordt er nog eenige handel gedreven, dan is het door Chineezen en Maleiers, die soms verre handelsreizen in de binnenlanden doen en daar hunnen ondernemingsgeest, bij de woeste zeden der stammen, niet zelden met het verlies van het leven moeten bekoopen.

Vroeger, vóórdat de Dajaklanden in 1826 door het Nederlandsch-Indische Gouvernement geannexeerd waren, voerden de Dajaks der beneden-Kahajan, der kleine-Dajak- en der beneden-Kapoeas-rivieren eenen voor die

gewesten uitgebreiden handel. Verscheidenen hunner bezaten zeewaardige vaartuigen, waarmede zij handelsreizen naar het naburige Tanah-Laoet [1]) en Sampit [2]), naar Java, naar Borneo's Westkust en zelfs naar Lingga, Riouw en Singapore ondernamen. Eenmaal onder de bescherming van ons vaderlijk bestuur, waren de Dajaks zoo gelukkig hunne rivier-mondingen voor den handel gesloten te zien. Spoedig zagen zij het vaderlijke van dien maatregel in; zij verkochten hunne vaartuigen of maakten er brandhout van, en gaven zich aan eene zoete rust over. Door de ijverige bemoeiingen van den luitenant-kolonel Verspijck werden, in het begin van 1863, de mondingen der Kahajan- en kleine-Dajak-rivieren weder voor den handel geopend; maar de eens aangenomen plooi is gebleven. Met onwraakbare bewijzen voor mij, moet ik den belangstellenden lezer bekend maken, dat ten vorige jare nog niemand der talrijke bevolking, aan de beneden-gedeelten dier stroomen woonachtig, er toe overgegaan was om zich weder een zeewaardig vaartuig aan te schaffen.

Eigenaardig is de manier waarop handel met de Olo Ot [3]) gedreven wordt; zij schijnt mij belangrijk genoeg om hier een plaatsje voor de mededeeling daarvan in te ruimen. De handel met dezen stam wordt uitsluitend door een beperkt getal Ot Danoms gedreven, daar

---

[1]) Tanah-Laoet wordt dat gedeelte van Borneo genoemd, hetwelk zich, oostwaarts van de Baritoe rivier, zuidwaarts in de Java zee uitstrekt.

[2]) Sampit is een vrij aanzienlijk plaatsje, gelegen aan de rivier van dien naam, iets ten Oosten van het rijk van Kotaringin, hetwelk met het landschap Djelei den Zuidwesthoek van Borneo uitmaakt.

[3]) Olo Ot. Zie hierover de inleiding van dit werk.

andere handelaren zeer zeker overvallen en vermoord zouden worden. Wanneer eene handelsprauw gekomen is ter plaatse door deze natuurkinderen bewoond, dan worden de koopwaren welke men medegebracht heeft, als: tabak, zout, rijst, kleedingstukken (t. w. ewah's en klambi's van boomschors vervaardigd), stukken ijzer, glaskoralen enz. enz. op een matje op den oever uitgestald. Daarna slaan de kooplieden geruimen tijd met alle kracht op eene garantong en verwijderen zich dan zoo ver, dat zij hunne koopwaren geheel uit het oog verloren hebben. Alsdan komen de Olo Ot uit hunne wouden te voorschijn, onderzoeken het uitgestalde, en naarmate hunne begeerlijkheid opgewekt is of zij aan de verschillende artikelen behoefte gevoelen, leggen zij naast het begeerde eene mindere of meerdere hoeveelheid stofgoud, of wel één of meer batoe boehies [1]), harimaoeng- (tijger-) vellen [2]) enz. Zijn zij daarmede gereed, dan slaan zij ten teeken op een uitgeholden boomstam en verwijderen zich De kooplieden naderen alsnu. Bevinden zij dat de artikelen door de Olo Ot naast hunne waren uitgestald, voldoende zijn, dan nemen zij die en laten hunne koopwaar liggen; in het tegenovergestelde geval herneemt de koopman zijne waren, roert de artikelen der Olo Ot zelfs niet aan en vertrekt naar een anderen stam, alwaar hetzelfde

---

[1]) *Batoe boehies*, ook *batoe galiga* genaamd, is een groenachtige steen welke in de ingewanden van eenige apensoorten, vooral van den *boehies*, aangetroffen wordt. Die steen is niet grooter dan een erwt en wordt zeer ruim betaald, soms tot 200 gulden. Hij wordt geraspt en als universeel geneesmiddel gebruikt. De *boehies* is eene groote apensoort, met grauwe pels en zeer langen staart.

[2]) *Harimaoeng*, tijger. Op Borneo komt slechts eene kleine tijgersoort voor, meer tijgerkatten; de hier bedoelde harimaoeng is eene soort met fraai wit-gevlekte huid.

tooneel herhaald werdt. Nimmer zien de handelende partijen elkander; maar desniettegenstaande is de goede trouw nimmer bij een dergelijken handel geschonden geworden.

Tot de voornaamste takken van bedrijvigheid bij de Dajaks behoort in de eerste plaats het rotan-snijden. Door de lage gesteldheid van de Zuidkust van Borneo is die kust tot ver landwaarts in moerassig. In die moerassen tieren bijzonder weelderig allerlei slingerplanten, waaronder eene groote hoeveelheid rotan-soorten. Borneo kan dan ook als het vaderland van de rotan genoemd worden; de zoogenaamde Bandjermasinsche is op de Europeesche markt het meest gewild. Die Bandjermasinsche rotan is op een klein gedeelte na, hetwelk op het eiland Tatas [1]) gesneden of van Bekoempai [2]) aangebracht wordt, uitsluitend uit de Dajaklanden afkomstig.

De rotan groeiende langs de boorden van de ontelbare kleine riviertjes, welke zich in de kleine-Dajak- en Kapoeasstroomen uitstorten, wordt tot de beste soorten gerekend, en het zijn voornamelijk deze soorten die op de westersche markten gebracht worden; daarna volgen de soorten die in de hoogere streken, langs de Doeson-, Kapoeas- en Kahajan-rivieren gesneden worden. De voornaamste rotan-soorten welke in de Dajaklanden aangetroffen worden, zijn de navolgende:

---

[1]) Het eiland Tatas wordt gevormd door de Baritoe- en Martapoera-rivieren en door de Antassan Kween. Het is op dit eiland dat het Europeesche gedeelte van Bandjermasin gebouwd is. Aan de samenvloeiing van de beide eerstgenoemde rivieren ligt de Schans van Tuyll.

[2]) Het delta-eiland Bekoempai wordt gevormd door de oostelijke en westelijke armen van de Doeson, de kleine-Dajak- en de Baritoe-rivier en de Javazee. Naar dit eiland wordt het beneden-gedeelte der Doeson ook Bekoempai geheeten. De geheele afdeeling heet: „afdeeling Doeson en Bekoempai.”

Oewei (rotan) sigi of toto 〃 irit en 〃 taman	zijn de beste soorten. Zij zijn fraai geel, en laten zich gemakkelijk en gelijkmatig splijten.
〃 tapa en 〃 hanto	zijn donkerder van kleur en laten zich minder gemakkelijk splijten.
〃 anak en 〃 lintong	worden gebezigd om fijn vlechtwerk als: bankmatjes, cigaren-kokers enz. te vervaardigen.
〃 tantowo 〃 kahawang	zijn dikke rotan-soorten, met lange geledingen, meer bekend onder den naam van Spaansch riet; zij worden voornamelijk voor lansschachten, voor wandelstokken enz. gebezigd.
〃 ahas 〃 getah 〃 tahera	zijn ook dikke rotan-soorten en bereiken soms eene dikte van vijf vingeren; zij hebben echter zeer korte geledingen en worden gebezigd tot kabels om vlotten vast te leggen.
〃 boeloe	is ook eene dikke soort en wordt voornamelijk tot vervaardiging van hoepels, manden enz. gebruikt.

Bij het snijden van rotan gaat de Dajak zeer zorgeloos te werk. Om een fraaie en rijpe rank machtig te worden, kapt, kerft en vernietigt hij wel twintig andere, die bij een weinig geduld gespaard konden blijven en weinige weken later hare volle waarde zouden hebben. Door die zorgeloosheid zijn er kleine rivieren, die vroeger door de hoeveelheid en qualiteit van de aldaar groeiende rotan een zekeren naam verkregen hadden, en waar thans geen enkele rank meer te vinden is.

De gesneden rotan wordt van bladeren, doornen enz. gezuiverd, daarna in bossen gebonden en eenigen tijd in het water gelegd, om hare taaiheid en lenigheid te be-

waren, die zonder deze zorg zouden verloren gaan. Vervolgens wordt zij gesorteerd en in den handel gebracht.

De Dajaksche rotan heeft gewoonlijk eene lengte van 4 Ned. ellen en komt in tweederlei bossen gebonden aan de markt, als de „galong (bos) bakal" van 200 stuks, en de „galong sampit" van 40 stuks. De laatste, als de meest handelbare, is ook de meest gebruikelijke.

Om een denkbeeld te geven van den handel in dit artikel kan ik opgeven, dat de uitvoer alleen van de afdeeling kleine-Dajak in 1860, toen de opstand nog in volle kracht was, 10,488, in 1861 21,569, in 1862 47,415, in 1863 58,977 en in 1864 93,018 galong sampit of kleine bossen heeft bedragen.

Het vervoer geschiedt gedeeltelijk in groote prauwen, maar meest op groote vlotten, „lanting" genaamd, waarop soms wel 5 of 6,000 bossen gestapeld zijn. Zulk een vlot bestaat gewoonlijk uit een 200tal boomen van goed timmerhout, waarover een vloer van nibong- of bamboe-latten gelegd is. Daarop worden de te vervoeren koopmanschappen gestapeld, en men laat alleen voor en achter, rechts en links een loopgang vrij, om de roeiriemen te kunnen behandelen, als ook eene plaats in het midden van de lanting, om eene hut op te slaan en eene overdekte plaats voor den roerganger. Zoo zakt men de grootste stroomen van Borneo af, om de hoofdplaats Bandjermasin te bereiken. Zelden wordt daarbij geroeid, of het vlot moest in een tegenstroom of in een draaikolk geraakt zijn, of wel wanneer het gevaar dreigt om tegen den wal geworpen te worden; in die gevallen maakt men een ijverig gebruik van de riemen. Komt men in de benedenstreken, waar het rijzen en dalen der zee zich doet gevoelen, dan wordt, bij het opkomen van den vloed, de lanting aan den wal gemeerd en wacht men de invallende

eb af om de reis te vervolgen. Heeft de handelaar echter uitermate groote haast, dan wordt bij het doorkomen van den vloed een lange rotan-tros, „talin samat" genaamd, door middel van een djoekong uitgebracht en aan een boom op den oever bevestigd. Langs dien tros haalt men het vlot met de handen, of ook wel door middel van een gangspil, tegen den zwaren stroom op. Dit ophalen wordt „basamat" geheeten.

Dat zulk eene reis, ofschoon zij dag en nacht doorgezet wordt, soms weken duurt, zal de lezer wel begrijpen; maar in geheel Indië is de spreuk: „tijd is geld" zonder beteekenis, en niet het minst in de Dajaklanden.

Is het vlot te zijner bestemming aangekomen, dan wordt eerst de lading verkocht, dan de vloer en hut, en eindelijk de boomstammen die het geheel droegen; waarna de verkooper met zijne pandelingen per prauw huiswaarts keert en in den regel een leventje van vroolijken Frans begint en volhoudt, zoolang hij een gulden in zijn bezit heeft.

De Dajaksche vrouwen in de benedenlanden vlechten zeer fraaie vloer-, bank- en stoelmatten, hoofd- en rolkussenmatten, cigarenkokers, hoeden, draagmandjes enz. enz. van gespleten rotan. De uitvoer van dat vlechtwerk, „amak oewei" genaamd, is niet gering te noemen, daar alleen van het artikel hoeden jaarlijks verscheidene duizenden „koedies" [1]) in den handel gebracht worden.

Om de rotan, waarvan alleen de soorten anak en lintong tot dit einde gebezigd worden, tot het maken van die vlechtwerken te bereiden, wordt zij eerst verscheidene weken in de rivier gedompeld, waarna zij twee à drie dagen buiten den zonneschijn gedroogd wordt. Vervolgens kerft men de

---

[1]) Een *koedi* = 20 stuks; lijnwaden, matten, rotan-hoeden, worden per koedi verkocht.

rotan aan een der uiteinden in zoovele deelen als zij moet gespleten worden. Dit inkerven heet „sarakap", en na die bewerking blijft de rotan een dag uitgespreid liggen, waarna de splijting plaats heeft. Dat splijten geschiedt op de volgende wijze. Twee kleine mesjes, „djangat" geheeten, worden zoodanig in een stuk hout gestoken, dat de ruimte tusschen de beide lemmers de verlangde breedte waarin de rotan gespleten moet worden, aangeeft. Nu wordt de reeds ingekerfde rotan tusschen die djangat gebracht, en zoo dikwijls er tusschendoor getrokken totdat de gespleten deelen, allen even breed, op de begeerde afmeting gebracht zijn. Alsdan wordt die gespleten rotan van de zachte binnendeelen gezuiverd, zoodanig dat alleen de harde maar lenige buitenbast overblijft. Deze wordt vervolgens rood of zwart gekleurd, of men laat ook wel aan de rotan hare natuurlijke gele kleur, en nu is zij in allen deele gereed om gevlochten te worden.

Ook vervaardigen de Dajaksche vrouwen matten van eene biezensoort, „poeron" geheeten. Deze poeron groeit in moerassige streken en hare stengels worden ongeveer 2 ellen lang, bij eene dikte van 2 Ned. duimen. Zij wordt tegen het einde van het droge seizoen gesneden en gedurende eenige weken in het water geweekt. Daarna wordt zij gedroogd en iedere stengel met een stuk hout plat geklopt, waarna zij tot vlechten gereed is. De uitvoer van die „amak poeron" [biezen-matten] kan ook op verscheidene duizenden koedies berekend worden.

Eene andere voorname bedrijvigheid der Dajaks is het zoeken van „njating" (dammar of hars.) De meeste boomen op Borneo zijn harshoudend, en men behoeft slechts eenige inkervingen in den bast te maken, om na weinige dagen zijne moeite overvloedig beloond te zien. De voornaamste njating-soorten in de Dajaklanden zijn:

Njating mata koetjing,		doorschijnend, kleurloos en schier aan kristal gelijk.
〃	bapoeti	wit en bijna doorschijnend.
〃	linoh	
〃	lanang	fraai geel, bijna aan barnsteen gelijk.
〃	basak	
〃	lentang	
〃	toelang	bruin, aardachtig en poreus.
〃	kroeën	
〃	anlei	

De zes eerstgenoemde soorten worden aan de boomen zelven ingezameld. Hierbij gaat de Dajak ook wederom zeer zorgeloos te werk. Hij brengt den boom zoovele verwondingen toe, dat deze, na al zijne harsachtige zelfstandigheid te hebben afgegeven, weldra kwijnt en sterft.

De overige soorten worden langs de oevers der zee, bij de riviermondingen, alsook op de zandbanken welke bij de uitwatering der kleinere rivieren in de hoofdstroomen aangetroffen worden, ingezameld.

De hars druipt van de boomen, valt op den grond en neemt aldaar aarddeelen en andere onreinheden op. Bij den eersten vloed wordt zij medegesleept. Door de onreinheden is zij specifiek iets zwaarder dan het water, zoodat zij wel drijvende, maar toch beneden de oppervlakte van den stroom, zeewaarts gevoerd wordt. Wanneer nu de zeewind, bij het invallen der eb, de branding hevig in beweging brengt, dan worden de klompen en stukken njating op den oever geworpen en blijven op het droge achter, terwijl de aangerolde baar kokend en schuimend terugijlt. Na een stevigen Zuidooste-wind — de heerschende wind van April tot October — ziet men dan ook de Zuidkust van Borneo, voornamelijk bij de uitwatering der hoofd-

stroomen, met stukken njating als overdekt. De Dajaks letten daar ook op, en na een zoodanigen sterken wind ziet men vele prauwtjes zeewaarts stevenen, om den zoo gemakkelijken buit in te zamelen.

Ook wanneer de wind de oppervlakte der breede stroomen van Borneo in beweging brengt, wordt eene vrij aanzienlijke hoeveelheid njating op de oevers onder den wind aangetroffen; men ziet alsdan de kinderen met hunne mandjes al spelende de inzameling daarvan doen.

Op de zandbanken in en bij de uitwatering van kleine rivieren in de hoofdstroomen, ook op de eilanden in die stroomen, in één woord overal, waar men slechts zeker is in aangespoelden grond te arbeiden, worden weinige voeten onder de oppervlakte des bodems uitgestrekte bedden van njating aangetroffen. Schrijver dezes heeft zoo harsbedden gezien welke eene oppervlakte hadden van meer dan 100 □ ellen, bij eene dikte afwisselend van 0.02 tot 0.3 Ned el; en deze waren volgens beweren van ooggetuigen in lang na de uitgestrektste niet.

De ingezamelde njating wordt verpakt in mandjes, van bamboe vervaardigd en „bangkat" genaamd, die een inhoud van een gantang of 3.75 Ned. pond hebben, en alzoo in den handel worden gebracht. De uitvoer van dit artikel uit de afdeeling kleine-Dajak naar de hoofdplaats Bandjermasin bedroeg in 1860 981, in 1861 1877, in 1862 11,836, in 1863 27,713 en in 1864 32,127 gantangs. Men kan de productie echter gerust op vier malen het laatste getal ramen, daar zeer veel njating naar de naastbijgelegene districten Margasari, Nagara en Amoentai vervoerd wordt, en op dat vervoer geene contrôle bestaat; en daar ook de Dajaks zelven veel njating tot verlichting en tot het breeuwen hunner prauwen bezigen.

Om tot bovenbedoeld breeuwen gebruikt te kunnen wor-

den, wordt de njating fijn gestampt en alsdan met klapper- of katjangolie gekookt, waarna men fijne schelpkalk en ook wel fijn gehakte kapas [katoen] bij het bekoelen er onder mengt. Men verkrijgt alsdan eene soort van mastik welke in het water hard als steen wordt, en zich daardoor bijzonder eigent, om de naden van de prauwen te dichten. Deze mastik wordt „dampol" genoemd.

Een andere tak van nijverheid der Dajaks is het zoeken van was. In de hoogste boomen langs de rivieren en stroomen — nimmer in het dichte woud — maken ontelbare bijenzwermen hunne nesten. Waar die nijvere diertjes in zoo grooten getale van daan komen, is moeilijk te verklaren. De Dajaks beweren, dat zij alsdan uit het gebergte komen, alwaar zij gedurende den drogen tijd hunnen winterslaap in holen en spleten zouden gehouden hebben. Hoe het ook zij, wanneer de eerste regens der geheele natuur verkwikking aanbrengen, wanneer bloemen en bloesems de wouden veelkleurig beginnen te tooien en de lucht met hare geuren bezwangeren, dan komen de bijen, door de Dajaks „badjanji" geheeten, opzetten, beginnen haren arbeid en hechten aan de meest horizontaal uitgespreide takken haar nest vast. Dat nest, „idang" genaamd, verkrijgt, wanneer het zijne grootste uitgebreidheid heeft bekomen, den vorm van een zak, waarvan het boveneinde onregelmatig breeder is dan het ondereinde, welk laatste gewoonlijk in een afgeronde punt, welke „tihas", heet, uitloopt. De geheele idang heeft eene lengte van nagenoeg vier bij eene dikte van boven van drie palmen, en levert ongeveer een Ned. pond was en 12 Ned. ponden zuiveren honig op. In gunstige jaren worden op één „tangirang" — naam der hooge boomen waarop de bijen hare nesten bouwen — 200, soms 300 zulke idangs gevonden.

Hierboven hebben wij gezegd, dat de bijen bij het inval-

len van het regen-seizoen, alzoo in September of October, hare nesten beginnen te bouwen; deze nesten hebben hunne grootste uitgebreidheid in Februari of Maart verkregen. Zij zijn dan ook het zwaarst aan wasdeelen, terwijl zij tevens van overvloedigen honig druipen. Het is derhalve in die maanden dat men de inzameling begint. Om bij de nesten op de hooge boomen te komen, vervaardigt de Dajak tegen de stammen eene ruwe ladder, „pantang" genaamd; daartoe slaat hij, op een afstand van vier palmen boven elkander, stevige pinnen van hard hout, die eene lengte van 3 à 4 palmen hebben, in den bast van den boom. Soms worden de uiteinden van die pinnen door minder moedigen met eene dwarslat van bamboe of nibong verbonden, zoodat men van uit de verte waant eene Europeesche ladder, met wijd uit elkander staande sporten, naast den boom te zien staan. Die pantang wordt echter niet in één dag gemaakt; want dan zou dat aanhoudend geklop de bijen verontrusten en zouden de arbeiders niet tegen hare aanvallen beveiligd zijn. Men begint de vervaardiging daarvan dadelijk bij het ontdekken dat de bijen hare nesten beginnen te maken; vervolgens slaat men alle dagen eenige pinnen in den bast, en men gaat zoo voort tot de pantang geheel voleindigd is, dat wil zeggen totdat men de benedenste takken van den woudreus bereikt heeft.

Is die voorbereidende arbeid voleindigd, en is het tijdstip van inzameling aangebroken, dan kapt men over dag alle struiken en onkruid rondom de tangirang weg. Bij een stikdonkeren en winderigen avond verzamelen zich een viertal mannen om den boom. Een hunner ontsteekt een fakkel van groen en veel rook gevend hout en klimt daarmede bliksemsnel langs de pantang tot bij de idangs, waarop hij als nu begint te kloppen. De bijen komen brommend en gonzend naar buiten om zich op den aanvaller te werpen;

maar verblind door het licht der fakkel, die hevig heen en weder gezwaaid wordt, en verstikt door den rook, worden zij door den wind ver weggedreven en vallen met duizenden op een grooten afstand in de duisternis ter aarde. Zoodra de bijen verdreven zijn, worden de nesten met een scherp bamboe-lemmer van de takken losgemaakt en naar beneden geworpen, alwaar zij door de medgezellen van den klaûteraar in eene mat of in een uitgespreiden linnen lap opgevangen worden.

Dat verdrijven der bijen door rook wordt door de Dajaks „poear" genoemd, en is, zooals men uit bovenstaande beschrijving heeft kunnen bespeuren, een vrij gevaarlijke arbeid. Door de verbazende vlugheid en behendigheid der Dajaks, door het bedaarde overleg daarbij ten toon gespreid, gebeuren echter bij dien arbeid zelden ongelukken.

Na het weghalen der nesten is het gedurende de eerste dagen uiterst gevaarlijk de tangirangs zelfs van verre te naderen. De bijen vliegen gonzend rondom de ledige plaatsen, waar vroeger hare talrijke idangs hingen, en werpen zich woedend op den schuldelooze, wiens ongelukkig gesternte hem in de nabijheid voert. Er zijn voorbeelden, dat argelooze voorbijvarenden, plotseling door geheele zwermen van woedende bijen overvallen, het met den dood moesten bekoopen. En ten bewijze, dat de aanvallen van die kleine nijvere diertjes onweêrstaanbaar zijn, zal ik hier ter afwisseling een voorval verhalen, hetwelk in zijne uitkomsten heel noodlottig had kunnen wezen, maar in werkelijkheid eer komisch dan tragisch afliep.

Vroeger heb ik reeds ergens in deze ethnographische beschrijving verhaald, dat ik in het begin van 1863 een groote reis met het stoomschip Boni in de wateren der boven-Kapoeas gemaakt heb. Te Batoe Sambong kon echter niet verder gestoomd worden; ik zette dus de reis, in

gezelschap van den Luitenant Meyboom, verder per prauw voort, maar liet aan den gezagvoerder van het stoomschip de instructie achter, dat hij, bij eenig verval van water, tot Kotta Baroe [1]) moest terug stoomen en mij daar inwachten, wijl daar de gevolgen van het plotseling wegvallen des waters niet zoo zeer te vreezen zouden zijn. Twee dagen later ontving ik van de opvarenden eener djoekong de tijding, dat het stoomschip te Ketjah Trahong [2]) aan den grond zat. Ik spoedde mij derwaarts; want in eene zoo hachelijke positie mocht ik het schip niet zonder bedekking laten — en ik had vijftig inlandsche soldaten bij mij, waarvan ik het grootste gedeelte bij dien prauwen-tocht medegenomen had. Ook konden wellicht de vereenigde krachten der prauwen-roeiers en der militairen nuttig gebruikt worden om het schip vlot te brengen. Bij mijne aankomst vernam ik, dat, bij het omstoomen van den steeds zoo gevaarlijken hoek van Ketjah Trahong, de verbazend snelle stroom het achterschip tegen den wal geworpen had, waarbij de mast tegen eenen ver over den stroom uitstekenden tak van een tangirang gestooten en de idangs welke daaraan hingen, gedeeltelijk vernield en beschadigd had. Toen hadden de verwoede bijen zich op allen geworpen die op

[1]) Kotta Baroe is eene Dajaksche versterking, welke de grens uitmaakt van de afdeelingen midden- en boven-Kapoeas. Het verschil in waterstand kan in de rivieren in het hoogland van Borneo soms twee vademen in éénen nacht bedragen. In een uur tijds heb ik den waterstand der Kapoeas vijf voet zien vallen.

[2]) Ketjah Trahong is eene plaats in de boven-Kapoeas, waar de rivier onder een hoek van 60° van richting verandert. Vóór den scherpen hoek ligt een ver uitspringende zandbank, terwijl de bocht met rotsklompen bezaaid is. In den drogen tijd heeft hier eene stroomversnelling plaats, waartegen prauwen moeilijk op kunnen. In den West-moeson kan deze plaats echter door niet diepgaande stoomschepen gepasseerd worden.

het dek waren, en hadden vooral den roerganger, die zich op de brug, dus op het hoogste gedeelte der boot bevond, niet gespaard. Die arme drommel, onder de hevigste smarten dansende en met de armen om zich heen slaande, om de vertoornde insecten van zich te jagen, liet het stuurrad los, en de boot, door stoom en stroom voortgezweept, liep met ongekende kracht op een rolsteen-bank, nagenoeg in het midden der rivier gelegen, en waarop toen slechts een paar voeten water stonden. Bij het aanhoudend vallen van het water liep die bank in den volgenden nacht droog, zoodat wij rondom het schip eene wandeling konden maken. Volle twee maanden bleef het schip daar vastzitten en hadden al de opvarenden ruimschoots tijd om het koopje, door de bijen geleverd, te overpeinzen, toen eene flinke echt tropische regenbui de rivier dermate deed zwellen, dat het schip zonder eenige inspanning vlot raakte en de reis kon voortzetten.

Eene tweede inzameling van honig en was heeft plaats in de maanden April en Mei. Aan deze inzameling zijn echter op verre na de moeiten en gevaren niet verbonden, als aan de hierboven vermelde, dewijl de idangs nu niet in zeer hooge boomen, maar daarentegen in laag struikgewas gezocht en gevonden worden. Worden de boomen waarin de bijen nestelen, om het even tot welke soort zij behooren, in het algemeen tangirang genoemd, aan de struiken waarin die tweede honig- en was-oogst aangetroffen wordt, geeft de Dajak den naam van „rampo". Wanneer de idangs in zoo'n rampo hunnen vollen rijkdom erlangd hebben, dan worden de bijen ook bij nacht door rook verdreven en valt de buit den aanvallers gemakkelijk in handen.

Na de idangs ingezameld te hebben, legt men ze te huis op een „garanang" (een soort van zeef van bamboe vervaardigd), om den honig in daaronder geplaatste potten te laten

afdruipen. Deze eerst verkregen honig wordt voor den zuiversten en fijnsten gehouden.

Vervolgens worden de idangs in een „ganal", een soort van lap van ruwe plantaardige vezels vervaardigd, gewrongen en geperst, waarna de was, tot verdere zuivering, herhaalde malen in water wordt gekookt en eindelijk in groote schijven of koeken gegoten, die eene middellijn van ongeveer 0.5 Ned. el. hebben, ± 15 N. ponden zwaar zijn, en alzoo in den handel worden gebracht.

De jaarlijks uitgevoerd wordende was uit de afdeeling kleine Dajak kan op ruim 800 pikols begroot worden. Den honig gebruiken de Dajaks zelven; er wordt daarin weinig handel gedreven.

Het zal den oplettenden lezer niet ontgaan zijn, dat, bij al deze bedrijvigheden, de Dajak, althans in de benedenlanden, zoowat voor ieder seizoen zijne bezigheden heeft. Van October tot Januari of Februari houdt hij zich met den veldarbeid onledig; daarna is het tijd om was in te zamelen, hetgeen tot het einde van Mei plaats heeft; vervolgens breekt het geschikte seizoen tot rotansnijden aan; terwijl de Dajak in de maanden Juli, Augustus en September, wanneer de Zuid-oostmoeson flink doorwaait, met zijne prauwtjes langs de zee- en rivier-oevers dwaalt, om de njating, dat milde geschenk der natuur, hetwelk door de golven op het strand geworpen wordt, in te zamelen.

Maar behalve de reeds aangehaalde middelen van bestaan, biedt het zoo rijke Borneo den nijvere nog vele schatten aan, waaronder de onmetelijke bosschen, die het geheele eiland overdekken, niet mogen vergeten worden. Wij hebben reeds hierboven gezien, dat de Dajak de vlotten waarop hij zijne producten naar de hoofdplaats afvoert, van kostbaar timmerhout vervaardigt. Wij zullen nu de voornaamste houtsoorten welke de Dajaklanden opleveren,

in oogenschouw nemen, en die, naar hare waarde rangschikken, beginnende met de kostbaarste.

1. Het ijzerhout „kajoe tabalie-en", in het Maleisch „kajoe oelin" genaamd, is verreweg de duurzaamste houtsoort welke Indië oplevert. Zij is bestand tegen de zoo vernielende witte mieren; in het water gebruikt heeft ook de paalworm, door de Dajaks „tambilok" genaamd, geen vat er op; en zij bezit eene dnurzaamheid van 150 à 200 jaren beneden den grond en van 300 à 400 jaren boven den grond. Toen de Kraton van Martapoera, wier borstwering geheel van ijzerhout vervaardigd was, in 1859 door onze troepen afgebroken werd, telde dat vorstenverblijf een bestaan van ruim vier eeuwen, en toch krulden onze sappeurs-gereedschappen als lood op het harde hout om, en moesten de palissades en balken door middel van wiggen gespleten worden.

De Dajak kent twee soorten van ijzerhout. Het „tabalie-en toto" is donkerbruin, bijna zwart van kleur, en zinkt als lood in het water. Het „tambalie-en paja" is geelbruin en is niet zoo zwaar, daar het in het water, evenwel beneden de oppervlakte, drijft. De eerste soort groeit uitsluitend op de bergen en hooglanden en wordt voor de duurzaamste gehouden, de tweede soort wordt ook op lage gronden aangetroffen, heeft de hardheid niet van de eerste en is daardoor gemakkelijker te bewerken.

2. Het „kajoe kahoi", in het Bandjermasinsche dialect „kajoe balangirang" genaamd, komt van alle houtsoorten in deugdzaamheid en andere eigenschappen het ijzerhout het meest nabij; echter wordt het geschat niet langer dan 50 jaren boven den grond te duren.

Men treft in de Dajaklanden twee soorten van dit hout aan, het „kahoi tambaga", donkerrood, en het „kahoi bapoeti", meer geelrood van kleur. De eerste soort wordt

voor de beste gehouden, beiden zinken in het water.

3. Het „kajoe pamala", in het Maleisch „kajoe boelan", is een fraai, witachtig, zacht hout, zeer fijn van vezel en gemakkelijk te bewerken; daarbij is het zeer deugdzaam. De aanraking van het spint van dezen boom doet hevige jeuking, soms met koortsen gepaard, ontstaan. Bij insnijdingen in den bast wordt eene rooskleurige njating gewonnen, welke door de Dajaks als reukwerk gebrand wordt.

4. Het „kajoe sankoewak" is een zeer hard hout, bruin van kleur, en laat zich gemakkelijk splijten, waarom het veelal tot het vervaardigen van sirappen gebezigd wordt. Eene dakbedekking van zulke sirappen duurt gewoonlijk van 30—40 jaren.

5. Het „kajoe mahadirang" is ook zeer hard en lichtbruin van kleur, en wordt mede tot het vervaardigen van sirappen gebruikt. Een dakbedekking daarvan wordt gerekend 20 jaren te duren.

6. Het „kajoe bangkirei" is een zeer deugdzaam hout, lichtgeel, met bruine aderen; het is zeer geschikt tot het zagen van planken, alsook om meubelen van te vervaardigen. Men treft twee soorten van dit hout aan; het „bangkirei tambaga" en het „bangkirei bapoeti". Eerstgenoemde soort wordt voor de beste gehouden.

7. Het „kajoe baroang" is donkerbrnin en wordt almede voor planken en meubelen aangewend.

8. Het „kajoe lintang", in het Maleisch „kajoe lanang", is lichtbruin, naar het gele zweemende, met fraaie aderen. De van dit hout gezaagde planken zijn het meest in den handel gewild; ook worden er bintbalken enz. van vervaardigd. Men kent twee soorten: „lintang tambaga" en „lintang bapoeti".

9. Het „kajoe madang", lichtbruin van kleur. De planken daarvan zijn ook zeer gewild. Wanneer men deze

planken met kalk bestrijkt, wordt deze gedurende eenige dagen donkerrood gekleurd.

10. Het „kajoe rasak", waarvan twee soorten: „rasak goenong" en „rasak danom".

11. Het „kajoe allei", waarvan twee soorten: „allei tambaga" en „allei bapoeti".

12. Het „kajoe moehoer", waarvan twee soorten: „moehoer tambaga" en „moehoer bapoeti".

De drie laatstgenoemde soorten, als zijnde bij volkomen wasdom boomen van kolossale afmetingen, worden voornamelijk gebezigd voor het vervaardigen van djoekongs en rangkangs [1]).

13. Het „kajoe galam" is eene deugdzame en taaie houtsoort. De boom wordt echter niet dikker dan ongeveer 0.3 Ned. el in doorsnede, maar hij groeit zeer rechtstandig en is van boven aan de kruin slechts weinig minder dik dan aan den benedenstam. De jonge boomen worden voornamelijk voor spanribben gebezigd; de dikkere worden naar Bandjermasin uitgevoerd, om als stutten in de gangen der steenkolenmijnen te dienen.

De galam-boom groeit in moerassen en tiert vooral dáár weelderig, waar het zilte zeewater slechts enkele keeren 's jaars, zooals bij springvloeden, in het droge seizoen den bodem besproeit. Hij heeft een witten, zachten, vezelachtigen bast, die bij gedeelten loslaat en rondom den boom afhangt. Wanneer men een galam-bosch binnentreedt, dan wordt het gezicht getroffen door die recht als

---

[1]) *Rangkangs* zijn groote vaartuigen, uit één stuk hout gekapt. Ik heb er gezien die 60 menschen konden bevatten. Deze gaan alsdan op eene rij achter elkander staan en bewegen zoo hunne pagaaien, No. 1 rechts en No. 2 links van de rangkang, waardoor dat vaartuig eene groote snelheid verkrijgt.

zuilen opgaande boomen, met hunnen donker-groenen bladerdos hoog daarboven, waardoor de scherpe zonnestralen gekeerd worden; maar wat vooral het oog boeit, zijn die witte, aan flarden hangende basten, die iedere zuil in een lijkkleed schijnen te hullen. Die galam-bast wordt zorgvuldig ingezameld en gebruikt om de naden der vaartuigen te breeuwen. Vrij aanzienlijk is de hoeveelheid, welke van dien bast naar Java uitgevoerd wordt.

14. Het „kajoe rigai", in het Maleisch „nibong" genaamd, is eene palmsoort welke, wat stam en bladvorming betreft, zeer veel met den pinang-palm overeenkomt, ja bijna van dezen niet te onderscheiden is. Voor latwerk is dit hout onovertreffelijk; het is hard, laat zich gemakkelijk splijten en bezit, wanneer de weeke innerlijke deelen des booms behoorlijk verwijderd zijn, eene groote duurzaamheid.

Dit zijn de voornaamste houtsoorten welke de Dajaklanden opleveren. Dat de lezer nu niet wane, dat ik hier al de soorten die voor nuttig gebruik geschikt zijn, opgesomd heb. Die ik hier noemde, leerde ik van de inboorlingen kennen; maar ik ben overtuigd, dat, wanneer wij Europeanen dat nog zoo weinig bekende eiland meer en meer zullen binnendringen, wij nog wel andere soorten in de dichte wouden zullen aantreffen, die bij de opgenoemde niet behoeven achter te staan.

Hierboven deelden wij mede, dat de Dajak van die houtsoorten de vlotten vervaardigt, om zijne producten, als rotan, hars enz., naar de benedenlanden te vervoeren. Dit is echter alleen het geval met de lichte soorten. Heeft men zware boomstammen, als tabalie-en, kahoi, pamala, bangkirei of galam, die allen in het water zinken, te vervoeren, dan worden die onder een vlot van lichtsoortig hout, b. v. lintang of rasak, gebonden en zoo naar hunne bestemming gebracht.

Alvorens van het plantenrijk af te stappen, hebben wij nog één bedrijf der bovenlanders te vermelden, dat is de handel in „njiatoe" of „getah pertjah". In de bovenlanden van Borneo bestaan uitgestrekte bosschen van getah pertjah-boomen, waaronder de „njiatoe merah" de voornaamste is en ook de beste soort van getah pertjah oplevert. Weinig partij wordt echter van dezen rijkdom getrokken, daar de uitvoer in 1864 slechts 495 pikols bedroeg, terwijl die uitvoer in vorige jaren geheel onbeduidend was. Bij het verzamelen van de njiatoe gaat de Dajak, even als bij alles, zeer onbezorgd te werk. Om zooveel mogelijk product te verkrijgen, hakt hij eenvoudig den boom om, zonder daarbij te bedenken, dat hij, zoodoende, hoe rijk en uitgestrekt zijne bosschen ook zijn, langzamerhand eene bron van rijkdom vernielt. Van bestuurswege zijn pogingen in het werk gesteld, om Dajaks naar Malakka te zenden, ten einde aldaar de aftappingen van de getah pertjah te leeren, waardoor de boom behouden blijft en om de twee à drie jaren eenen niet onaanzienlijken oogst afwerpt. Deze pogingen zijn geheel mislukt wegens de luiheid en vadsigheid der Dajaks en hunne gehechtheid aan den geboortegrond. Nu zouden wel Maleiers van Malakka over te brengen zijn, maar dat zou, bij de bekende zucht der Dajaks tot koppensnellen, geheel onraadzaam wezen. In die njiatoe-bosschen ligt echter voor Borneo eene belangrijke toekomst.

Eene andere bedrijvigheid der Dajaks is de vischvangst. Borneo is door zijn talrijke stroomen; rivieren, meren en moerassen verbazend vischrijk. Ontelbaar zijn dan ook de soorten die er aangetroffen worden. Onder deze behooren tot de lekkerste:

1. De miouw, eene palingsoort, die slechts 3 palmen bereikt.

2. De dahoeman, eene palingsoort, die ongeveer 1½ Ned. el lang en 2 palm breed is.

3. De behoe, de bekende gaboes, welke op Borneo zoowat 1 Ned. el lang wordt.

4. De kalabouw, een witte en zeer vette visch, ongeveer drie palm lang en ½ palm breed.

5. De djampol, een geel-witte visch, die nagenoeg 1 Ned. el lang en zoo wat 6 duim dik wordt.

6. De kakap, een zwart-gele visch, die zoo wat 6 palmen lang en 2 palmen breed, maar overigens zeer dun is.

7. De kaloi, een witte visch, die nagenoeg 1 à 1½ Ned. el lang wordt.

8. De ba-lidah, komt geheel met ons tongetje overeen, en wordt in zee, maar ook tot ver in de binnenlanden in de rivier gevangen.

9. De mandjohan, een soort van stekelbaars, die zoo wat 5 à 6 palmen lang wordt.

10. De bapoejoe, een bruin-geel fijn geschubd vischje, hetwelk zoo lang en zoo breed als een hand wordt; en

11. De soloang, een zoetwatervischje, dat veel overeenkomst heeft met onze spiering.

Tot de minder fijne soorten behooren de pating, de baoeng en de pantik, die allen, schoon in grootte verschillend, tot de stekelbaarzen behooren en in verbazende menigte gevangen worden.

Onder de crustaceeën heeft men de „kalapiting„ [krab] en verscheidene soorten van garnalen, waaronder de „oendang sarabon", eene kleine zeegarnaal, de „oendang toto", eene kleine zoetwatergarnaal, de „oendang boedjang" eene middelmatig groote zeegarnaal, en de „oendang galah", eene zeer groote zoetwatergarnaal, de voornaamste zijn. Van de laatstgenoemde worden niet zelden specimina aange-

troffen die $1\frac{1}{2}$ palm lang zijn, en, schoongemaakt en van de huidschalen ontdaan, 0.5 Ned. pond wegen.

Zijn de visschen enz. in Borneo's wateren in overvloed aanwezig, veelvuldig zijn ook de middelen welke de Dajak bezigt om dien buit machtig te worden. In de eerste plaats vermelden wij het hengelen, „mamisih" genaamd, waarbij de Dajak, als geboren visscher, zeer veel behendigheid aan den dag legt. Den hengelstok noemt hij „tantahang", het snoer „tali" en den haak, wanneer het een kleine is, „pisi", wanneer het een groote is „tahot", terwijl het aas „oempang" genoemd wordt. Soms verbindt de Dajak vele haken aan een lang snoer, hetwelk hij dan dwars in de rivier legt. Zulk een vischtuig heet „rawei".

Maar het hengelen oefent de Dajak alleen bij wijze van uitspanning uit; want de vangst, hoe rijk ook, beloont in lange na niet de moeite en weegt niet op tegen den tijd daaraan verkwist. Ook heeft de hengelaar een geduchten vijand in de „boental", een groenachtig vischje van ongeveer vijf duim lengte, hetwelk zeer behendig het aas van den haak, alvorens deze den bodem heeft bereikt, weet af te knabbelen. Daarenboven, wordt ook al een boental gevangen, dan kan de hengelaar zijne teleurstelling slechts koelen door hem te dooden, want die visch wordt nimmer gegeten, daar hij gezegd wordt zeer vergiftig te zijn, en de visscher kan dan het plekje vaarwel zeggen, daar de boental nimmer alleen, maar altijd in scharen van 20 à 30 rondzwemt.

De Dajak heeft een aantal netten, waarmede hij zijne rivieren afvischt; de voornaamste daarvan zullen wij hier leeren kennen.

Het net dat het meest gebruikt wordt is de „djala". Dit is een groot trechtervormig net, hetwelk rondom den trechterrand, die gewoonlijk 8 à 10 N. el middellijn heeft,

van een ketting, „batoe djala" genoemd, en uit looden ringen of ook wel uit eene menigte looden kegeltjes bestaande, voorzien is. Dat net wordt door den visscher, terwijl hij voor op den steven zijner djoekong staat, uitgespreid geworpen, en hij laat het, door middel van een lang touw, dat aan de spits des trechters verbonden is, zakken, totdat de looden ringen den grond raken, waarna hij het langzamerhand omhoog trekt. Bij deze beweging schuiven de looden ringen over den grond en sluiten zich zonder iets te laten ontsnappen, zoodat al de visch die onder de oppervlakte van het uitgespreide net gekomen is, gevangen wordt.

Een ander net dat de Dajak veel gebruikt, is de „haoep". Dit is een zakvormig netwerk van 2 à 3 N. el breedte en lengte. Aan de vleugels zijn twee lange dwarsstokken aangebracht, waarmede het net geopend en gesloten kan worden. Des nachts zet de visscher zich in een djoekong, houdt het geopende net in het water en laat zich stil met den stroom afdrijven. Zoodra hij voelt dat zich iets in het net beweegt, sluit hij het en haalt op.

Een „siap" heeft veel overeenkomst met onze kruisnetten; zulk een net wordt echter van den wal met een stok recht op en neder in het water gelaten en alsdan bij ondiepe rivieren of zacht glooiende oevers naar den wal toegestreken.

De „salambouw" is een groot vischnet, lang 10—15 N. ellen en 8—10 N. el breed. Dit net wordt vooral bij het „manobah", waarover straks, gebezigd. Alsdan sluit men een riviertje met de salambouw af, zoodanig dat de onderrand van het net op den bodem der rivier rust en de bovenrand zoo wat een palm boven de oppervlakte des waters uitstrekt. Door een toestel, van veerkrachtig hout vervaardigd, kan men den onderrand van

het net plotseling tot boven de wateroppervlakte doen opwippen.

Eene andere manier, waarmede de bewoner der benedenlanden zeer veel visch vangt, bestaat in het afsluiten van bochten en inhammen langs de oevers der zee of der rivieren. Die afsluiting geschiedt op volgende wijze. Bij laag water, wanneer de bocht welke men wil afzetten, droog gevallen is, worden eene menigte vlechtwerken, „kabiendei" genaamd, aan elkander verbonden en eenige duimen diep in het zand geplaatst, zoodanig dat de vloed het recht overeind staande staketsel eenige palmen overstroomt. Bij het weder invallen der eb blijft, vooral wanneer de hoogste stand van den vloed iets na middernacht heeft plaats gehad, eene groote menigte visschen en garnalen op het droge achter. Zulk een kabiendei is van bamboe-latten vervaardigd, welke eene breedte van 0.005 N. el hebben, en met eene tusschenruimte van gelijke breedte van elkander gevlochten zijn. De geheele kabiendei heeft eene lengte van 2 à 2½ en eene breedte van 1 à 1.20 N. el. Worden met die kabiendei groote bochten of inhammen of een uitgestrekt laag oevergedeelte afgesloten, dan heet het aaneengeschakelde staketsel „hampong". Zulk een hampong heeft soms eene lengte van 800—1000 Ned. el. Worden daarentegen slechts kleine bochten afgesloten, dan heet het staketsel „balat".

Tot besluit van deze schets der visscherijen zal ik eene beschrijving geven van eene vischvangst welke door de Dajaks een paar malen 's jaars gedreven wordt en een dag van algemeene vreugde, een waar nationaal feest is. Ik bedoel hier het „manobah", of het bedwelmen der visschen met het vocht getrokken uit de wortels van een giftgewas, „tobah" genaamd. De wortels van dat gewas worden, daags vóórdat de vangst zal plaats hebben, in eene groote djoe-

kong met veel water geweekt, en daarna met platte stukken hout geklopt, totdat het water in de djoekong eene melkwitte kleur verkregen heeft. Alsdan worden de wortelvezels verwijderd en het vocht met een weinig levende kalk en een aftreksel van tabak gemengd. Is het eene aanzienlijke rivier welke afgevischt wordt, dan bereidt men ongeveer een tiental djoekongs vol met tobah-water.

Vervolgens plaatst men bij den uitgang van de rivier, wanneer de vloed zijn hoogste punt bereikt heeft, een salambouw, waarna eene menigte djoekongs, allen met drie man bezet, in stilte de rivier, als ook hare bijrivieren en spruiten, zoo hoog mogelijk oproeien. Op een geschikt oogenblik, omstreeks 2 à 3 uren vóórdat het afstroomende water het laagste punt bereikt heeft, wordt het tobah-water op verscheidene punten tegelijk in de rivier geworpen en alsdan een half uur in stilte gewacht. Nu begint de werking van het bedwelmende vocht zich te openbaren. Eerst komen de kleinste visschen aan de oppervlakte, zwemmen aldaar steeds in kringen, die al kleiner en kleiner worden, rond, en trachten in hunne doodsbenauwdheid uit het water te springen. Deze worden eenvoudig met schepnetten en mandjes uit het water gehaald. Later worden de visschen die de wateroppervlakte in beweging brengen, al grooter en menigvuldiger, en is men verplicht de soms twee à drie ellen lange visschen met den harpoen op te halen. Nu begint een leven, eene bedrijvigheid, die in alle hare schakeeringen niet te beschrijven is. Al de aanwezige vaartuigen, soms duizend in getal, schieten, over eene oppervlakte van betrekkelijk geringe uitgestrektheid, door elkander. Voor op de spits der djoekong staat een der opvarenden met opgeheven harpoen, „salahawo" genaamd; in het midden staat een tweede, mede met een salahawo gewapend, terwijl het vaartuig door den derde met de uiterste behen-

digheid op de wenken en aanwijzingen der anderen bestuurd wordt.

Voeg hierbij het levendige tooneel in het water, waar de visschen allerwege kringen beschrijven, plassen en springen, om eindelijk aan den harpoen geregen te worden; voorts het oorverdoovend gejubel, dat door die door elkander kruisende menigte ontstaat, en de vreugdekreten welke iedere aanzienlijke vangst doet opgaan; dan zal de lezer moeten toegeven, dat zulk een tafereel wèl geschikt is om een oogenblik te boeien.

Groot is het aantal visschen dat bij zulk een gelegenheid gevangen wordt, daar alsdan djoekongs volgeladen door de bevolking weggevoerd worden; maar nog oneindig grooter is het getal, hetwelk later nog, na de vischvangst, door het bedwelmende vocht gedood wordt en waarvan de overblijfselen nog dagen daarna aan de oppervlakte ronddrijven en de lucht verpesten.

Wanneer eene rivier op een dusdanige manier afgevischt is, dan is er gedurende twee à drie maanden geen vischje meer in te bespeuren en kan dan ook zulk een water als geheel ontvolkt beschouwd worden. De wateren op Borneo zijn echter zoo vischrijk, dat in een volgend jaar eene dergelijke vangst weêr even overvloedig is.

Is de Dajak een goed visscher te noemen, als jager mag hij niet in aanmerking komen. Niet dat zijne wouden geen wild zouden bezitten; maar het moerassige en dicht begroeide terrein maakt aldaar de jacht, zoo niet tot eene onmogelijkheid, dan toch tot een moeilijk en zeer vermoeiend bedrijf. Een enkelen keer zal een Dajak, wanneer hij een spoor van herten ontdekt heeft, stil in een boom kruipen, daar wachten tot zijne prooi voorbijkomt, en deze alsdan met zijn blaasroer of ook wel met een vuurwapen neêrleggen; maar dit gebeurt uiterst zelden. Soms ook spant

hij in het bosch over een groote uitgestrektheid een touw, waaraan een aantal strikken hangen. Nu wordt het wild door eene menigte honden opgejaagd en naar den kant van de gespannen strikken gedreven, in de hoop dat een of ander dier zich daarin zal verwarren.

In de benedenlanden is maar ééne soort van herten bekend. Deze worden door de Dajaks „badjang" genaamd, zijn zeer groot, hebben een hoog gewei en een donkergrauwe pels.

Van de wilde varkens, „bawoi hembah" in het algemeen genaamd, heeft men eene menigte soorten, waaronder de „bawoi boelan", een wit, en de „bawoi kasientoe", een groot zwart zwijn, de voornaamste zijn.

Bij het ter jacht gaan bezigt de Dajak den gewonen galadak-hond, eene soort van jakhals, wiens neus met „danom boas" gewreven wordt, om het reukorgaan te scherpen. Dit danom boas wordt verkregen door het sap van een slingerplant, „badoro" genaamd, te vermengen met het sap van eene grassoort, „kambasirei", en het sap van eene rotansoort „oewei tameang".

De Dajaklanden zijn eindelijk ook rijk aan delfstoffen, waarvan ijzer, steenkolen en goud de voornaamste zijn.

IJzererts, door de Dajaks „batoe sanaman" genaamd, wordt op vele plaatsen van Borneo aangetroffen. Het allermeest komt het echter voor in de landstreek besloten tusschen de Soengei Moeroi [1]) en de Kahajan en in de boven-Doeson. In eerstgenoemde landstreek wordt geen werk van dit erts gemaakt en weet men het niet eens te verwerken. In de boven-Doeson echter bestaan ver-

[1]) De Soengei Moeroi is eene rechter zij-rivier van de Kapoeas. Zij stort zich met een breeden mond in deze rivier, en is verscheidene dagen ver voor groote prauwen bevaarbaar.

scheidene ijzersmelterijen, en het Doesonsche ijzer heeft op geheel Borneo eene zekere vermaardheid, die het bij voorkeur doet bezigen tot het vervaardigen van wapenen en voor klinkwerk, en dat zelfs boven Zweedsch of Engelsch ijzer.

Wanneer ik hier spreek van ijzersmelterijen, moet de lezer zich niet verbeelden, dat op Borneo hoogovens aangetroffen worden, zooals die in Europa verrijzen. De Dajak smelt zijn ijzererts met meer eenvoudige middelen en zou de handen van verwondering in elkander slaan, wanneer hij eene Europeesche ijzersmelterij te zien kreeg. Zie hier de geheele inrichting.

Op een heuveltop of op eene kleine kunstmatige hoogte, in de nabijheid van de plaats waar het erts opgedolven wordt, vervaardigt de Dajaksche ijzersmelter, onder een licht maar zeer hoog opgeslagen dakwerk, een bak van plastische klei, die, wat de buitenafmeting betreft, nagenoeg den vorm van eene kubieke el heeft.

De wanden van dien teerling hebben van boven eene dikte van ongeveer 1 N. palm, maar vermeerderen naar beneden toeloopende dermate in dikte, dat het grondvlak van de binnenruimte van den bak slechts 9 vierkante palmen meet. Deze bak is de smeltoven en wordt „laboerang" geheeten. Wanneer deze oven gedurende een veertien dagen in de zonnehitte gedroogd is, boort men beneden, zoo wat twee palm boven het grondvlak der binnenruimte, een gat om de pijp van den blaasbalg binnen te leiden, terwijl aan de tegenovergestelde zijde een ander gat gemaakt wordt, dat „alier" heet, en moet dienen om gedurende het smelten de slakken te kunnen verwijderen en later het verkregen ijzer uit den oven te halen. Is dit alles gereed, dan wordt de geheele klei-oven door hoepels van rotan en bamboe van buiten versterkt,

om het barsten en splijten te voorkomen, en daarna wordt hij geladen. Eerst wordt op het grondvlak van de laboerang eene dikke laag zeer fijn houtskool-poeder gestrooid. In deze laag wordt in het midden eene vierkante uitholling, „kakat" genaamd, uitgespaard, waarin het vloeibare ijzer zich later zal verzamelen. Boven die kakat wordt in het daarvoor bestemde gat de buis van den blaasbalg gebracht. Deze buis, „boetong" geheeten, is van klei hard gebakken en reikt tot ver over het midden van de kakat. Vervolgens wordt de oven, zoo wat op $^3/_4$ van zijne hoogte, verder met houtskolen gevuld; en op deze houtskolen wordt voorts het erts gestort, dat vooraf in groote houtvuren geroost en daarna in stukken geslagen is, ter dikte van eene vuist.

Alsnu wordt de houtskool boven de kakat aangestoken en de alier met eene laag natte klei gesloten. Vervolgens wordt de bamboe-buis van den blaasbalg in de boetong gebracht en wordt het vuur eerst langzaam aangeblazen, en daarna tot zijne grootste hitte gestookt.

Zulk een Dajaksche blaasbalg verdient, alvorens wij verder gaan, wel eene korte beschrijving. In een rechtstandigen houten cylinder, gewoonlijk uit den uitgeholden stam van den mandoeiboom vervaardigd, en eene middellijn hebbende van ongeveer 3 N. palmen bij eene lengte van twee N. ellen, beweegt zich een zuiger, „kewoes" geheeten, waarvan de schijf, ter bevordering van de luchtsafsluiting, door middel van dampol met donzige kippenveêren beplakt is. Onder aan den cylinder is eene lange bamboe-buis, „pasiong" genaamd, bevestigd; door deze wordt de lucht in de laboerang geperst. De zuigerstang, 6 à 8 el lang, is boven aan een horizontaal geplaatste, veêrkrachtige lange bamboe bevestigd, waardoor de arbeid van het op en neder halen van den zuiger aanmerkelijk verlicht wordt.

Zulk een blaasbalg wordt door de Dajaks „bapoetang" genoemd, en de arbeider doet met dat instrument, tot bereiking van de verlangde hitte, 45 à 50 slagen in de minuut.

Wanneer de oven behoorlijk geladen is, dan wordt het vuur tot de grootst mogelijke hitte aangeblazen; en naarmate de stoffen in den oven door de verbranding zakken, wordt er nieuw erts van boven ingeworpen. Om echter de laboerang steeds van de noodige brandstoffen te voorzien, wordt alsnu de batoe sanaman met houtskolen vermengd. Bij één deel ijzererts worden ongeveer tien deelen kolen gevoegd. Ongeveer om het uur wordt de alier geopend om de slakken te verwijderen, maar zij wordt daarna onmiddellijk weêr met natte klei gesloten.

Zoo wordt den geheelen dag, van des morgens tot het vallen van den avond, doorgestookt; waarna men den oven uitdooft, de alier opent en het verkregen ijzer met groote houten tangen, van ijzeren punten voorzien, uit de kakat haalt. Dit ijzer doet zich alsnu voor als een bruin-rood gloeiende vormelooze taaie klomp en wordt nu op den grond, die vooraf met fijn gestampte slakken bedekt is, met houten beukhamers tot een kubiek, „rankan" genaamd, verwerkt, die zoo ongeveer 50 katties of 31 N. pond weegt.

Daarna wordt de rankan in tien nagenoeg gelijke deelen verdeeld. Deze deelen heeten „bilah" en worden zoo lang gehamerd en van slakken gezuiverd, totdat zij voor het smeden en klinken geschikt zijn. Zoo een bilah weegt, behoorlijk afgewerkt, ongeveer 2.5 N. pond.

Steenkolen, door de Dajaks „batoe kasientoe" of ook wel „batoe balamang" geheeten, komen in de bovenlanden der Doeson-, Kapoeas-, Moeroi- en Kahajan-rivieren in rijke gangen voor. Door de bevolking wordt er echter hoege-

naamd geen gebruik van gemaakt; ja in vele gevallen wordt het vuur daarvan als onrein beschouwd. Somtijds ziet men wel eens in de bovenlanden kleine steenkolen-vuren branden; maar dit is alleen aan gemakzucht toe te schrijven, daar het droge hout, vooral na langdurige regens, met moeite gezocht moet worden, en men de steenkolen op verscheidene plaatsen langs de oevers van genoemde rivieren maar voor het oprapen heeft. Om mijne lezers over den rijkdom der lagen en de qualiteit der steenkolen te laten oordeelen, kan dienen dat te Kotta Djankang [1]), in het rechter-oever talud, bij middelbaren waterstand een steenkolenlaag zichtbaar is, die, over eene uitgestrektheid van minstens 1200 N. ellen, nagenoeg horizontaal loopt en waarvan de dikte, naar mijne gissing, van 0.5 tot 4 N. el varieert. Op het stoomschip Boni, bij een ketel waaronder de vuren sedert twee maal vier en twintig uren uitgebluscht waren, en waarvan het water opzettelijk door koud water vervangen was, werd met steenkolen, aldaar langs den oever opgeraapt, in 40 minuten tijds stoom gestookt, terwijl met de beste Engelsche steenkolen daartoe 60 minuten benoodigd zijn. Daarbij dient nog aangemerkt te worden, dat die opgeraapte kolen zeer langen tijd aan de inwerking van lucht en water blootgesteld geweest en zoo verweerd waren, dat er weinig krachtsinspanning noodig was, om ze met de vingeren fijn te wrijven.

Goud wordt in de binnenlanden van Borneo bijna overal aangetroffen, vooral in de aangeslibde gronden in de nabijheid der groote stroomen en kleine rivieren.

Men kent in de Dajaklanden twee soorten van goud:

---

[1]) Kotta Djankang is eene Dajaksche versterking, in de boven-Kapoeas, omstreeks 1½ dag stoomens boven Kotta Baroe.

„boelau batoeèh" [rijp goud], dat fraai donkergeel van kleur, en „boelau manggor" [onrijp goud], dat witachtig van kleur is; ook wordt het goud onderscheiden in „boelau baras", of „boelau oerei" [stofgoud] en „boelau massak" [gedegen goud].

Gewoonlijk wordt het goud in den vorm van een hcel fijn zand gevonden; gedegen komt het echter ook voor, doch zeldzamer, en het wordt dan in brokjes van de grootte eener erwt aangetroffen. Ik kreeg eens een klompje gedegen goud te zien hetwelk iets meer dan eene halve thail woog.

Het goud wordt in de Dajaklanden het meest aangetroffen vermengd met het zand der banken welke zich in de bovenlanden in de bedding of vóór de uitspringende hoeken van de stroomen vormen. Ook wordt veel goud gevonden in de aangespoelde gronden die zich in de hooglanden van Borneo in de nabijheid der rivieren bevinden; maar slechts zeer zelden gaat de Dajak er toe over om in die aangeslibde gronden het goud te zoeken, omdat hij alsdan putten moet graven, een arbeid die hem veel te moeilijk is, vooral dewijl hij op eene meer gemakkelijke wijze het goud uit de zandbanken zijner rivieren kan wasschen. Zie hier hoe bij dat wasschen te werk gegaan wordt.

Als éénig werktuig heeft de goudzoeker een plat houten bord, „doelang" genaamd, van eene middellijn van ongeveer 3 palmen en in het midden voorzien van eene kleine komvormige uitholling. Hiermede gewapend begeeft hij zich op eene zandplaat tot aan de knieën te water, schept daar met zijn doelang eene zekere hoeveelheid zand op en brengt die aan de oppervlakte. Nu schudt en beweegt hij zachtkens dat bord zoodanig, dat de sterke stroom het lichtere zand medevoert, terwijl het zwaardere stofgoud achter blijft en zich in de uitholling van de doelang

verzamelt. Dat bij eene zoodanige gebrekkige wassching zeer veel stofgoud medegespoeld wordt en verloren gaat, zal den aandachtigen lezer niet ontgaan. Het in de uitholling des doelangs verzamelde goud doet de goudzoeker in een bamboezen cylindertje, waarvan hij er eenige bij zich heeft en gemakshalve tusschen zijn ewah draagt. Daarna schept hij zijn doelang weêr vol zand en begint op nieuw te wasschen.

Die arbeid is niet lastig, niet waar? Het bijgeloof heeft er echter eenige moeilijkheden aan verbonden. Volgens de Dajaksche overlevering heeft het goud, zoolang het zich in den schoot der aarde bevindt, eene ziel, „sarok boelau" genaamd. Zoodra het metaal in 's menschen bezit is, ontvlucht die ziel, maar tracht zich dan op den goudzoeker te wreken, door hem hevige koortsen of andere ziekten te bezorgen. Deze kan echter dat lot ontwijken, door eene menigte formaliteiten in acht te nemen, waardoor hij de sarok boelau onschadelijk maakt. Zoo, bij voorbeeld, mag de goudzoeker zich gedurende de dagen dat hij met het vergaren van het edele metaal onledig is, nimmer in de rivier baden met stroom-opwaarts gekeerd gezicht; hij mag nimmer gaan zitten, b. v. op een boomstam, met afhangende beenen, maar moet die in zittende houding steeds kruiselings onder het lichaam gevouwen hebben; hij mag nimmer de haren gedurende den arbeid opgebonden hebben, maar zij moeten los hangen, enz. Worden al die formaliteiten stipt opgevolgd, dan is de sarok boelau onmachtig en kan zich niet wreken.

Onopgemerkt mag hier niet blijven, dat, wanneer zulk eene zandplaat door de goudzoekers uitgeput is, bij iedere bandjir eene nieuwe goudhoudende zandlaag aangeslibd wordt, en dat na iederen West-moeson de rijkdom teruggekeerd is en de arbeid hervat kan worden.

De kleine weegschaal welke de Dajak bezit om goud af te wegen, heet «tarodjok» en is gewoonlijk van Europeeschen oorsprong.

De standaard van het goudgewicht in de Dajaklanden is de ringgit of Mexicaansche zonnemat.

Twee ringgit worden gerekend gelijk te zijn aan één thail,

één ringgit	= 2	sa djampol,
één sa djampol	= 2½	sa kobang,
één sa kobang	= 2	boea kajoe,
één boea kajoe	= 2	boentong,
één boentong	= 2	sa tilai,
één sa tilai	= 2	sa tali,
één sa tali	= 1½	brini,
één brini	= 2	matta boerong en
één matta boerong	= 2	boea bakong,

zoodat de boea bakong het $^1/_{960}$ is van de thail, en daar deze in de bovenlanden voor de beide goudsoorten eene waarde van 60.00 en 70.00 gulden heeft, zoo kan met dit gewicht tot voor 6¼ en 7¼ cent stofgoud afgewogen worden.

Iets zekers omtrent de goudproductie is niet mede te deelen, daar de contrôle op dat artikel, hetwelk zoo gemakkelijk gesmokkeld kan worden, nul is; maar mag men afgaan op berekeningen en mededeelingen van hoofden, die er geen belang bij hebben om ons de waarheid te zeggen en daarom geneigd zijn die te verbergen, dan zou de jaarlijksche productie van de afdeeling kleine Dajak ongeveer 2000 thail bedragen, die eene waarde van 130,000 gulden vertegenwoordigen.

Wat er ook van deze getallen zij, waar of onwaar, overdreven of te laag geschat, er wordt in de Dajaklanden goud genoeg gevonden, om het goud een vloek voor de bevolking te doen zijn. Want door dat gemakkelijke geld-

gewin, geeft het *nu* aanleiding tot luiheid en vadsigheid; terwijl de goudmijnen *later*, wanneer eenmaal de Europeaan de binnenlanden van Borneo zal zijn binnengedrongen, een heir van landverhuizers en avonturiers zullen lokken, waardoor de zoo woeste en schaarsche bevolking weldra verdrongen zal zijn.

Eens had ik gelegenheid een Dajakschen goudzoeker bij zijnen arbeid gade te slaan. In twee uren tijds vond die man met zijne gebrekkige wasch-machine voor eene waarde van *f* 3 aan stofgoud; daarna pakte hij zijne biezen en was, bij zijne geringe behoeften, met dezen schat niet te bewegen in het eerste achttal dagen zijne luie ledematen voor eenigen arbeid, welken ook, te verroeren. De bij mij zijnde hoofden verzekerden mij, dat die opbrengst niet buitengewoon was en slechts tot de middelmatige kon gerekend worden. Ik laat aan de verbeeldingskracht van den lezer over, om den rijkdom te gissen der goudhoudende lagen in de binnenlanden, aan den voet van het Centraal-gebergte, over welke lagen de watervloeden bij hevige regens heen bruischen en daaraan genoeg ontwoekeren om jaarlijks een dergelijk rijk bezinksel in de lagere gedeelten af te zetten.

VIII HOOFDSTUK.

Het Tiwah of Doodenfeest.

Wij naderen het einde van deze ethnographische beschrijving. Wij hebben den Dajak bij zijne godsvereering gezien; wij hebben hem laten trouwen en hem zien vader worden. Hij heeft strijd onder onze oogen gevoerd; wij hebben zijne hoofden en zijne rechtspleging leeren kennen. De lezer, door den schrijver geleid, heeft het pandelingschap en koppensnellen van nabij bekeken; zijn landbouw, zijn handel en zijne nijverheid zijn ons bekend. Wij zullen thans tot besluit ons bezig houden met te zien, hoe hij het tooneel dezer wereld verlaat, en daarbij vernemen wat met zijne overblijfselen geschiedt.

De Dajaks beweren dat ieder individu eenigen tijd vóór den dood een voorgevoel krijgt van het aanstaand verscheiden, hetwelk zich openbaart door een geheelen ommekeer van karakter; zoodat hij die goedhartig en vriendelijk is, wrevelig en nurksch wordt; dat hij die kuisch en zedig leeft, plotseling tot ontucht en de schandelijkste dierlijkheid overgaat; dat hij die dapper en edelmoedig is, lafhartig en valsch wordt enz. enz. Dat voorgevoel wordt „hawèh" genaamd, en niet zoodra bespeuren de familieleden

bij een hunner zoodanig eene karakter-verandering, of zij offeren vlijtig aan den machtigen Sanggiang Tempon Telon[1]), om zoo mogelijk het booze noodlot nog te weren; maar in stilte wordt al het benoodigde bij een sterfgeval bij elkander gebracht, om niet onverwachts overvallen te worden.

Zoodra een Dajak van deze aarde verscheiden is, wordt het nog warme lijk midden in het huis en met angstvallige nauwgezetheid in de richting van de lange zijde van het gebouw op een fraai gebloemd rotan-matje gelegd. Dit noemt men het „habadjoeran hantoe„ uitvoeren, en wordt verricht door de allernaaste bloedverwanten. Zoo zal aan het lijk van een kind door zijne moeder of, bij onstentenis van deze, door den vader, aan dat van een der ouders door den zoon of dochter het habadjoeran hantoe verricht worden.

De Dajaks schrijven de ziel des menschen een dubbel aanwezen toe. Het ontstoffelijke, eigenlijk de levensadem, heet „liau". Deze wordt in de eerste vier en twintig uren na het overlijden door Tempon Telon naar het Zielenland in de Wolkenzee gevoerd, zooals dit in het eerste hoofdstuk verhaald is. Het stoffelijke gedeelte, of beter de ziel der stoffen, zooals der beenderen, tanden, haren, nagels, enz. heet „karahang". Deze blijft in en om het lijk rondwaren, totdat het Tiwah-feest plaats heeft gehad. Daags na dat feest wordt de karahang door Tempon Telon de Lewoe Liau binnengeleid, om aldaar met de liau hereenigd te worden en de geheele ziel weêr samen te stellen, welke alsdan „hambaroeang" geheeten wordt, om in de Kawawohan boelau de genoegens der hemellingen te smaken, of daar buiten gestraft te worden zooals in het eerste hoofdstuk verhaald is. Hoe die vereeniging van de kara-

---

[1]) Tempon Telon. Zie hierover hoofdstuk I.

hang met de liau geschiedt, zullen wij in dit hoofdstuk laten zien.

Is de overledene bij nacht of bij avond gestorven, dan wordt de „parambaran" ontstoken. Heeft echter het overlijden bij dag plaats gehad, dan geschiedt dat ontsteken eerst bij het vallen van den avond. De parambaran is een aarden potje met de noodige fijn gestampte hars [njating] en een pit tot vorming van een lampje. Bij voorkeur wordt de njating mata koetjing gebruikt. Die njating, eene der fraaiste harssoorten, is geheel kleurloos en doorschijnend, zoodat men een stuk glas meent te zien. Volgens de Dajaks wordt uit de vlam van dat harslicht een booze geest, „koekang" genaamd, geboren, welke gedurende zijn verblijf op aarde aan de familie des overledenen allerlei nadeel berokkent, en daarenboven na het Tiwah-feest de karahang bij het binnentreden in de Lewoe Liau in den weg treedt en haar afvraagt, hoe vele malen en met wie zij gedurende het aardsche leven ontucht bedreven heeft. Kan die karahang zich op eene menigte gevallen beroemen, dan is de koekang overwonnen en valt hij dood neder. Heeft echter de overledene kuisch en ingetogen geleefd, dan steekt de koekang de kaharang dood; maar dit afsterven is slechts voor korten tijd, daar de karahang na verloop van zeven dagen herleeft en alsdan in de Kawawohan boelau met de liau vereenigd wordt.

Zoodra de overledene den laatsten adem uitgeblazen heeft, laat zich het doodengelui hooren. Dit gelui wordt op vier metalen bekkens, „garantong" geheeten, en wel op de navolgende wijze uitgevoerd. De eerste slag wordt gegeven op een bekken met een tamelijk diepen toon. Dan volgen twee slagen op bekkens met verschillende schelle tonen; en de laatste slag geschiedt op een garantong met zeer lagen toon. De tusschenpoozen tusschen de

vier slagen zijn regelmatig en duren nagenoeg twee seconden. Na de vier slagen wordt een dubbel tempo gewacht, dan worden zij herhaald, en zoo gaat het dag en nacht voort, zoolang het lijk in huis. Het gelui zelf wordt „titih" en het slaan „mamanjong" geheeten. Bijzonder akelig en treurig klinkt dat doodengelui over de watervlakte der zoo breede rivieren van Borneo; niets stemt meer tot weemoed, zelfs niet het sombere klokkengelui bij sterfgevallen in de Roomsche landen van Europa.

Het lijk blijft alzoo liggen tot den tweeden dag en wordt bewaakt door de leden van het huisgezin en verdere bloedverwantschap. Daarna wordt het door de familieleden, vrienden en bekenden met rijst bestrooid. Dit bestrooien heet „mambowor" en geschiedt op de navolgende wijze. Ieder der vrienden en bloedverwanten nadert beurtelings met eene hoeveelheid van ongeveer een halve gantang rijst bij zich. Hij neemt daarvan eene handvol en strooit die op de borst van het lijk, onder het uitspreken der woorden: „djetoh akam" [dat is voor u]; dan neemt hij een tweede handvol en strooit die eveneens met de woorden: „djetoh impahitkoe" [dat zend ik aan mijne voorvaderen], en eindelijk een derde handvol met de woorden: „djetoh akau X. X." [dit is voor X. X.], en noemt hierbij dengenen zijner bloedverwanten die het kortst geleden gestorven is.

Daarna wordt het lijk gekleed. Een volledig stel kleederen, bestaande uit een laoeng, klambi, ewah of tapih [1]), wordt den doode aangetrokken, terwijl hem nog ter verschooning drie laoengs in de kist worden medegegeven en op de borst gelegd. Die kleederen zijn in den regel vervaardigd van de fraaiste stoffen, welke men verkrijgen

---

[1]) Zie over die kleedingstukken hoofdstuk IV.

kan, en niet zelden worden, zelfs door behoeftigen, kostbare zijden weefsels daartoe aangekocht. Het is een groote schande voor de geheele familie, wanneer bij sterfgevallen het „pagoembah" — zoo wordt dat stel lijkkleederen genoemd — niet gereed is, en zulks wordt als een uiterst ongunstig voorteeken voor den overledene aangemerkt. Daarom beijvert iedere Dajak zich, zijne eigene doodkleederen in gereedheid te hebben; en niet weinig wordt er met de kostbaarheid van de pagoembah gepraald en gezwetst.

Is het lijk gekleed, dan worden de nagels aan handen en voeten verguld. Dit geschiedt echter zelden bij behoeftigen. Daarna gaat men tot het „toending" over, zooals het beschilderen der lijken genoemd wordt. Ieder lijk worden zeven roode stippen op ééne rij op het voorhoofd en eene stip op iederen nagel aan handen en voeten geschilderd. Ook aan hen wier nagels verguld zijn, wordt toch de stip toegevoegd.

Den derden dag wordt het lijk in de „raoeng" gelegd. De raoeng is eene doodkist, welke in één stuk uit een boomstam gehouwen is. Bij voorkeur wordt daartoe de handjolotong-boom gebezigd. Dit is een boom die eene verbazende dikte erlangt en waarvan specimina zich voordoen die door geene twaalf menschen omspannen kunnen worden. Zijn hout is zeer wit, grofvezelig, kurkachtig, zeer licht en weinig duurzaam. Aan de kist van dezen boom vervaardigd, wordt de eigenschap toegeschreven, dat zij zich in de Kawawohan boelau in een gouden schip, „banama boelau" genaamd, verandert, welk gouden schip ten dienste van den overledene is.

Aan mannen van groote dapperheid, ook aan befaamde koppensnellers, worden hunne wapenen, als een mandauw, een sipet, een telep met dameks gevuld, als ook een

talawang [1]), in de kist medegegeven. Deze wapenen heeten alsdan „gangang".

Zoodra het lijk in de kist geplaatst is, wordt gedurende een uur lang eenig voedsel in de onmiddellijke nabijheid geplaatst. Dat voedsel heet „panahong" en bestaat uit een stukje varkensvleesch, een stukje kippenvleesch, wat gekookte rijst, eenig gebak en vruchten, vooral pisangs. Nadat het panahong gedurende een uur naast de kist heeft gestaan, wordt het door de naaste bloedverwanten verorberd, en men koestert de overtuiging dat dus dit maal nog ter voeding van den overledene strekt niet alleen, maar dat hij daardoor in de Lewoe Liau aan niets gebrek zal lijden.

Alsnu wordt de raoeng met een deksel, ook van handjolotong-hout, en de naden met katipei [2]) gesloten.

Daarna wordt de kist naar eene prauw, die met festoenen van groene strooken, rood linnen, alsmede met een twintigtal vlaggen versierd is, gebracht, en in haar midden op een stellage van zwaar hout geplaatst. De bedoelde stellage wordt „menggatil raoeng" genoemd. Nu stelt de stoet zich op volgende wijze in beweging. Vooraan komt de prauw waarin het lijk geplaatst is. Deze prauw wordt, naarmate van de welgesteldheid des overledenen, door zeven of meer, tot twee en veertig, roeiers gevoerd. Dan volgt eene prauw, ook kakelbont versierd, met Balians en Bassirs geladen, ten getale van zeven tot vier en tachtig toe.

Daarna volgen, in eene ordelooze opvolging, de prauwen met de bloedverwanten, vrienden en bekenden des overledenen. Al die prauwen worden door hare roeiers in be-

---

[1]) Zie over die wapenen hoofdstuk III.
[2]) *Katipei*. Zie hierover hoofdstuk III.

weging gebracht met een gelijkmatigen roeislag, waarvan de tijdmaat op eene garantong op de lijkprauw wordt aangegeven. Onder het gillen van lofzangen ter eere van den overledene door de Blians, wordt de steven gewend naar een eenzaam plekje in het bosch, gewoonlijk bovenstrooms van de woning des dooden; of ook wel, zoo er gelegenheid toe bestaat, naar eene plaats aan de overzijde der rivier tegenover die woning gelegen. Dáár wordt een plekje, op ongeveer een vijftigtal passen van den rivieroever, van boomen en struikgewas gezuiverd; vervolgens worden vier palen in den grond geheid, en op deze, die gewoonlijk drie à vier ellen boven den grond uitsteken, de menggatil raoeng geplaatst en stevig bevestigd. Op deze wordt de doodkist gesteld en eindelijk dat alles met een licht dakwerk, van nipah-bladeren vervaardigd, overdekt. De geheele stellage, welke alsnu met de kist „mamasah" heet, wordt met strooken rood linnen versierd; terwijl in de bovenlanden eenige menschenschedels, en in de benedenlanden eenige varkenskoppen, op korte staken, zoowat drie palmen boven den grond, daar omheen geplaatst worden.

Ten slotte wordt aan de raoeng, wier bodem daartoe in het midden doorboord is, nog eene dunne buis van bamboe bevestigd. Deze buis, „tantorok" geheeten, dient om de vochten van het in ontbinding overgaande lijk uit de kist in de aarde af te leiden. Sommigen laten echter dat vocht in een aarden pot loopen, welke dan later bij het Tiwahfeest, waarvan wij straks de beschrijving zullen geven, in de „sandong" stuk geslagen wordt.

Nu wordt er duchtig met klein geweer, lila's en garaboes [1]) geschoten, waarna men huiswaarts keert, terwijl de Blians haar geschreeuw voortzetten.

---

[1]) *Garaboes*, kanonstukken. Zie hierover hoofdstuk III.

Na de tehuiskomst, wordt een varken, of ook wel eenige hoenders geofferd, en door hen die de lijkplechtigheid gevolgd hebben, verorberd.

Wanneer men den overledene zeer lief heeft gehad, dan wordt de raoeng niet in het bosch, maar in de onmiddellijke nabijheid van het huis geplaatst. Eenigen ruimen zelfs voor den dierbaren doode een klein plaatsje in het woonhuis in, hetwelk met kadjang-matten afgesloten wordt en waarin dan de menggatil raoeng met de kist daarop, min of meer smaakvol versierd, geplaatst wordt. In dit geval wordt het dakwerk boven de kist door een pajong (zonnescherm) vervangen, en de tantorok wordt alsdan zoodanig in een aarden pot geleid en daarin bevestigd met een mengsel van hars, olie en kalk, dat men geen overlast van de onaangename lucht van het tot ontbinding overgaande lijk heeft. Zoo heeft de schrijver dezes het lijk van Tomonggong Singa Nagara, districts-hoofd van de beneden-Kapoeas, in het huis zijns broeders Bapa Kotong met alle praal ten toon gesteld gezien, met een Europeesch regenscherm van rood katoen er boven. Dat hoofd was in 1861 gestorven en in het laatst van 1863 (November) stond het lijk nog in huis.

Intusschen, hoezeer de liefde en toegenegenheid der bloedverwanten van een dergelijk lang verblijf van het lijk des geliefden in het woonhuis eene gereede verklaring geeft, zoo is toch het „boven de aarde" plaatsen van de kist in het bosch verre te verkiezen. Vooreerst gaat door het gedurig in tegenwoordigheid van den overledene zijn de eerbied voor den dood verloren, en ziet men kinderen in de onmiddellijke nabijheid van de raoeng luidruchtig spelen en stoeien, volwassenen dartelen en minnekoozen, hetgeen ons gevoel van eerbied voor lijken kwetst; terwijl het eenzame plekje in het bosch steeds met eerbiedigen

schroom betreden wordt. Daarenboven is er niets schilderachtiger, niets wat meer tot nadenken stemt, dan die raoengs, in de nabijheid der kampongs of woonhuizen op hare palen ten hemel verheven, terwijl de rivier zachtkens murmelt, de golfjes aan den oever kabbelen en het maagdelijke bosch eene koele schaduw over de lijken werpt en een dichterlijken en bekoorlijken achtergrond vormt.

Van het oogenblik dat het lijk uit het huis gedragen of op de menggatil raoeng daarin geplaatst is, houdt het „titih" of doodengelui op.

Gedurende de drie dagen dat het lijk in huis is, wordt door eenige vrouwelijke bloedverwanten vóór het sterfhuis een vreeselijk misbaar gemaakt. Dit noemt men „tatoem" (de dooden beweenen) en bestaat in afgrijselijk gillen en schreeuwen, waartoe ook vreemde vrouwen kunnen gehuurd worden.

Nadat het lijk in het bosch gebracht is, verkeert het geheele huisgezin des overledenen in een staat van onreinheid, „roetas" genaamd, en zij blijven daarin gedurende zeven dagen. In dat tijdperk mogen de onreinen zich niet in gezelschap met andere menschen begeven, waardoor die ook verontreinigd zouden worden. Na ommekomst van die zeven dagen offert men eenige hoenders, en het geheele huisgezin wordt met bloed bestreken, waardoor de roetas opgeheven wordt.

Nu zou de lezer denken dat alles afgeloopen is. Mijn hemel, neen! Alles wat ik tot nu in dit hoofdstuk vermeld heb, behoort slechts tot de voorbereidende verrichtingen; ik heb nog lang te vertellen alvorens met den doode afgerekend te hebben.

Wij hebben hierboven gezien, dat een gedeelte der ziel, de liau namelijk, na het overlijden onmiddellijk naar het zielenland gevoerd wordt; terwijl het andere ge-

deelte, de karahang, in en om het lijk blijft rondwaren. Volgens de Dajaks gevoelt zich de liau in de hoogere sferen niet recht gelukkig, hoe fraai daar alles ook moge wezen, welke verfijnde genoegens daar ook gesmaakt worden. Haar ontbreekt haar tweede gedeelte en daarom is zij treurig en gevoelt zich uiterst verlaten. Soms ontsluipt zij de Kawawohan boelau om hare wederhelft op aarde te komen opzoeken.

Om aan dien staat van verdeeldheid der ziel een einde te maken, zijn de bloedverwanten genoodzaakt een groot feest, „Pesta Tiwah" genaamd, te geven en het is dat feest hetwelk wij thans in al zijne bijzonderheden volgen zullen.

Dr. Schwaner schrijft Dewa-, in plaats van Tiwah-feest, en wil het woord Dewa van het Sanskritische Deva (God) afleiden; zoodat eigenlijk het Pesta Tiwah Gods- of Godenfeest zou beteekenen. Intusschen hecht de Dajak die beteekenis er volstrekt niet aan. Dr. Hardeland vertaalt het woord „tiwah" door „vrij" of „bevrijd zijn." Dat komt meer met den aard der zaak overeen. De allernaaste bloedverwanten van een overledene zijn „pali" zoolang het Tiwah-feest niet heeft plaats gehad. Zoo is een echtgenoot „pali" wanneer zijne vrouw overleden is en omgekeerd; ouders zijn „pali" voor hunne kinderen enz. enz. Wij hebben in het II^de^ hoofdstuk gezien dat eene zwangere vrouw gedurende hare zwangerschap „pali" is: dat wil zeggen, dat het haar verboden is sommige eetwaren te nuttigen, vuur te naderen, zich onder water te dompelen enz. enz. Ook is het eene weduwe verboden hare rouwkleederen [1]) af te leggen, en mag zij, alsook een weduwnaar, niet hertrouwen enz. Buitendien heeft niemand die door sterfgevallen „pali" is, eenige hulp van de Sang-

[1]) Zie over de rouwkleederen der weduwen hoofdstuk IV.

giangs te verwachten; niettegenstaande de krachtigste evocatiën, weigeren dezen te komen zoolang het Tiwah-feest niet gehouden is.

Er wordt in den regel gewacht om het Tiwah-feest te houden tot het lijk in de raoeng geheel tot ontbinding is overgegaan en er niets dan de beenderen en haren overblijven. Gewoonlijk geeft men het feest twee jaren na het overlijden; ofschoon ook wel trouwlustige weeuwtjes en weduwnaars, soms weinige maanden na het sterven, zich haasten het Tiwah te voltrekken. Behoeftigen wachten soms acht tot tien jaren; want eerst moeten zij de onkosten verdienen om het feest te kunnen houden, en die onkosten zijn, zooals wij zien zullen, niet gering.

Hij die een Tiwah-feest wil geven, begint met eene groote balei vóór zijn huis of vóór de versterking te bouwen. Dat is eene overdekte loods, die aan alle zijden open is en nog al smaakvol met festoen van groen en rood katoen uitgedost wordt. Boven op de balei waait gewoonlijk de Nederlandsche vlag.

Drie dagen vóór het begin van het eigenlijk feest wordt de raoeng op dezelfde wijze uit het bosch gehaald, als zij er in gebracht werd, en in de balei boven op eene „tarip", dat is eene prauwvormige stellage, geplaatst, welke tarip alsook de raoeng met groene takken en rood katoen versierd wordt. Alle kostbaarheden welke de naastbestaanden bezitten, voornamelijk vele heilige potten [Balanga's, Brahans, Halamaoengs enz.], worden rondom de baar geplaatst, terwijl daartusschen eene menigte harslampen ontstoken worden. Van nu af aan worden de overblijfselen van den overledene, onder het schallen der garantongs, dag en nacht bewaakt.

Van het oogenblik dat de raoeng in de balei is gebracht, wordt de voor het huis stroomende rivier „maroetas"

[onrein] verklaard, en wordt dat onrein zijn aangeduid door twee palen, waaraan roode vlaggetjes waaien, van welke de ééne op eenigen afstand van de balei bovenstrooms en de andere op gelijken afstand benedenstrooms aan den rivier-oever geplaatst worden. Van nu af aan mag geene prauw dat gedeelte der rivier bevaren, en blijft de communicatie, tot groot ongerief voor het algemeen, gestremd, tot dat het Tiwah-feest, dat alleen zeven dagen duurt, afgeloopen is. Intusschen eerbiedigen de Dajaks der bovenlanden ten stiptste dit gebruik, en vreemde handelaren zullen zich wel wachten dit maroetas aldaar te veronachtzamen of ook maar daarover te pruttelen; want dan waren zij geen oogenblik hun leven zeker. In de benedenlanden wordt ook de rivier maroetas gemaakt; maar dewijl eene stipte opvolging aldaar den handel en het verkeer zeer zoude benadeelen, zoo kunnen alle vaartuigen voorbijvaren, mits zij aan de feestgevers een klein geschenk, bestaande in vruchten, rijst, eieren enz., afstaan.

Vóór de balei, maar er zoo dicht mogelijk bij, wordt een mast opgericht, die zoo wat 8 à 10 Ned. ellen boven den grond hoog is. Op den top van dezen mast, die „sangarang" heet, wordt een houten vogel met uitgespreide vlerken bevestigd en daaronder een aarden pot, waar de bodem uitgeslagen is. Onmiddellijk onder dien pot is eene dwarslat aangebracht, die ongeveer eene el aan weêrszijden van de sangarang uitsteekt, en waarover zes lansen liggen, die aan beide zijden vastgemaakt zijn. Men gelooft dat de zielen van de sangarang, van den vogel, van den pot, van de lansen, allen in de Lewoe Liau in eene menigte kostbaarheden voor den overledene veranderd worden.

Is de overledene in den strijd door het lood of het

staal des vijands gesneuveld, of is hij den koppensnellers in handen gevallen, dan wordt naast de sangarang een „pantar salongan" opgericht. Dit is een driekant bekapte mast van ijzerhout, 12 à 15 ellen hoog boven den grond, waarop in de bovenlanden een menschenschedel en in de benedenstreken een houten vogel of hond geplaatst wordt. Op ieder der drie vlakken van den mast worden zeven schuinsloopende inkepingen gekapt, waarin dunne dwarsstokjes gebonden worden, die ter weêrszijden van de pantar salongan omstreeks één à twee palmen uitsteken, en waaraan versierselen, „sangkei" genaamd, van de bladeren van den palas-boom [1]) vervaardigd, gehangen worden.

Op den halven afstand van de balei tot aan de rivier wordt het gat in den grond gemaakt, waarin de „sapoendoe" geplaatst moet worden. In een vorig hoofdstuk hebben wij gezien, dat de sapoendoe de paal is, waaraan de menschenoffers in de bovenlanden en de buffels in de benedenlanden gebonden worden. Rondom dat gat worden eene menigte „hampatongs" geplant. Dit zijn palen van zeer hard hout vervaardigd, en wier uiteinde tot een levensgroot menschenbeeld uitgesneden is. Soms stellen zij gestalten voor met vreeselijk misvormde trekken, soms ook wel djata's [kaaimannen] met wijd opengesperde kaken, maar gewoonlijk krijgers met lans, schild en mandauw gewapend, in een vervaarlijk uitdagende houding. Na het Tiwah-feest blijven die hampatongs staan waar zij geplant zijn, en dewijl zij van zeer duurzaam hout, niet zelden van ijzerhout, vervaardigd zijn, worden een

---

[1]) *Palas* is eene palmsoort, die zoo wat de dikte van 1 ½ palm in doorsnede heeft, en 12 ellen hoog wordt. De vrucht, die in trossen uit de kroon des booms afhangt, heeft veel overeenkomst met de korrels van de djagong [maïs].

groot aantal van die beelden in en om sedert lang bestaande kampongs en versterkingen aangetroffen, waardoor eenige oppervlakkige reizigers in den waan gebracht zijn, dat die hampatongs afgodsbeelden en de Dajaks afgodendienaars zijn. De Dajak richt die hampatongs op, wijl hij in de meening verkeert, dat de zielen dier beelden in de Lewoe Liau tot pandelingen en dienaren van den overledene worden.

Wanneer de hampatongs geplaatst zijn, wordt de balei, als ook de batang [vlot, aanlegplaats], met „sawawolin" versierd. Dit zijn eerebogen en andere versierselen van fijn gespleten en fraai bewerkte bamboe vervaardigd. De Dajak heeft bijzonder veel slag om die sawawolin smaakvol te maken.

Nadat al deze voorbereidingen getroffen zijn, begint het eigenlijke Tiwah-feest, hetwelk zeven dagen duurt.

De eerste dag heet „nakoepat mangoebor", of het gereedmaken van het eten voor hen die den derden dag de overblijfselen van den overledene naar de sandong zullen overbrengen. Dat is een ware feestdag voor de vrouwelijke naastbestaanden van den doode. Zij koken dan rijst, welke met klappermelk toebereid en daarna in pisangbladeren gewikkeld wordt. Ik ben zeer geneigd te gelooven dat het woord nakoepat eene verbastering is van het Maleische of Javaansche „katoepat", hetwelk beteekent rijst in een vlechtwerk van klapperbladeren gekookt. Zijn de vrouwtjes met dien arbeid klaar, dan worden zij feestelijk onthaald op vleesch van een buffel, welke te harer eere geslacht is, en op rijst, vruchten en gebak. In den regel drinken zij hierbij zooveel toeak, dat zij bewusteloos neêrzijgen.

Bij het ondergaan der zon wordt het „magah liau" uitgevoerd. Zoo worden de invocatiën der Balians genoemd

door welker kracht de karahang, na het eindigen van het Tiwah-feest, toegang tot de Lewoe Liau verkrijgt. De woordelijke vertaling van de woorden „magah liau" is: binnenvoeren der ziel. Deze invocatiën worden den geheelen nacht door gezongen, totdat de eerste zonnestraal zich laat zien. De Bassir of Oepoh zingt met langgerekte, doch schier volkomen eentoonige stem een volzin voor, waarna de Balians met schelle, ja schreeuwende stem, in eenigszins snellere tijdmaat, dien volzin herhalen, terwijl zij daarbij met al de kracht harer vingeren op hare „katambongs" [trommen] slaan. Dan laat de Bassir een tweeden volzin hooren, die eveneens herhaald wordt; en zoo voorts tot aan het einde van het gezang.

Wij zullen hier den lezer, om hem een staaltje van Dajaksche poëzij te geven, het eerste gezang van het magah liau met de vertaling mededeelen. Al die gezangen ter neder te stellen zou zeer zeker verveling bij den lezer opwekken, daar de meeste weinig meer dan herhalingen van het eerste zijn en een enkel de weetgierigheid des lezers voldoende zal bevredigen.

„Aug olo liau Balian hapah Tiwahjèh tèh magah liau
„olo, liau meto, gana [1]) sandong, toentang ramoh awang
„hapa Tiwah."

Vertaling.

„Het zeggen der Balians bij het Tiwah-feest om binnen
„te geleiden de zielen der menschen, de zielen der dieren

[1]) *Gana*, ziel. Voor de ziel van levende wezens gebruikt de Dajak het woord *liau*, voor de ziel van niet levende wezens het woord *gana*.

„der sandongs, der sangarangs en der overige zaken ge-„bruikt bij het Tiwah.“ [Dit is de inleiding voor ieder gezang].

„Dedari liau olo matai tandjong ambon dari liau balong-„kanguihau tandjong danom manawan.

„Soni gandang Njaring menteng korik babalei lonok, „melei keton tambon tatau penda olek lanting radja.

„Indah arep keton ngadjoengadjoe besapoh dawen Biroe „Boekit.

„Indah arep keton ngawangawa hatingkap dawen palas „pandongeh.

„Beleh ako moeta tingang badjarangkang dandang; beleh „ako moeta tingang harewa tampongeh.

„Hèlah mambalang kanderangkoe kilau boerong tingang; „hèlah panjakongkoe kilau harimaoeng.

„Manandak tawor babalei pingan korik, manandak etan „boelau melei sarimboerong laoet impandoi biti ondoes tin-„gang johos ondoes minjak tingang hèwau garo nokang „indoe boerong.

„Ewau lampojang ngeket impoaskoe ikau, kilau tin-„gang idjèh karambar.

„Poenah tawangkoe tamparam belom, tawangkoe palem-„pangem belom, tampan Djata, balawang boelau, tampan „Hatallah, bara lawang labeho langit.

„Pantis ambon ngambo, pantis ambon inonjang, pantis „garing nganderang sokah lompong matanandau. Pantis „sihong nganderang sokah kaboentar boelan.

„Impahara olo tingang tempom, melei blanei bahan-„dang penjang.

„Impahara antang Sanggiang tempom, melei blarei ren-„teng hapampang poeloe.

„Ièh tèh impaharako melei pingan korik impaharako „melei sarimboerong laset.

„Tantei imploeako ganam, kilau hendan boelau, mam- „ploea ganam kilau hendan boelau.

„Tawor, inaworko, lawo bombong daren poeron; etan „boelau inaworko, lawo sampeh balau tambon.

„Taworko kilau kilat bapoeti dia inatah intan, hidjer „bahenda dia inanggalong boelau.

„Taworko habolaet kahir sapoendoe toengal, sawawolin „haor garing.

„Palus hèwoi dengan pantar pandjang, habaloet sang- „garang dahiang; hèwoi sandong garing; habaloet ta- „pekan pandong lawin balau; palus hèwoi tangoi boejoe, „ngasau tali djaradjarang, habaloet dengang balau liau „handangan harimaoeng, hèwoi liau koempei imbalon tambon.

„Baboho taworko tameh karong garing, lalento etan „boelaukoe taweh karong kasiwong bahandang; moedjan „entang garing nandjongan.

„Palus moedjang entang, idjèh kalambang hoemah; „moedjang toejang, idjèh kalambang hoemah sawang, „hindjèh pehoeëh pantar hombadjekèh.

„Palus manegah, mamploea petèh liau matai, manegah „patandjong djandjin liau balongkang, mamploea sial, „manolak pambelom, patondjong sial manolak belom, „mamploea njahon sangkowah raoeng garing; patandjong „kilat limban basaloh, palus manganan ambon kapatin; „mangian ambon roetas nihau; palus manganan petèh „ontong pandak, mangian djandjin ontong iwah; manganan „dahiang ngoean Tiwah tingang, dahiang bagawi Tiwah „boerong.

„Baboho tawor, bloea hoemah lalento, etan boelau, bloea „hoemah moedjang hedjan tanggah djela dahiang, pakang „poekong injalin haor garing.

„Palus moedjang lisong iniling Njaring, halo blawan korik.

„Palus moedjang gagoelang penda balei, ramoan penda „lepau.

„Tawor inaworko lawo petak sintel hambalambang „benang.

„Etan boelau inaworko sampeh petak sintal habang„kalan garantong, palus moedjang saran baoeng tiwing „pandjang.

„Moedjang petak talian tambon; moedjang badong aroet, „moedjang kaloeloes boerong.

„Baboho tawor, mahoroe boekang pantar oedjoe kadèrèh „mendeng palus mingkang papan manipis inambing olo „tingang tempoe.

„Taworko lendalendang sawang dawen bahandang, etan „boelauko lendalendang sawang dawen tambarirang tagal „mahapoes pampotei lomat djerenang inanak Njaring, „mahapoes panihau nihau tatowang, ining koi rohong.

„Nihau jèh lonok batipas ohate baringen, jèh balong„kang boekit.

„Tingang jèh teseke lajang harimaoeng marantong batoe, „benang jèh tariop bitie ingampoh tandjong ambon.

„Boelau mantap tasalèh indoe tangalong enon.

„Lios njaho mangerek lewoe, kilat; mangerek hoemah „bagawi, mamompong baratoeratoes olo, gewingko mamom„pong bakojakojan olo.

„Palus moedjang balei dohong, moedjang balei entas „tateadjok pai.

„Balai ondi tangkadjok pai.

„Moedjang balei garantong, palus moedjang gandang, „moedjang balei mihing hadjihi balanga, balei danom, „haroerok.

„Moedjang balei lonok, moedjang balei baringen, moed„jang balei palangka halambang tambon.

„Moedjang balei eka antang inahoto penjang; palus „moedjang balei njaho telo poeloe roange, moedjang balei „njaho bamboakeh djalatien.

„Moedjang sampoelau Sanggiang, mondok hadarah parèh, „moedjang sampoelau Sanggiang melei hakimei sampoelaueh „mondok hadarah pai melai hong balei.

„Palus moedjang renteng tingang Rawing Tempon „Telon; moedjang pateing tingang Lomba haklambi boelau.

„Baboho tawor tamèh balei Sanggiang, lalento etan „boelau madja balei Sanggiang.

„Hapoes tandak tawor, mandai, namoeëi balei, hapoes „tandak etan boelau namoeëi sampeh lawang koembang.

„Karèh, ako mankang manandak tinai, mandei mahoroe „tatéan, ikau manandak manetei tatéan boelau."

Vertaling.

„Spoed u ziel des overledenen, stijg op den nevel, spoed „u ziel des gevallenen, des verlorenen; wandel over het „water, ga daarheen waar de oorzaak der maansverduiste- „ring te vinden is.

„Verstom, o trom des dapperen Njaring, [1]) die eenzaam „in den lonok-boom woont; vertoeft nog gij waterslangen, „gij rijken, vertoeft nog in de draaikolken bij 's konings „vlot.

„Spoed u stroomopwaarts naar uwe woonplaats met een „dak van bladeren des Biroe Boekits! [2])

„Spoed u stroomafwaarts, waar gij een hut hebt van „jonge palas-bladeren!

---

1) *Njaring* zijn booze spoken in menschelijke gedaante. Zij hebben roode haren en leven op *lonok*, eene soort van palmboomen. De Njarings zijn zeer dapper.

2) *Biroe Boekit* wil zeggen blauwe berg. Hier worden dus bedoeld bladeren die op de blauwe bergen groeien.

„Opdat ik niet te voorschijn brenge een tingang [1]) met „uitgespreide staartvederen, opdat ik niet te voorschijn „brenge een tingang met omhoogstaande aan elkander „klevende pluimen.

„Want mijn geroep, hetwelk aan dat van den vogel „tingang gelijk is, kan niet weêrhouden worden; ik kan „mijn gebrul, hetwelk aan dat des tijgers gelijk is, niet „afbreken.

„Ik zing over u, rijst ter uitstrooiing bestemd, die „thans in de kom des nederigen vertoeft; ik zing over „u, o gouden korrels, thans vertoevend in den sarim-„boerong [2]), die van de overzijde der zee hier gebracht „is, gedoopt in wezenlijke olie des tingangs, gezalfd met „de olie welke als wierook riekt, die door haren geur „de deur [3]) openhoudt en de vraatzuchtige vogels verjaagt.

„Den reuk van de lampojang [4]) met korte geledingen „deel ik u mede, zooals de reuk van een staartveer des „tingangs zich aan u mededeelt.

„Wel ken ik uwe afkomst; ik ken de oorzaak van uw „bestaan. Gij zijt een wonderwerk van Djata, wiens deur „van goud is, een wonderwerk van Hatallah, de ingang „van de onmetelijkheid des hemels.

„Hij schiep u van een dauwdrop, van het uiterste eens „dauwdrops, afgedroppeld van den zich ver uitstrekkenden

---

[1]) *Tingang* is de in Indië zoo bekende rhinoceros-vogel. Hij wordt door de Dajaks als de dapperste der vogels geroemd.

[2]) *Sarimboerong* is een kleine aarden kom, zooals door de Chineezen in den handel gebracht worden.

[3]) Hier wordt de deur van den Kawawohan boelau bedoeld.

[4]) *Lampojang* is een plant behoorende tot de knolgewassen. Zij heeft echter stengels met geledingen, evenals de bamboe. Bij inkervingen stroomt een vocht uit, hetwelk spoedig aan de lucht verdikt en tot een licht bruine hars wordt. Deze hars wordt als wierook gebruikt.

„garing-boom, de maatstaf van de rondheid der zon; hij „schiep u van een dauwdrop, afdroppelend van den zich „ver uitstrekkenden sihong-boom [1]), die de maatstaf is „van de rondheid der maan.

„Goed bewaard zijt gij door den mensch, dapper als „een tingang, als zijn eigendom blijft gij in de kom „bewaard door de dapperheid.

„Goed bewaard zijt gij door den antang [2]), door de „Sanggiangs; want gij bleeft in de dwarsgestreepte kom, „met tien uitstekende punten.

„Daarom bewaar ik u in de kom des nederigen, ik „bewaar u in de sarimboerong der zee.

[Nu roert de Bassir of Oepoh met de rechterhand in een voor hem staand bakje (sarimboerong), gedeeltelijk met rijst, tot het offeren bestemd, gevuld; dat roeren geschiedt om de zielen der rijstkorrels te voorschijn te doen komen.]

„Met voordacht doe ik uwe zielen, blinkende als het „gele goud, te voorschijn komen; laat ze te voorschijn „komen uwe zielen, aan het gele goud gelijk."

[Nu strooit de Bassir zeven malen zooveel rijstkorrels uit die sarimboerong op eene voor hem uitgespreide mat, als hij met den duim en de twee voorste vingeren grijpen kan.]

„O korrels door mij uitgestrooid, valt neder op de „jonge bladeren van de gevlochten poeron [3]). Gouden

---

[1]) *Garing-* en *sihong-*boomen zijn kostbare gewassen welke in de Kawawohan boelau groeien en daar in alle behoeften der liau's voorzien.

[2]) *Antang*, zie daarover hoofdstuk I.

[3]) *Poeron*, een rietgewas hetwelk in de moerassen groeit; van de stengels, die ongeveer 2 Ned. ellen lang worden, vervaardigt men fraaie matjes.

„korrels, ik strooi u uit, valt neder tot op de haren „der waterslang.

„Mijne uitgestrooide korrels zijn wit als de bliksem: „niet noodig, dat zij met diamanten getoooid zijn; zij „zijn als gele brokjes: niet noodig dat zij verguld zijn.

[Als nu wordt met een mes wat hout afgeschrapt van de sapoendoe, van de pantar, van de hampatongs, van de sawawolin, van de raoeng, in één woord van alle dingen die tot het Tiwah behooren; dit afschrapsel wordt onder de offerrijst vermengd, opdat de Sanggiangs mogen te weten komen dat alles voor het Tiwah-feest naar behooren in gereedheid is gebracht.]

„Mijne uitgestrooide korrels zijn vermengd met deelen „van de eenige gebruikte sapoendoe, van de bamboe der „sawawolin, die als de garing zoo geelwit is.

„Mijne uitgestrooide korrels zijn vermengd met deelen „van de lange pantar; vermengd met deelen van de „sangarang, welke goede voorteekens geeft; vermengd met „deelen van de sandong, zoo hard als garing-hout; ver„mengd met de afgesneden fijne haartoppen der treurenden [1], „met deelen van het hoofdbedeksel des weduwnaars, dat „met ver uit elkander staande strikken bezet is; vermengd „met de haren der zielen van de tijgerachtige buffels; „vermengd met de haren der zielen van hen die water„planten eten, welke tot bed der waterslangen dienen.

„O gestrooide korrels, treedt gezamenlijk de woonplaats „der garings binnen; mijne gouden korrels, treedt met „gedruisch het woonoord van rood hout vervaardigd „binnen; valt als regen neder op den voortreffelijken feest„gever, op hem die door zijne dapperheid wijd beroemd is.

---

[1]) Treurenden beteekent hier bloedverwanten; hun worden eenige haren afgeknipt, die onder de offerrijst gemengd worden.

„Valt als regen op den gewogene onder den garing-„boom, op den door toovermiddelen moedig gemaakte.

„En valt als regen op allen binnen dit huis, valt op „de gewogenen binnen dit huis, die als sawang-blade-„ren eene kroon om het hoofd van den feestgever vormen; „valt op hen die als pantars om hem geplant zijn.

„En klopt aan; verjaagt de bevelen van de ziel des „dooden [1]); klopt aan en verdrijft de smeekingen van de „ziel des omgevallenen; verjaagt alle oorzaken tot ongeluk „die het leven afsnijden; verjaagt de ongeluksoorzaken „die het leven verkorten; verjaagt den donder van het „uitkappen van de raoeng, hard als garing; verdrijft den „bliksem der vuile vochten die in steen veranderen [2]), „en verwijdert de onreine wolk des dooden; verwijdert „den onreinen nevel van den verlorene, en verjaagt de „bevelen welke het geluk breken; verdrijft de beloften „welke het geluk in den weg staan; verjaagt alle kwade „voorteekens bij het Tiwah van den tingang, de voor-„teekens bij het Tiwah des vogels.

„O gestrooide korrels, vertrekt gezamenlijk uit het huis; „o gouden korrels, verlaat dit huis met gedruisch; valt „als regen op den trap des ingangs, die aan de tong der „voorteekens gelijk is; op den trap des ingangs, die ver-„sierd is met gevlochten bamboe.

„Valt als regen op het rijstblok door de Njaring ge-„bracht, en op den nederigen stamper van balawen-hout.

„Valt als regen op de smidse onder hare loods en op

---

[1]) De Dajak beweert dat de ziel des overledenen, treurig dat zij van hare bloedverwanten moet scheiden, hen beveelt en smeekt haar te volgen; alzoo om ook te sterven.

[2]) De vuilnis door de tantorok uit de raoeng afgeleid, wordt met den bliksem vergeleken, die de eigenschap zou hebben om te versteenen.

„de bergplaats der gereedschappen onder de rijstschuur.

„O korrels door mij gestrooid, valt neder op de aarde „welke dicht is als de zoom van het linnen.

„Gouden korrels door mij gestrooid, valt neder op de „aarde welke vast is als eene garantong, en valt als regen „langs de zijde des langen steilen oevers.

„Valt als regen op den grond der aanlegplaats, op de „prauwen, alsook op de staatsie-prauw des vogels.

„Stijgt gezamenlijk langs den stam der overeind staande „pantars omhoog, en betreedt de dunne planken van de „brug, door den mensch, uwen heer, te zamen gevoegd.

„Mijn rijstoffer, glanzend als de sawang-palm, die „bladeren draagt als een vuurdraak, brengt in gereedheid „den dood des overledenen, die, als hars bij hitte, van „de menschen weggesmolten is; brengt ten einde het ver- „loren zijn van den ontwekene, die als tatawa [1]) met het „mes weggekapt is.

„Verloren is hij als de lonok-boom, wiens wortels ge- „knakt zijn, als een waringin, die omgevallen is op den berg.

„Als een vogel is hij, bij den terugkeer verdwaald, „als een tijger afgestort van de rots, als eèn stuk linnen „weggewaaid op den alles bedekkenden voortijlenden nevel.

„Als een stuk goud is hij, weggesprongen onder de „hand des goudsmids om den dauw te vergulden.

„Staat op, dondert, brengt het land in beweging; be- „weegt de huizen, want tot het feest zijn honderden van „mannen, tot mijn feest zijn duizenden van menschen bij „elkander.

„En valt als regen op het huis der slagzwaarden, op

[1]) *Tatawa* is een parasietplant, die op de vruchtboomen veel schade doet en daarom afgesneden wordt.

„het huis van de zwaardgrepen, op het huis van het „wegende, op het huis van het waarzeggers-lot.

„Valt als regen op het huis, waarin gesprongen wordt „met voeten van den draaiende.

„En valt als regen op de plaats der trommen, op de „bergplaats der garantongs, en op de Balanga's, en op het „huis dat als eene bewaarplaats van visschen op het water „drijft en diamanten tot steun heeft.

„Valt als regen op het huis van lonok-hout, op het „huis van waringin-hout, op het huis des krokodils, die „als eene waterslang geschubd is.

„Valt als regen op de woonplaats der antangs, die met „tijgertanden bedekt is, op het huis des donders met dertig „afdeelingen, op het huis des donders met negen deuren.

„Valt als regen op het hoofdtooisel van alle Sanggiangs, „die met de voeten bij elkander gezeten zijn, op het „hoofdtooisel van alle Sanggiangs bij elkander gezeten, „zoodat de hoofdtooisels elkander aanraken, met de voeten „in huis.

„En valt als regen op de gestreepte staartvederen van „den tingang, hoofdtooisel van Rawing 1), den Heer van Telon; op de staartvederen des tingangs, het hoofd- „tooisel van Lomba [1]), welke gekleed is in goud.

„O gestrooide korrels, gaat gezamenlijk binnen in het „huis der Sanggiangs; treedt met geruisch, o mijne „gouden korrels! het huis der Sanggiangs binnen.

„Geëindigd is het gezang over de uitgestrooide korrels; „stijgt op, bereikt het huis; geëindigd is het gezang over „mijne gouden korrels, het bereike deuren van in- en „uitgang.

---

[1]) *Rawing* en *Lomba* zijn bijnamen van Tempon Telon. Zie over dezen het I hoofdstuk.

„Wacht, ik bedenk mij, ik zal u weder bezingen, „wanneer gij omhoog gestegen zijt, wanneer gij langs de „brug gaat; ik bezing u weder, wanneer gij de gouden „brug bereikt hebt.”

Dit is het eerste gezang van het magah liau; zoo volgen dien eersten avond dertien gezangen elkander op, met tusschenpoozingen van een half uur, gedurende welke de Balians rusten, zich baden, een toeakje drinken en een pruimpje sirih kauwen. Na deze proeve zal de lezer, ik twijfel er niet aan, dankbaar zijn dat ik hem de overige gezangen bespaar.

De tweede dag van het Tiwah-feest heet „andau kabalik” of de dag der menschenoffers. Het is op dezen dag dat de rampzalige pandelingen en slaven, wier lijden ik in het IVe hoofdstuk verhaalde, omgebracht worden.

Bij het aanbreken van den dag, wanneer de stem der vermoeide Balians verstomt, wordt de noodlottige sapoendoe geplant. Vervolgens worden de ongelukkigen welke geofferd zullen worden, uit hunne kooien te voorschijn gebracht, en wordt hun de ziel uit het lijf gehaald.

Deze bewerking heet „mangang koeit” en geschiedt op de navolgende wijze.

De kabaliks worden bij elkander op eene stellage geplaatst, waarop ook eene Balian klimt. Deze bestrooit de hoofden der offers met zand en zingt een bezwerings-formulier door welks kracht de Sanggiang Asse genoodzaakt is uit de Lewoe Sanggiang neder te dalen en de liaus van de lichamen der ter dood gedoemden te ontvoeren. Deze liaus worden bij de eerste gelegenheid door Tempon Telon naar het zielenland gevoerd, maar de karahangs voegen zich bij de karahang van hem voor wien het Tiwah-feest gegeven wordt.

De Dajak is overtuigd, dat door dat „mangang koeit" de menschenoffers slechts ziellooze lichamen zijn, die hij nu naar hartelust kan martelen.

Hierna wordt een der springlevende pandelingen of slaven aan de sapoendoe gebonden, terwijl de overigen, in afwachting van hun vreeselijk lot, wederom in hunne kooien opgesloten worden; en nu begint het bloeddorstig vermaak, hetwelk ik in een vorig hoofdstuk beschreef.

Zoodra de rampzalige den laatsten adem uitgeblazen heeft, slaan de moordenaars en toeschouwers eenen kring om de sapoendoe en voeren een dans (bigal) uit, welken ik in het XIe hoofdstuk, bij de behandeling van het koppensnellen, beschreef; daarna wordt het lijk losgemaakt en ter zijde geworpen. Een tweede ongelukkige ondergaat nu op dezelfde wijze een dergelijk lot en zoo verder, totdat al de ten offer bestemde pandelingen en slaven omgebracht zijn.

Zoodra de kabaliks geslacht zijn, worden hun de hoofden van den romp gesneden en worden de lijken op eenen grooten brandstapel verbrand.

In de benedenlanden, daar waar het Nederlandsche bestuur zijn arm kan doen gevoelen, worden natuurlijk geen menschenoffers meer gebracht, maar om aan de overleveringen getrouw te blijven, worden één, twee of drie buffels, „handangan" genaamd, aan de sapoendoe gebonden en op eene niet minder gruwzame wijze met lanssteken afgemaakt.

Onder het genieten van dit wreedaardig vermaak loopt de tweede dag nagenoeg ten einde, en de avond wordt besteed om de koppen, hetzij van buffels, hetzij van menschen, met de poai van hunne vleeschdeelen te ontdoen.

De derde dag heet „andau mangoebor" of begrafenis-dag. Alsdan wordt bij het aanbreken van den dag, onder het

afschieten van klein geweer en lilla's, de raoeng geopend en worden gedurende een uur schotels met „panahong" [eten voor de dooden] er naast gezet, even als zulks geschiedde vóór het sluiten van de kist. Ook dat eten bestaat uit buffel- en kippenvleesch, rijst, gebak en vruchten.

Na ommekomst van dat uur eten de naaste bloedverwanten die panahong op, en daarna gaat men over tot het uitnemen der overblijfselen van het lijk uit de raoeng. Deze overblijfselen worden in een doek, „kakandi" geheeten, gewikkeld, en in eene kist met platten bodem, „kariring" genaamd, gelegd. De kist wordt op vier korte palen, zoowat drie palm boven den grond, vóór de sangarang of vóór de pantar saloengan, gesteld. De overblijfselen worden echter zoodanig in de kakandi gewonden, dat de beenderen, tanden, haren enz. zichtbaar blijven. In de kariring worden ook de asch en de verkoolde beenderen van de geofferde pandelingen en slaven gelegd.

Nadat die overblijfselen aldus gedurende een uur voor de blikken van bloedverwanten, vrienden en bekenden, onder een licht dakwerk, ten toon gesteld zijn geweest, wordt de kariring in eene „kaloelos" of staatsie-prauw gebracht. Deze prauw is met een groot aantal vlaggen en festoenen getooid. In andere versierde prauwen stijgen de bloedverwanten en Balians, en nu zet de stoet zich, onder het afschieten van lilla's en den klank van het doodengelui, hetwelk op de eerste prauw wordt uitgevoerd, in beweging naar het familiegraf.

Dat graf staat gewoonlijk, op een afstand van verscheidene palen, bovenstrooms van de kampong of de versterking, zooveel mogelijk bij de uitwatering van de eene of andere rivier in den hoofdstroom, en bestaat uit een zeer groote, nagenoeg vierkante kist, van zware planken van ijzerhout vervaardigd. De buitenwanden en het deksel

van deze kist, welke de reeds zoo dikwerf genoemde sandong is, zijn fraai en sierlijk van snijwerk, hetwelk meestal slangen en krokodillen voorstelt, voorzien. De sandong staat steeds op een eenzaam plekje in het bosch, op een vijftigtal schreden van den rivieroever, of ook wel soms in de bovenlanden op den top van een heuvel, of wel boven op eene rots, op vier zware ijzerhouten palen, zoowat 6 à 8 ellen hoog boven den grond, en dient om de overblijfselen van de geheele familie na het Tiwah-feest op te nemen. Is een sandong vol beenderen enz., dan wordt er een tweede, een derde enz. naast geplaatst.

Wanneer de stoet ter plaatse aangekomen is, wordt de sandong geopend en voeren de Balians een dans rondom de geopende kist uit. Zij zingen alsdan lofzangen op de reeds vroeger overledenen, wier overblijfselen daarin rusten, en richten het verzoek tot hen, om den nieuw-aangekomen overledene in hun midden te willen opnemen.

Daarna wordt de kakandi met de overblijfselen uit de karirang gehaald, dicht geknoopt en in de sandong geplaatst, alsook de beenderen enz. van de geofferde pandelingen en slaven; waarna de kist wederom gesloten wordt. De schedels van de offers worden op en rondom de sandong geplaatst en de plechtigheid met een dans om de kist, door de Balians en gezamenlijke bloedverwanten uitgevoerd, gesloten.

Sommige familiën halen de overblijfselen niet uit de raoeng, maar plaatsen die geheele kist in de sandong. Een dergelijk familiegraf heet alsdan „sandong raoeng" en is zoo groot dat twee lagen raoengs, de onderste uit zes stuks en de bovenste, dwars er over heen, uit vijf stuks kisten bestaande, er in kunnen.

Enkele stammen der Ot Danoms verbranden de overblijfselen van de lijken met de raoeng. Daartoe wordt

alsdan vóór de sangarang een aardhoop opgeworpen, ongeveer 1 Ned. el hoog, 1½ el lang en 2 breed. Daarop wordt een brandstapel „pamahei" genaamd, opgericht, die ook ongeveer een Ned. el hoog is. Op dezen brandstapel wordt de raoeng geplaatst. Terwijl de vlammen woeden, zingen de Balians lofzangen ter eere van den overledene, en blazen de jongelingen, in volle oorlogskostuum getooid, hunne vergiftigde dameks [pijltjes] in den opstijgenden rook, om daardoor de booze en ongeluk aanbrengende geesten te verdrijven. Nadat de raoeng en zijn inhoud verbrand zijn, worden de asch en de verkoolde beenderen in een roode kakandi gewikkeld, daarna in een aarden pot gelegd, die met een doek dichtgebonden wordt, en op gelijke wijze als hierboven beschreven is, met pot en al in de sandong overgebracht. Dat verbranden der lijken wordt „mamapoei hantoen olo" genoemd.

Na de plechtigheid bij de sandong volbracht te hebben, wordt de terugtocht naar de balei aangenomen. Klonken bij het heenvaren treurig de tonen van het doodengelui; nu bij het terugkeeren wordt eene vroolijke muziek gemaakt, terwijl de Balians met schelle stem lofzangen op de feestgevers improviseeren. Gedurende dien tocht wordt een bovenmatig gebruik van toeak gemaakt, en gewoonlijk zijn dan ook alle tochtgenooten bij de terugkomst smoordronken.

Des avonds wordt het „manolakh-dahiang" door de Balians gezongen. Dit zijn zeven bezwerings-gezangen, om alle ongeluk voorspellende voorteekens, welke zich gedurende de drie dagen van het feest mochten voorgedaan hebben, te verdrijven. Tot die onheilspellende voorteekens behooren, bij voorbeeld, wanneer een der buffels of varkens, welke tot nuttiging geslacht zijn, met het hoofd naar de balei gewend gestorven is; wanneer eene der rondom de baar

staande harslampen is uitgegaan; wanneer een antang ter linkerzijde van de balei verschenen is; wanneer een der lansen door den wind van de sangarang afgerukt werd; wanneer een bord of een glas door een der feestvierenden gebroken is; wanneer een krokodil in de nabijheid van de balei de oppervlakte des waters met haren staart heeft gegeeseld enz. enz.

Bij de Olo Ot hebben nagenoeg dezelfde plechtigheden bij het Tiwah plaats, met dit onderscheid, dat dezen geene sandong vervaardigingen, maar in een zeer dikken ijzerhoutboom, ter halver hoogte, een uitholling uitkappen en daarin de overblijfselen des overledenen, in de kakandi gewikkeld, nederleggen. Het gat wordt daarna met hars en katipei zorgvuldig dicht gemaakt; de wonde den boom toegebracht, wordt in weinige jaren weêr met schors overdekt; en alleen het alziend oog des Scheppers kan alsdan ontwaren dat die prachtvolle boom, met zijn slanken stam en breede kruin, het levende graf eens menschen is.

De vierde dag van het feest wordt, evenals de eerste, „nakoepat mangoebor" geheeten, en is ook weêr een feestdag voor de vrouwelijke bloedverwanten en kennissen van den overledene, welke dan andermaal voor het gereed maken van het eten, bestemd voor den volgenden dag, moeten zorgen. Wanneer zij dit verricht hebben, gaan zij aan het feestvieren, waartoe twee buffels en eenige varkens geslacht zijn, en waarbij zij zich de rijst goed smaken laten, terwijl zij tot dessert gebak en zooveel toeak gebruiken, dat zij bewijzen leveren dat de Dajaksche dames, wat dronkenschap betreft, niet voor de mannen onderdoen.

Gedurende dezen vierden dag brengen de bloedverwanten aan de feestvierenden allerlei geschenken, bestaande gewoonlijk voor ieder gezin in een varken of de geldelijke waarde daarvan — 18 tot 20 gulden —, eene zekere hoeveel-

heid toeak en een hampatong. Dit geschenk heet „lalohang" en niemand mag zich daaraan onttrekken; zelfs de meest behoeftige brengt zijn aandeel toeak en zijn hampatong. Het varken en de toeak zijn bestemd voor het feest van den volgenden dag, en de hampatong wordt dadelijk bij de anderen in de nabijheid van de sangarang geplant. Het lalohang wordt in fraai versierde prauwen met muziek en gejuich voor de balei aangebracht en aldaar met lillaschoten ontvangen; en dit vermeerdert de vreugde van den feestdag in niet geringe mate.

Des avonds zingen de Balians het „magah liau karahang toelan." Dit is het binnenleiden van de ziel van de beenderen, haren enz. des overledenen. Krachtens dit bezweringsgezang kan de karahang den volgenden dag door Tempon Telon naar de Lewoe Liau gevoerd en daar met haar onstoffelijk gedeelte, de liau, tot eene volmaakte hambaroeang vereenigd worden. Ook worden te gelijker tijd de zielen der geslachte menschen en der buffels de Lewoe Liau ingeleid, alwaar zij tot dienaren van den overledene worden; alsook de zielen van al de voorwerpen welke bij het Tiwah gediend hebben, en in het zielenland tot allerlei schatten en kostbaarheden worden. Bij het eindigen van het „magah liau karahang" vaart de karahang in het lichaam van de opperpriesteres of Hoofd-Balian en neemt alsdan door haren mond afscheid van hare bloedverwanten; zij verzekert dat zij gaarne bij hen gebleven was, maar dat zij door ziekte of ouderdom verwonnen is; zij wenscht hun vervolgens alle heil en zegen toe, en maant ten slotte hen aan, goed op de achterblijvende wapenen, goederen en kostbaarheden te passen.

Zoodra de karahang de Lewoe Liau binnen getreden is, voert Tempon Telon haar bij zijne vrouw Tempon Tiawon, bij haren eerenaam Bawi balan babilem genaamd.

Deze verwelkomt den nieuw aangekomene, roept alsdan de liau tot zich, en giet op beiden wat water des levens, „danom kaharingan," waarna het „salampok-liau", dat is de vereeniging, plaats grijpt en de hambaroeang, dat is de geheele ziel, hersteld is.

Daarop volgt de vijfde of de eigenlijke feestdag. Deze wordt „andau laboh" geheeten. Op dien dag worden alle bloedverwanten, vrienden en bekenden tot een groot maal verzocht. Die maaltijd, welke in de balei gehouden wordt, en waaraan soms 800 tot 1000 feestvierenden deelnemen, begint zoowat des voormiddags ten elf ure en duurt tot den volgenden morgen. Maar ofschoon de maaltijd eerst te elf ure aanvangt, zoo komen de genoodigden al heel vroeg bij elkander; want er moet vooraf nog eene belangrijke ceremonie plaats grijpen. Zij is deze. Aan beide zijden van de balei worden twee palen ingeheid, waarop een lange jonge boomstam, ter dikte van een vuist, gelegd wordt, die den toegang afsluit. Dien boom moet ieder der genoodigden met zijn mandauw doorkappen. Dat doorkappen wordt „harantong" genaamd, en de boom wordt zoo lang genomen, dat hij voor drie of vier genoodigden dienen kan, terwijl de tot korte einden gekapte door nieuwe boomen vervangen worden. Bij dat doorkappen somt ieder feestvierende al zijne bezittingen en kostbaarheden op; ook moet hij opbiechten hoeveel menschen hij in den strijd gedood of bij het koppensnellen vermoord heeft, en hoeveel dieren hij op de jacht neêrgelegd heeft. De helft van al het opgesomde wordt in de Lewoe Liau het eigendom des overledenen, terwijl de helft der verslagenen zijne slaven zullen zijn.

Na het harantong hurken de gasten in de balei op daartoe uitgespreide matten ter maaltijd neder. Dan loopen pandelingen en slaven tusschen de gasten rond, met

groote kommen vol dampende rijst, in klappermelk toebereid, met buffel- en varkensvleesch, gekookt, gebraden of boven het vuur gepoft. Dan wordt gegeten en gedronken; dan heerscht er onder die menigte eene luidruchtigheid, een gejubel, een geschreeuw, waarvan wij Europeanen ons volstrekt geen denkbeeld kunnen vormen. Dan gillen Balians en Bassirs hunne vuile opwekkende gezangen, die het laatste greintje verstand, dat overdaad en dronkenschap den feestvierenden nog overlieten, vernietigen; en weldra verdierlijkt en aan dronkenmans waanzin grenzende, gaan de meesten tot de vreeselijkste ontucht met Balians en Bassirs, ja zelfs met onnoozele kinderen over. Dat de lezer mij vergeve dat ik hier mijn verhaal staak, en een dekmantel over de verdere gruwelen werp.

De zesde dag van het feest heet „mosèh takolok", of het opeten der koppen, of ook wel „andau tantanep", einddag. Op dien dag worden de koppen der buffels en varkens die voor het feest van den vorigen dag geslacht zijn, verorberd, en daarbij wordt weêr onmatig toeak gedronken. Na dien koppen-maaltijd worden eenige hampatongs in een kring om de plek geplant, alwaar de kariring op den begrafenis-dag vóór de sangarang gestaan heeft; in dien kring stapelt men een hoogen hoop rijst op, en om dien hoop wordt een dans uitgevoerd, waarmede het eigenlijke Tiwah-feest geëindigd is.

De daarop volgende of zevende dag heet „andau bakakahem" of verzinkings-feest. Om zich van de aanraking te reinigen van al wat dooden toebehoord heeft, of van al wat tot het Tiwah-feest gebezigd is, stijgt het geheele huisgezin in een „djoekong" [uitgeholden boomstam], welke tot midden in de rivier geroeid en door eene Balian omgeslagen wordt, zoodat al de opvarenden in den stroom vallen. Alle Dajaks zijn echter goede zwemmers, zoodat

hierbij geen gevaar van verdrinken bestaat, terwijl er bovendien een helsch leven gemaakt wordt, om de krokodillen te verjagen, wanneer hunne nabijheid wordt vermoed. Deze waterkuur wordt tot driemalen toe herhaald. Bij het terugzwemmen naar den wal wuiven eenige Balians, in prauwen gezeten, de zwemmenden met sawang-bladeren en brandende hars-fakkels over het hoofd. Bij het aan wal stappen worden den badende eenige rijstkorrels op het hoofd gestrooid, die men er door zwarte kippen van laat afpikken. Door dit ceremoniëel verzinkt alle ongeluk in de diepte van den stroom en worden alle booze geesten, door het Tiwah in de nabijheid gelokt, verdreven.

Aan het bakakahem onderwerpen ook zij zich die het geklop gehoord hebben, te weeg gebracht door het uitkappen van een raoeng of bij het vervaardigen van een sandong; ook zij die iemand aantreffen welke bezig is een hampatong te snijden of een sangarang, een pantar enz. te vervaardigen; want alles wat bij het Tiwah gebruikt wordt, is als onheilspellend te beschouwen.

Des avonds wordt door de Balians het „mentas" uitgevoerd. Zoo noemt men het raadplegen van de Sanggiangs, of het Tiwah-feest voldoende geweest is, en het geschiedt op de volgende wijze. De Oepoh neemt de twee helften eener klappernoot en werpt die in de hoogte, terwijl de overige Balians een bezwerings-formulier zingen. Vallen die halve kokosnoten alle twee met de holle zijden omhoog, dat is dit een ongunstig teeken, en alsdan moet nog een offer van eenige zwarte kippen gebracht worden; vallen zij beiden of ook maar eene van beiden met de holle zijde omhoog, dan is dit de uitdrukking van het gevoelen der Sanggrangs, dat het feest aan alle vereischten voldaan heeft, en is het Tiwah daarmede besloten.

